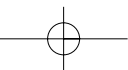
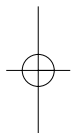
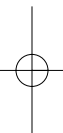
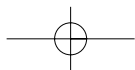
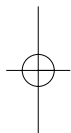
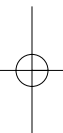

Atakando Pobresa

In opdracht van de Stichting Fonds voor Sociale Ontwikkeling
en Economische Bedrijvigheid (Reda Sosial)
september 2003

Atakando Pobresa

*Armoedebestrijding
door integrale wijkaanpak*

Herman George
Wim Hoogbergen
Susan Huybregts
Dirk Kruijt
William de Luca
Ruud Wijngaarde

Willemstad - Amsterdam
Reda Sosial - Rozenberg Publishers

© 2003 Stichting Fonds voor Sociale Ontwikkeling
en Economische Bedrijvigheid (Reda Sosial)

Omslagtekening: R. Schotborgh
Opmaak: Haveka, Alblisserdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd,
opgeslagen of op enige wijze worden verspreid, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van Reda Sosial.

Het kantoor van Reda Sosial is gevestigd aan de Scharlooweg 98 te Willemstad,
Curaçao, Nederlandse Antillen. Telefoon: +599-9-4650722, Fax: +599-9-4650774,
E-mail: reda@cura.net

ISBN 90 5170 743 6
NUR 740

Rozenberg Publishers
Rozengracht 176A 1016 NK Amsterdam
Tel.: + 31 (0)20 625 54 29, Fax + 31 (0) 20 620 33 95
E-mail: info@rozenbergps.com
www.rozenbergps.com

Verschillen zijn niet te ontkennen. Zij zijn een gegeven en daarmee een vertrekpunt bij elke toenadering. Wij hebben te aanvaarden dat er verschil is in karakter, etnische afkomst, maatschappelijke status, geardheid, talent en opvoeding. Onderscheid behoort tot de rijkdom van het mens te zijn. Maar waar verschillen leiden tot ongelijkheid in bejegening en tot onrechtvaardigheid, is een ieder geroepen dit te bestrijden.

(ontleend aan kersttoespraak H.M. Koningin Beatrix, december 2002)

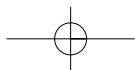
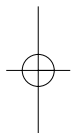
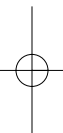
In ons deel van het Koninkrijk zijn er grote sociale problemen. De Regering maakt daarom armoedebestrijding hoofddoel van haar beleid. Armoedebestrijding moet een duurzaam karakter hebben. Die duurzaamheid kan alleen gerealiseerd worden als we alle krachten bundelen. Dit moet op alle gebieden van het regeringsbeleid tot uiting komen.

(ontleend aan toespraak Zijne Excellentie, de Gouverneur van de Nederlandse Antillen, mr. F. Goedgedrag, ter gelegenheid van de opening van het nieuwe zittingsjaar van de Staten van de Nederlandse Antillen, 9 september 2003).

Inhoudsopgave

	Ten Geleide	II
I	Een leven in de marge	15
II	Kwetsbare groepen	39
III	Armoedebestrijding door integrale wijkaanpak	67
	Literatuur	81
	Bijlage	89

TEN GELEIDE

Eind 1996 startte de Stichting Fonds voor Sociale Ontwikkeling en Economische Bedrijvigheid (Reda Sosial) een *sociaal-economisch actieprogramma*. Dit actieprogramma dient sindsdien als uitgangspunt voor de realisatie van een *structurele verbetering in de sociaal-economische ontwikkeling van de Nederlandse Antillen*. Uitgangspunt van dit actieprogramma is het zoeken naar maatregelen die sociale achterstanden in de Nederlandse Antillen moeten verminderen. Hierbij valt te denken aan het verbeteren van de leermiddelen en het lesmateriaal in het primair onderwijs, aan volwassenen-educatie, aan wijkverbetering en armoedebestrijding. Daarnaast houdt Reda Sosial zich bezig met aspecten van sociale ontwikkeling zoals jeugdzorg, ouderenzorg en verslavingszorg. De uitvoering van het *structurele programma* moet leiden tot economische diversificatie en (dus) tot een grotere weerbaarheid van de economie, met als centrale doelstelling het creëren van permanente werkgelegenheid. De middelen van Reda Sosial zijn afkomstig van drie bronnen, te weten: de Nederlandse ontwikkelingsfondsen, de Nederlands-Antilliaanse overheid en de lokale particuliere sector.

Medio 1998 gaf Reda Sosial opdracht voor het uitvoeren van een armoedebestrijdingonderzoek. Aanleiding voor dit onderzoek vormde de constatering dat na ruim twee jaar functioneren van Reda Sosial de problemen van de zwakkere groepen drastisch waren toegenomen mede tengevolge van de effecten van de slechte financieel-economische situatie, met name op Curaçao. Reda Sosial constateerde voorts een toenevende erosie van vertrouwen onder de zwakste groepen ten aanzien van de capaciteit en de wil van de overheden en het particulier initiatief om verandering in hun situatie te brengen. Daarnaast migreerden velen om in het buitenland een betere toekomst te zoeken. Reda Sosial wenste daarom een actieplan voor 'armoedebestrijding' te ontwikkelen. Daarvoor was allereerst onderzoek nodig.

De resultaten van dit onderzoek werden in oktober 1999 gepresenteerd in het rapport *Pobresa, ban atak'é; een sociaal-economische diagnose van de armoede op Curaçao*. Het onderzoek kenmerkte zich door een *bottom-up* benadering. De wijkbewoners hebben zelf actief deelgenomen aan het onderzoek en kwamen aan het woord over wat hun problemen zijn, hoe zij dachten over de problemen in de wijk en gaven de mogelijke oplossingen. In totaal werden 698 mensen geïnterviewd in vier wijken op Curaçao: Kanga-Dein, Seru Grandi, Soto en Berg Altena en omstreken. Uit dit onderzoek zijn verschillende aanbevelingen voortgekomen op de terreinen van werkgelegenheids- en inkomensbeleid en verbetering van de leefbaarheid in de wijken en zijn diverse programma's in werking gezet (zie bijlage).

Het rapport dat nu voor u ligt: *Atakando Pobresa; armoedebestrijding door integrale wijkaanpak*, is een vervolg op *Pobresa, ban atak'é*. Het beoogt een nuttige, inhoudelijke bijdrage te leveren aan beleidsmakers en bestuurders. In dit nieuwe rapport

12 ATAKANDO POBRESA

zijn recente onderzoeksgegevens verwerkt, alsmede de jongste cijfers van het CBS. Daarnaast zijn 25 mensen geïnterviewd, die zowel aan het onderzoek van 1999 ('*Pobresa, ban atak'é*') als aan de programma's van Reda Sosial hebben deelgenomen. Een belangrijke conclusie die uit deze interviews kan worden getrokken, is dat de respondenten in hun situatie een verbetering hebben bemerkt. Woningen zijn opgeknapt en een aantal mensen heeft thans werk waardoor de inkomenssituatie is verbeterd. Desalniettemin blijft de roep om het herstel van normen en waarden binnen onze samenleving bestaan en wordt gevraagd om het versterken van het traditioneel gezag in de wijken (schoolhoofden, onderwijzers, jeugd- en sportleiders).

In het eerste hoofdstuk van deze publicatie wordt een beschrijving gegeven van de Antilliaanse aan armoede gerelateerde problemen anno 2003 migratie, gezondheid, werkgelegenheid, de drugseconomie en wordt de sociaal-economische situatie in zes arme wijken afzonderlijk geschetst.

Het tweede hoofdstuk gaat dieper in op de positie van kwetsbare groepen in de Curaçaose samenleving. Gedeeltelijk maken wij hierin gebruik van gegevens van 1999, maar wij schetsen tevens de ontwikkelingen nadien.

Tenslotte wordt in het derde hoofdstuk de aanbeveling onderbouwd de integrale wijkaanpak systematisch te blijven aanpakken. Onder integrale wijkaanpak wordt verstaan het enerzijds de nadruk leggen op het verbeteren van de fysieke infrastructuur en anderzijds het aanbieden van voorlichting, scholing en andere zelfredzaamheid- en inkomensbevorderende programma's. Het beleid dient gericht te blijven op de opbouw, versterking en consolidering van organisaties van allerlei aard op wijkniveau, gericht op het verstevigen van de sociale cohesie van de wijken. Het blijft daarom van wezenlijk belang hier aandacht op te vestigen en de armoede te blijven aanpakken. Het is dan ook toe te juichen dat nagenoeg alle politieke partijen die participeerden in de eilandsraadverkiezingen van mei 2003 de armoedebestrijding hoog op de agenda hadden staan.

De schrijvers van dit rapport achten integrale wijkaanpak een absolute voorwaarde om de problemen in de achterstandswijken op *structurele* wijze aan te pakken. Bovendien wordt met een integrale wijkaanpak op continue basis werkgelegenheid geschapen voor de werklozen die in de desbetreffende pilotwijken woonachtig zijn. Daarnaast heeft deze wijkgerichte aanpak de volgende voordelen:

- betrokkenheid van de armen zelf, waardoor zij ook gemakkelijker meewerken aan het verbeteren van hun eigen situatie en die van de wijk;
- een *small scale* aanpak waardoor effectiever en efficiënter kan worden gewerkt, dus overzichtelijker en goed te plannen; en
- de (positieve) prikkel van de ene wijk op de andere als men vooruitgang ziet.

Een eerste aanzet is hiertoe al gemaakt in de wijken Sint Jago op Curaçao en Sint Peters op Sint Maarten.

Een belangrijke voorwaarde bij integrale wijkaanpak is dat er duidelijkheid moet zijn rond de hoogte en de continuïteit van de financiering van deze aanpak. In het verleden heeft Reda Sosial berekend dat er voor drie jaar NAF. 18 miljoen nodig was om de programma's uit te voeren. Ten tijde van de uitvoering kon er maar beschikt worden over NAF. 4 miljoen, hetgeen zijn weerslag heeft gehad in de aanpak van deze problematiek. Ofschoon Reda Sosial integrale wijkaanpak aanbeveelt als de juiste strategische keuze voor *alle* eilanden van de Nederlandse Antillen, ligt de nadruk in deze rapportage op de arme wijken op Curaçao.

De aanpak van de armoedebestrijding van Reda Sosial heeft in juli 2002 gediend als model bij de 4th Caribbean Conference on Early Childhood Development, te Georgetown, Guyana, waarbij o.a. verschillende internationale organisaties (o.a. UNICEF) vertegenwoordigd waren. Men was met name onder de indruk van het effect van de integrale aanpak van de armoedebestrijding op kansarme kinderen en ook over de wijze van samenwerken tussen de verschillende organisaties.

Reda Sosial heeft ervoor gekozen deze publicatie eveneens in het Engels uit te brengen om meer internationale aandacht te vestigen op de armoedeproblematiek van de Nederlandse Antillen. Zowel in de officiële geschiedschrijving als in de beleidsnota's uit eilandelijke, landelijke en koninkrijksbronnen heeft de Antilliaanse armoede maar weinig belangstelling gekregen. In de VN-rapporten, jaarlijks uitgebracht door het *United Nations Development Program* (UNDP), de *International Labour Organisation* (ILO) en de *Economic Commission for Latin America and the Caribbean* (ECLAC) ontbreekt de analyse van de Antilliaanse armoedesituatie ook geheel. Hetzelfde geldt voor de twee Wereldbankrapporten van 1979 en 1986, terwijl de auteurs van het meest recente rapport van 2001 (Netherlands Antilles. Elements of a Strategy, 2001) volstaan met een resumé uit *Pobresa, ban atak'é; een sociaal-economische diagnose van de armoede op Curaçao* (1999).

Het verheugt ons dat de armoedebestrijding een paar dagen voordat dit rapport naar de drukker ging bijzondere publiciteit kreeg. Afgezien van de uitspraken van de Nederlandse parlementariërs naar aanleiding van hun bezoek aan enkele Curaçaose achterstandswijken, kreeg de armoedebestrijding ook een belangrijke plaats in de toespraak van Zijne Excellentie de Gouverneur van de Nederlandse Antillen, mr. F. Goedgedrag, ter gelegenheid van de opening van het nieuwe zittingsjaar van de Staten van de Nederlandse Antillen, op 9 september 2003: "In ons deel van het Koninkrijk zijn er grote sociale problemen. De Regering maakt daarom armoedebestrijding hoofddoel van haar beleid. Armoedebestrijding moet een duurzaam karakter hebben. Die duurzaamheid kan alleen gerealiseerd worden als we alle krachten bundelen.

14 ATAKANDO POBRESA

Dit moet op alle gebieden van het regeringsbeleid tot uiting komen.”

Ook de minister voor Bestuurlijke Vernieuwingen en Koninkrijksrelaties, Th.C. de Graaf, sprak in zijn brief aan de Tweede Kamer d.d. 4 september 2003 zijn steun uit voor de armoedebestrijding: “Ik ben bereid de huidige inzet van de samenwerkingsmiddelen te heroverwegen opdat er financiële middelen vrij gemaakt kunnen worden voor de strijd tegen de armoede.”

Tot slot willen wij graag een ieder die heeft bijgedragen aan de totstandkoming van deze publicatie bedanken voor hun medewerking. Wij zijn het CBS, in het bijzonder de heer Mike Jacobs, zeer erkentelijk voor de verstrekte informatie en natuurlijk ook de wijkbewoners uit de zes arme wijken op Curaçao die hebben meegewerkt aan de enquête.

Lio Capriles
Voorzitter Reda Sosial

Herman George
Directeur Reda Sosial

Hoofdstuk 1 | Een leven in de marge

INLEIDING

Dit hoofdstuk gaat allereerst in op verschillende facetten van armoede zoals relatieve armoede, migratie, gezondheid, werkgelegenheid en de drugseconomie. Voorts beschrijft het de recentere ontwikkelingen in een zestal arme wijken: Kanga-Dein, Seru Grandi, Berg Altena, Soto, Rooi Santu en Otrobanda.

In de uitvoerige historische en sociaal-wetenschappelijke literatuur over de Nederlandse Antillen ontbrak lange tijd een systematische analyse van de onderkant van de Curaçaose samenleving. Pas vanaf de jaren negentig van de vorige eeuw krijgt het Antilliaanse en Curaçaose armoedeprobleem meer aandacht. Zo brachten twee Amerikaanse auteurs, Tandler & Sanyal (1993) op verzoek van de *Foundation For Work* (Curaçao), een rapport uit over de mogelijkheden van armoedeverlichting en werkgelegenheid op het eilandgebied. Steun voor sociale projecten kwam van de Antilliaanse overheid en ook vanuit Nederland, via de NGO-koepel Sede Antia.¹ Deze organisatie werd in 1986 geëvalueerd en het rapport '*Cede Antiyas/Cede Aruba, 1987*' bevat een beschrijving van wat we nu de probleemsituatie van de armen zouden noemen. Tien jaar later werd dezelfde stichting opnieuw geëvalueerd en het nieuwe rapport *Development and Poverty in the Netherlands Antilles* (Kruijt et al 1997) bevatte - op verzoek van de opdrachtgevers - een geheel hoofdstuk gewijd aan de armoede aan de onderkant van de Antilliaanse samenleving. In 1998 publiceerde het Central Bureau of Statistics (hierna: CBS) in een speciaal themanummer van *Modus* een aantal artikelen over het thema armoede.²

¹ Voorheen: Cede Antiyas.

² Vierbergen 1998ab.

16 ATAKANDO POBRESA

RELATIEVE ARMOEDE

In vergelijking met de omringende Caribische en Latijns-Amerikaanse landen zijn de Nederlandse Antillen niet arm. Dit betekent niet dat de Nederlandse Antillen, en met name Curaçao, geen armoedeprobleem kennen. Hoewel het land volgens de criteria van het *Development Assistance Committee* van de *Organisation for Economic Cooperation and Development* (OECD/DAC³) geen echt ontwikkelingsland meer is, heeft het wel een hardnekkig armoedeprobleem. Van alle Curaçaose huishoudens had 22% in 2001 een bruto jaarinkomen lager dan NAF.12.000. In de twaalf armste wijken van Curaçao⁴ moest zelfs 34% van de huishoudens rondkomen van dit bedrag. Veel huishoudens in deze wijken hadden zelfs nog een geringer inkomen. Uit de in 1999 door Reda Sosial gepubliceerde resultaten van een groot onderzoek naar de armoede op Curaçao, *Pobresa, ban atak'é*, werd duidelijk dat bijna de helft van de ondervraagde huishoudens⁵ in vier geselecteerde wijken (Soto, Berg Altena, Kanga-Dein, Seru Grandi) rond moest komen van een netto-inkomen onder de NAF. 500 per maand, terwijl 31% een netto-inkomen had tussen de NAF. 500 en 1.000 per maand. Het gemiddelde inkomen van alle onderzochte huishoudens was in 1999 NAF. 691 per maand. Omgerekend naar de individuele personen binnen de gehele onderzoeksgroep betekende dit dat er per persoon in een dergelijk huishouden per maand gemiddeld NAF. 220 beschikbaar was. De officiële statistieken geven in eerste instantie geen inzicht in de armoedeproblematiek op de Nederlandse Antillen, doordat zij gebaseerd zijn op gemiddelden in een land waar de inkomensongelijkheid groot is. Het inkomen van de 20% rijkste huishoudens (52% van het totale inkomen van het eiland) was in 1998 op Curaçao zeventien maal hoger dan dat van de 20% armste huishoudens, 3% van het totale inkomen van het eiland Vierbergen 1998b: 93). Uit de cijfers van het CBS over 2001 blijkt dat in dat jaar de 20% rijksten negentien keer zoveel verdienden als de 20% armsten. De inkomensongelijkheid op Curaçao is dus de laatste drie jaar aanzienlijk toegenomen.

3 De OECD/DAC, de samenwerkingscommissie van de donorgemeenschap, schraptte in het jaar 2000 de Nederlandse Antillen van de lijst van ontwikkelingslanden. Afgaande op het criterium van het *per capita* inkomen is dat alleszins te rechtvaardigen. In 2001 bedroeg het inkomen per hoofd van de bevolking voor de Nederlandse Antillen NAF. 25.767, dat is US \$ 14.158 (CBS 2001). Voor Curaçao is het *per capita* inkomen NAF. 27.718, dat is US \$ 15.230. Landen in het Caribisch gebied als Jamaica en de Dominicaanse Republiek hebben een aanzienlijk lager inkomen *per capita*. Op de Nederlandse Antillen was dat in 1999: \$ 11.783, op Jamaica US \$ 1.487 en op de Dominicaanse Republiek \$ 2.091. (World Statistics Pocketbook, United Nations, New York, January 2001).

4 Het CBS verdeelt Curaçao in 65 wijken. Twaalf van deze wijken worden als arm beschouwd vanwege de matige infrastructuur, de relatief slechte staat van de woningen en het sterk gereduceerde inkomen van de huishoudens: Berg Altena, Kanga-Dein, Seru Grandi, Soto, Souax, Seru Fortuna, Paradijs, Rosendaal, Wishi, Otrobanda, Rooi Santu en Koraal Specht.

5 Het onderzoek maakte gebruik van een beredeneerde steekproefopzet van vooraf aangebrachte stratificatie van wijken gevolgd door *random sampling*. Dit om de armoedeprofielen van wijken en beoogde doelgroepen voldoende scherp te kunnen stellen en inzicht in de heterogeniteit van de armoede aan de onderkant van de Curaçaose samenleving te kunnen garanderen. De data zijn dus representatief voor armoedewijken en voor armoede-categorieën, niet noodzakelijk voor de gehele Curaçaose bevolking als zodanig (zie verder de methodologische opmerkingen in de publicatie *Pobresa, ban atak'é* (1999)).

Dat de kloof tussen arm en rijk het afgelopen decennium groter is geworden, blijkt ook uit de vergelijking van de inkomenscijfers van 1992 met die van 2001. Het gemiddelde inkomen van de werkenden voor Curaçao bedroeg in 1992 NAf. 1.824 per maand. Tien jaar later (2001) was dit gestegen naar NAf. 2.697 per maand. Eenderde meer in een periode dat de cumulatieve inflatie een kwart bedroeg. Als gekeken wordt naar de huishoudinkomens, dan bedroeg het gemiddelde huishoudinkomen voor Curaçao in 2001 NAf. 3.739. In 1992 was dat NAf. 2.770. In de twaalf achterstandswijken bedroegen die bedragen respectievelijk NAf. 2.406 en NAf. 1.888 (vergelijk tabel 1.1). Dit impliceert een relatieve achteruitgang. In 1992 was het gemiddelde huishoudinkomen in de twaalf armste wijken 68% van het gemiddelde huishoudinkomen op geheel Curaçao. In 2001 was dat nog maar 64%. De inkomens in de twaalf arme wijken zijn dus relatief minder gestegen dan de gemiddelde inkomens op Curaçao.⁶

Tabel 1.1: Gemiddeld huishoudinkomen per wijk 1992-2001 (bruto per maand in NAf.).

	Gem. Huishoudinkomen		Gem. HH inkomen 1992 geïndexeerd (inflatie 1992-2001)
	2001	1992	1992-2001
Berg Altena	2.590	1.787	2.230
Kanga-Dein	2.106	1.610	2.009
Koraal Specht	2.212	2.007	2.505
Otrobanda	2.122	1.600	1.997
Paradijs	2.456	1.799	2.245
Rooi Santu	3.870	2.668	3.330
Rosendaal	2.135	1.925	2.402
Seru Fortuna	1.809	1.498	1.870
Seru Grandi	2.703	1.992	2.486
Soto	2.584	2.313	2.887
Souax	2.140	1.741	2.173
Wishi	2.147	1.714	2.139
Gemiddelde 12 wijken	2.406	1.888	2.356
Curaçao	3.739	2.770	3.457

Bron: CBS 1992, 2001.

⁶ N.b.: De enorme toename van het gemiddeld huishoudinkomen in Rooi Santu brengt het totale gemiddelde van de twaalf wijken omhoog.

18 ATAKANDO POBRESA

MASSALE MIGRATIE

Tussen 1970 en 1997, een periode van 27 jaar, vonden op de Nederlandse Antillen forse demografische veranderingen plaats. De bevolking van Sint Maarten groeide met 565%, die van Bonaire met 77%. De bevolkingsgroei van Curaçao daarentegen bleef bescheiden met 5% aanwas. De laatste jaren was de groei zelfs negatief. Telden de Nederlandse Antillen eind 1997 nog 210.847 inwoners, drie jaar later (begin 2001⁷) was het aantal inwoners gedaald tot 175.653 inwoners. Dat betekent een daling van zo'n 15%. Aangezien op de Antillen het aantal geboorten nog steeds het aantal sterfgevallen ruimschoots overtreft, ligt de conclusie voor de hand: veel inwoners op de Nederlandse Antillen migreren.

In de jaren negentig van de vorige eeuw kwam een omvangrijk migratieproces vanuit de Nederlandse Antillen en met name vanuit Curaçao op gang naar Nederland. Het aantal Antillianen en Arubanen dat in Nederland woont, is toegenomen van 100.000 in 1998 naar 124.870 in 2002.⁸ In 1998 migreerden 7.380 Antillianen naar Nederland, in 1999 was het aantal migranten 8.532. In 2000 was het cijfer 9.603 en in 2001 bedroeg het aantal 7.927. Ofschoon definitieve cijfers voor 2002 ontbreken wordt het aantal Antillianen dat migreert geschat op 5.300. In de eerste helft van 2003 telde het CBS 2.165 migranten naar Nederland. Tijdens een onderzoek in 1999 van de Permanente Commissie voor Bevolkingsvraagstukken op de Benedenwindse eilanden gaf één op de vijf respondenten aan te willen emigreren. Gelukkig voor het inwonertal van de Nederlandse Antillen hebben deze respondenten niet allemaal de daad bij het woord gevoegd. De algemene verwachting is thans dat de migratie zal doorgaan, zij het in bescheidener mate zoals in de afgelopen jaren (zie de teruglopende cijfers in 2001 en 2002). Nederland is onaantrekkelijker geworden. Het is daar nu moeilijker om snel aan een baan te komen en veel Antillianen voelen zich in het andere deel van het koninkrijk gediscrimineerd. De afgelopen jaren zijn er zo'n 2.400 personen per jaar teruggekeerd naar de Antillen.⁹

Het inwonertal van Curaçao liep van ca. 154.000 in 1997 terug tot ongeveer 130.000 in 2001. In diezelfde periode liep het inwonertal van Bonaire terug van 14.500 tot iets meer dan 10.500 en dat van Sint Maarten van ongeveer 39.000 tot ongeveer 30.500. Dat lijken misschien kleine aantallen maar wie acht slaat op de percentuele reductie beseft dat de drie belangrijkste eilanden op de Nederlandse Antillen een

7 Alle cijfers van 2001 die in deze publicatie worden gebruikt, zijn gebaseerd op de CBS *Fourth Population and Housing Census Netherlands Antilles 2001*, uitgevoerd tussen 29 januari en 4 februari 2001. De cijfers die betrekking hebben op de situatie in de verschillende wijken, betreffen voorlopige cijfers van het CBS, naar aanleiding van de census 2001. De CBS cijfers over 1998 zijn gebaseerd op gegevens per eind 1997.

8 CBS *Nederland 2003*.

9 CBS 2002.

demografische aderlating hebben ondergaan. Curaçao verloor in vier jaar een zesde van haar bevolking, Bonaire een kwart en Sint Maarten meer dan een vijfde. Dit verlies is des te markanter omdat met name het jongere segment van de beroepsbevolking, personen tussen de 15 en 35 jaar vaak met jonge kinderen, is vertrokken. De 'hap' uit de bevolkingspiramide zal te zijner tijd ook negatieve gevolgen hebben voor de opbouw van pensioenen en andere oudedagvoorzieningen. Ten gevolge van het verminderd aantal schoolgaande kinderen worden ook de onderwijsvoorzieningen voor het kleuter- en basisonderwijs ingekrompen. Inmiddels schijnt een kentering op te treden; in ieder geval is de balans tussen vertrek en terugkeer minder negatief voor de Nederlandse Antillen en gaat het om kleinere aantallen vertrekkers zoals moge blijken uit tabel 1.2.

Tabel 1.2: Vertrek en vestiging naar en van Nederland, 1998–2002

Jaar	1998	1999	2000	2001	2002
Vertrekkers	7.380	8.532	9.603	7.927	5.300
Vestigingen	2.418	2.130	-	2.337	2.731

Bron: Voor de jaren 1998-2001: uitdraai CBS ten behoeve van Reda Sosial, januari 2003; voor het jaar 2002: persbericht van het Eilandgebied Curaçao.

Van in Nederland wonende Surinamers is het bekend dat zij veel geld en goederen (*remittances*) naar familieleden in het moederland zenden.¹⁰ Het effect ervan is een reductie van 34% op het nationaal bevolkingstotaal dat onder de armoedegrens terecht zou komen.¹¹ Lange tijd maakten in het buitenland wonende Antillianen weinig werk van *remittances*, maar daar komt de laatste tijd verandering in. In 2002 hebben individuen in het buitenland een substantieel bedrag overgemaakt naar familieleden op de Antillen van NAF 198 miljoen. Het leverde de Antillen in 2002 op de betalingsbalans een overschot op van NAF 135 miljoen.¹² Overigens sturen de migranten uit de Dominicaanse Republiek, Haïti, Jamaica, Colombia en tegenwoordig ook Venezuela op hun beurt weer veel geld en goederen naar die landen.

Opvallend is dat in de meeste arme wijken van Curaçao de bevolking in de afgelopen tien jaar niet gedaald, maar juist gestegen is (vergelijk tabel 1.3). Alleen in Berg Altena en Soto nam de bevolking af. In de overige arme wijken wonen nu meer mensen.

¹⁰ In 2001: 183.250 eerste generatie en 119.275 tweede generatie migranten, zie Choenni 2001: 98.

¹¹ Menke 2000. Jacobs (2000) en Gowricharn (2001: 3-5) schatten de omvang van toeristische gelden vanwege Nederlands-Surinaams familiebezoek, gevoegd bij de Nederlandse *remittances* naar Suriname op ongeveer e 43 miljoen op jaarbasis.

¹² *Amigoe*, 30 juli 2003: 'Antillianen in Nederland sturen geld naar Antillen'.

20 ATAKANDO POBRESA

Gering was de stijging in Wishi, Kanga-Dein, en Otrobanda. Aanzienlijker nam de bevolking toe in Rooi Santu, Rosendaal en Paradijs en fors in de wijken Seru Fortuna en Koraal Specht. In zijn totaliteit woonden er in 2001 26.200 mensen in de twaalf armste wijken van Curaçao, 20% van de eilandelijke bevolking. De verklaring voor de groei in deze wijken, in tegenstelling tot de gehele daling op Curaçao, is waarschijnlijk gelegen in het feit dat de immigranten die naar Curaçao komen, zich over het algemeen in deze wijken vestigen.

Tabel 1.3: Inwoners per wijk

	1992	2001
Berg Altena	5.070	3.135
Kanga-Dein	1.592	1.998
Koraal Specht	1.239	2.812
Otrobanda	1.429	1.514
Paradijs	1.178	1.584
Rooi Santu	1.743	2.410
Rosendaal	1.218	1.666
Seru Fortuna	1.418	2.640
Seru Grandi	2.284	1.286
Soto	2.070	1.906
Souax	3.260	3.350
Wishi	1.740	1.899
Totaal	24.241	26.200

Bron: CBS 1992, 2001.

GEZONDHEID

In 2001 beoordeelde 84% van de eilandbevolking op de vraag naar de individuele gezondheidssituatie¹³ in vergelijking met anderen in hetzelfde leeftijdscohort deze als goed tot zeer goed (CBS, 2001: 104). Dit is geen significant verschil met 1992. Toen beoordeelde 86% de individuele gezondheidssituatie als goed tot zeer goed. Van de personen ouder dan 65 jaar beoordeelde echter slechts 53% dat hun gezondheidssituatie positief of zeer positief is. Dit spoort met de gegevens over de meest voorkomende ziekten, waarin het aandeel van de 65-plussers aanzienlijk is:

¹³ De belangrijkste data over de gezondheidssituatie op de Nederlandse Antillen treft men aan in Alberts et al. (1996), Eimers et al. (1997), Lourents et al. (2001), Fuchs et al. (2002), Grievink et al. (2001), Grievink et al. (2002a), Grievink et al. (2002b).

- hoge bloeddruk: van allen die last hebben van hoge bloeddruk bevindt 30% zich in het segment van 65-plussers. Van dit segment hebben twee keer zoveel vrouwen als mannen last van hoge bloeddruk.
- diabetes: van allen die diabeet zijn, bevindt 36% zich in het segment van 65-plussers. En van hen zijn twee keer zoveel vrouwen als mannen diabeet.
- hartproblemen of gevolgen van een hartaanval: van allen die last hebben van hartproblemen, bevindt 48% zich in het segment van 65-plussers. Van die 65-plussers hebben vrouwen daar meer last van dan mannen.
- glaucoom: van allen die glaucoom hebben, bevindt 56% zich in het segment van 65-plussers. Van deze 65-plussers worden anderhalf keer zoveel vrouwen als mannen daardoor getroffen.

Studies tonen aan dat de gecombineerde effecten van armoede, ouderdom en sekseverschillen op de lange duur tot een slechtere gezondheidsperceptie, frequenter chronische aandoening en een lager kennis- en toegangsniveau tot het medische en verzorgingscircuit leiden.¹⁴ Van de volwassen Antilliaanse bevolking heeft, volgens metingen op alle eilanden, 20–30% last van hypertensie, 10% van diabetes en 50% van obesitas (overgewicht). Obesitas is een aandoening die vooral bij het vrouwelijke bevolkingsdeel aanwezig is. In het bevolkingssegment van 45 tot 65-jarigen is zelfs tweederde van het aantal obesitaspatiënten vrouw. De medische onderzoekers zijn van mening dat bijna alle hier besproken armoedegerelateerde aandoeningen te maken hebben met de effecten van obesitas. Zij vermoeden dat vooral culturele en sociaal-economische factoren de levensstijl op jongere en latere leeftijd bepalen en leiden tot de hier geschetste gezondheidsprofielen.

De verspreiding van de besmetting met HIV/Aids wordt in de literatuur over dit onderwerp eveneens met armoede in verband gebracht. Vanaf 1985 tot 2001 werden er 1223 HIV-besmettingen geregistreerd in de Nederlandse Antillen. Het betreft hier 690 mannen en 533 vrouwen. Per jaar komen er 60 tot 80 nieuwe gevallen bij. Hiertoe worden ook baby's gerekend die door de moeder besmet zijn geraakt. In 2001 werden 65 nieuwe HIV-besmettingen geregistreerd, hetgeen niet wil zeggen dat de besmetting afneemt. De bevolking van de Nederlandse Antillen is door migratie van het seksueel actieve segment afgenomen en niet iedereen laat zich testen.¹⁵ Deze aantallen worden beschouwd als het topje van de ijsberg. Het percentage volwassen HIV-gevallen onder de bevolking van het Caribisch gebied is alleen groter onder de bevolking van Afrika ten zuiden van de Sahara. Volgens de UNAIDS

---

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Vanaf het midden van de jaren tachtig tot op heden hebben de Antilliaanse gezondheidsinstanties veel meer testen op vrouwen dan op mannen uitgevoerd.

22 ATAKANDO POBRESA

(2002) staat het Caribisch gebied nummer 2 op de wereldranglijst van regio's met een alarmerend hoog HIV/Aids-percentages. In sommige landen van de Caribische regio is HIV/Aids inmiddels zelfs doodsoorzaak nummer één. Haïti voert die lijst aan. De combinatie van armoede en een hoge bevolkingsmobiliteit in de regio wordt genoemd als een belangrijke factor bij de verspreiding van HIV.¹⁶ In Centraal Amerika is de verspreiding het grootst onder sociaal marginale groepen, waarvan velen gedwongen zijn te verhuizen op zoek naar werk of inkomen. Curaçao en de andere Antilliaanse eilanden hebben van oudsher een sterke migratietraditie. De noodzaak voor het opzetten van een Aids-campagne wordt ook politiek onderkend. De Europese Unie heeft in februari 2000 een bedrag van tien miljoen euro toegezegd voor Aids-bestrijding.

Van de Curaçaose bevolking is 35% (45.708 personen) verzekerd via de Sociale Verzekeringsbank (SVB). Zo'n 20% (25.787 personen) van de bevolking is in het bezit van een zogenaamde PP (pro pauper)-kaart die recht geeft op geheel vergoede gezondheidszorg. Daarnaast geniet eveneens 13% via Bureau Ziektekostenverzekering (BZV) en 11% via een particuliere verzekering toegang tot de Antilliaanse gezondheidszorg. Ongeveer 10% van de bevolking zou niet verzekerd zijn.

De Commissie Onderzoek Knelpunten Ziekenhuiszorg werd medio 2002 ingesteld met als taak voorsteloplossingen aan te dragen voor de door de commissie geconstateerde knelpunten in de ziekenhuiszorg. Volgens de commissie – en zoals velen eerder constateerden – is de gezondheidszorg in de Nederlandse Antillen en op Curaçao in het bijzonder, inderdaad de facto failliet. Er is sprake van een crisissituatie, die noodmaatregelen vereist, aldus de commissie in haar eindverslag 'Geen Woorden Maar Daden' (juni 2002).

De commissie vat de belangrijkste knelpunten als volgt samen:

- noodzaak tot wetgeving en controle ter handhaving van kwaliteit en kwantiteit in de gezondheidszorg;
- onvoldoende integratie medische specialisten in ziekenhuizen;
- financiële problematiek;
- achterstallig onderhoud en noodzaak tot nieuwbouw van het SEHOS; en
- management- en organisatieproblematiek (operationeel en strategisch).

¹⁶ In een onderzoek verricht door de organisatie *Contra Sida* in opdracht van de afdeling bestrijding besmettelijke ziekten van de GGD, blijkt dat in de Curaçaose seksindustrie, gelokaliseerd in een twintigtal gedoogde bordelen annex dancings en een groot aantal *snèks* de voertaal Spaans is en dat de meisjes in overwegende mate afkomstig uit Colombia, de Dominicaanse Republiek, Jamaica, Cuba en Brazilië zijn. In Campo Alegre werken op elk willekeurig moment ongeveer 150 prostituees. Op jaarbasis komen naar schatting 3.000–6.000 sekswerksters Curaçao binnen, legaal of illegaal. De meesten werken op korte termijn contracten voor een periode van maximaal drie maanden.

De commissie stelde tenslotte voor om gezondheidszorg als een kabinetsaangelegenheid van hoge prioriteit aan te merken en alsdan een Ministeriële Stuurgroep Gezondheidszorg bestaande uit drie ministers te vormen die alle te nemen maatregelen zou coördineren.

WERKGELEGENHEID

Volgens de censusdata van 2001 bestaat de Antilliaanse beroepsbevolking uit ongeveer 81.500 personen, waarvan iets minder dan 12.000, ongeveer 15%, als werkloos geregistreerd staan. Bijna alle geregistreeerde werkzoekenden zijn ongeschoold of laag opgeleid. Op de arbeidsmarkt bestaat juist een tekort aan hoger opgeleiden. Naar schatting van het CBS is de Antilliaanse beroepsbevolking tussen 1997 en 2001 met ongeveer 17.250 personen, zo'n 18%, afgenomen.¹⁷ In tabel 1.4 staat de Antilliaanse beroepsbevolking per eiland vermeld volgens de censusdata van 2001.¹⁸ In het algemeen is de werkgelegenheidssituatie op de Nederlandse Antillen in de periode van 1997 tot 2001, onder de aanzienlijke reductie van de beroepsbevolking, bepaald niet verbeterd.

Tabel 1.4: De Antilliaanse beroepsbevolking per eiland, 2001 vergeleken met 1997

Eiland	Beroepsbevolking	Werkenden	Werkzoekenden	% Werkzoekend 2001	% Werkzoekend 1997
Curaçao	56.659	47.686	8.973	16	15
St. Maarten	17.777	15.495	2.282	13	17
Bonaire	5.351	4.865	486	9	6
St. Eustatius	1.134	1.038	96	8	11
Saba	637	598	39	6	6
Ned. Antillen	81.558	69.682	11.876	15	15

Bron: Bewerking van data van het CBS (2001).

Inzicht in de situatie aan de onderkant van de Curaçaose arbeidsmarkt kan verhelderend werken. In 1998 schatten functionarissen werkzaam bij overheidsentiteiten, die met de werkloosheidsproblematiek op Curaçao te maken hebben, dat 90% van de als werkzoekend geregistreeerden geen vaste baan ambieerde, althans niet geïnteresseerd waren in het aangeboden werk. Functionarissen van *Ban Bario Bèk*, het kan-

¹⁷ Vierbergen 1998ab.

¹⁸ Data uit Reda Sosial (2003b: 8-12, 18-20) en interviews met *resource persons*, afgenomen in januari 2003.

24 ATAKANDO POBRESA

toor Arbeidszorg van het eilandgebied Curaçao, schetsten in november 2002 het volgende beeld: er zijn bijna 6.900 onderstandtrekkers, verdeeld over vier categorieën die de mate van bemiddelbaarheid op de arbeidsmarkt aangeven, variërend van goed bemiddelbaar (categorie 1) tot niet-bemiddelbaar (categorie 4). Het aantal geregistreerde werkzoekenden is 4.500, waarbij dient te worden vermeld dat niet alle onderstandtrekkers als werkzoekend staan geregistreerd, terwijl anderzijds niet alle werkzoekenden een onderstand genieten. Er is dus sprake van een overlapping tussen onderstandtrekkers en werkzoekenden.

Zo zijn er bijvoorbeeld 60-plussers als werkzoekend geregistreerd die echter geen uitkering genieten uit de onderstand, maar recht hebben op AOV. In categorie 1 (goed bemiddelbaren) zijn er 200 onderstandtrekkers, terwijl het aantal goed bemiddelbare werkzoekenden 600 is. Iets meer dan 6.000 onderstandtrekkers, overeenkomend met 87%, zijn zeer moeilijk tot niet bemiddelbaar. Hieronder vallen onder meer chronisch zieken, langdurig ongeschoolde werklozen, drugsverslaafden, lichamelijk en geestelijk gehandicapten, alsook ongeschoolde 50-plussers.

De niet-bemiddelbare onderstandtrekkers (2550 mensen) zijn - met uitzondering van diegenen met een leeftijdsindicatie - de facto arbeidsongeschikt. Bij gebrek aan een equivalent van bijvoorbeeld de Nederlandse WAO¹⁹ zijn deze opgenomen in het bestand van onderstandtrekkers. Er mag echter niet worden verwacht dat zij ooit een kans maken op de arbeidsmarkt. Slechts een gering aantal hiervan is werkzaam bij de Sociale Werkplaats te Groot Santa Martha. Deze werklozen worden niet als werkzoekend geregistreerd. Van de overige 880 goed tot redelijk bemiddelbare onderstandtrekkers (samen 13% van het bestand), heeft naar schatting 500 een al dan niet vaste baan, grotendeels in de informele economie van Curaçao, die volgens schattingen van door Reda Sosial geraadpleegde *resource persons* ongeveer 7.000 tot 10.000 arbeidsplaatsen zou omvatten.

Er zijn 380 werkzoekenden geregistreerd die goed tot redelijk goed bemiddelbaar zijn. Voor hen zijn, naar het oordeel van de functionarissen van *Ban Bario Bèk*, de belangrijkste redenen om niet aan het werk te gaan de volgende: de gebleken onmogelijkheid voor kinderopvang (de crèche is te duur of te ver), het gepercipieerde statusverlies bij 'vuil' werk (schoonmaken van kantoren gaat wel, als schoonmaakster werken bij particulieren gaat niet) en de overspannen verwachtingen over de te accepteren baan (waarvoor men niet de benodigde opleiding bezit of waarbij men het loon te laag vindt). Het probleem daarbij is, dat inmiddels een nieuwe bron van werkgelegenheid op de eilanden is ontstaan: in het drugsircuit.

¹⁹ Wet op de Arbeidsongeschiktheid.

In de informele economie zou een niet nader bekend aantal mensen als informeel arbeider in dienst zijn van formele en informele werkgevers. De werkgever betaalt dan meestal een salaris dat zich onder het minimumloon bevindt, niet geregistreerd wordt en niet aan heffingen (belasting, sociale lasten) onderhevig is. De werknemer die soms een dubbele baan heeft (binnen het formele én daarnaast binnen het informele circuit) kan beschikken over meer contante inkomsten en kan voor de medische zorg terugvallen op de PP-kaart.²⁰ Iedereen wint behalve de overheid. Werkgevers spreken hun voorkeur uit voor het contracteren van alloctonen boven autoctonen, omdat deze minder kapesones hebben, beleefder, gedisciplineerder en zelfstandiger zijn, harder werken en vaak nog goedkoper zijn ook. Vooroordeel of niet, de aanwezigheid van een relatief omvangrijk segment buitenlandse werknemers afkomstig van Haïti, Jamaica, de Dominicaanse Republiek of van de landen van Zuid-Amerika dragen bij aan het permanent maken van de uitstoot van Antilliaanse laagopgeleide werkzoekenden.

DE DRUGSECONOMIE

De Nederlandse Antillen, met name Curaçao en daarnaast Aruba, vormen vanwege haar banden met Nederland een ideale plaats voor doorvoer van drugs uit Latijns-Amerika naar de Verenigde Staten en Europa. Het Antilliaanse c.q. Curaçaose en Arubaanse kustgebied is gemakkelijk per boot of vliegtuig bereikbaar voor de in de nabijheid liggende grote drugsproducerende economieën. Door die ruime bevoorrading zijn de prijzen van coca en *crack* lokaal laag, hetgeen een voortschrijdende drugsverslaving op de eilanden tot gevolg heeft gehad. Ongeveer 10% van de (volwassen) bevolking van Curaçao en Sint Eustatius gebruikt zeer geregeld drugs.²¹

Mede omdat lokale tussenhandelaars in natura uitbetaald krijgen (coca, *crack*) blijft een grote hoeveelheid drugs op de eilanden achter. Sinds het midden van de jaren tachtig is rookbare cocaïne (*crack* of *base*) goedkoop en in kant-en-klare porties op veel straathoeken op de meeste eilanden van de Nederlandse Antillen te verkrijgen. Kansarme jongeren zijn daarmee in hun totaliteit een risicogroep geworden. Het aantal *chollers* op Curaçao is ongeveer anderhalf duizend, dat op Aruba enige hon-

²⁰ De informele werknemer zal zich over het algemeen graag als werkzoekende laten registreren juist vanwege het recht op de PP-kaart. Geregistreeerde onderstandtrekkers komen in aanmerking voor huursubsidie en subsidie op water en elektriciteit. De onderstanduitkering wordt daarmee de bron van een (bescheiden) minimuminkomen terwijl de werkzoekende daarnaast kan opereren op de 'vrije informele arbeidsmarkt' met flexibel informeel werk en een flexibele dagindeling. Overigens wordt deze 'flexibiliteit' ook door werkgevers bevorderd. De meeste laaggeschoolden werken als tijdelijke arbeidskracht voor een periode van drie tot zes maanden. Dan volgt ontslag voor een korte periode (een of twee weken). Daarop kan weer een nieuwe cyclus van drie tot zes maanden beginnen. Dit systeem houdt de arbeidskracht 'lenig'.

²¹ Gegevens afkomstig uit het advies-Bukman (1999), gebaseerd op gesprekken met resource persons van de *Fundashon Maneho di Adikshon* (FMA).

26 ATAKANDO POBRESA

derden. De afgelopen jaren is door adequater opvang het probleem van de *chollers* in ieder geval minder zichtbaar geworden.²² Daarnaast is het aantal alcoholverslaafde en problematische drinkers zorgwekkend. Verslaafden die dat kunnen, kiezen regelmatig voor emigratie naar Nederland.

Tot aan de laatste jaren negentig van de vorige eeuw had directe interventie in de zorg voor hinderlijk verslaafden de hoogste prioriteit. Geleidelijk aan echter is duidelijk geworden dat de problemen van hinderlijk verslaafden slechts het topje van een ijsberg representeren en dat het er nu op aankomt, de brede maatschappelijke gevolgen van het drugscircuit te leren kennen. Bij gebrek aan direct beleidsondersteunend onderzoek volgt hier een synthese van de in dit hoofdstuk eerder genoemde *resource persons* over de relatie tussen armoede en drugs en de relatie tussen wijkverloedering en drugs.

Een eerste probleempunt is dat de effecten van de drugseconomie op de Antilliaanse economie en samenleving moeilijk kunnen worden ingeschat. De indruk bestaat wel dat de inschatting van de effecten waarschijnlijk jarenlang veel te laag is geweest. In maart 2002 verklaarde premier mr. M.A. Pourier dat zijns inziens 50% van de Curaçaose informele economie *drugrelated* was.²³ Hij doelde daarbij op een illegaal, crimineel circuit en niet op de arme immigranten of onderstandtrekkers die bijklussen. De eensluidende mening van onze *resource persons* is eveneens dat de officiële schattingen altijd aan de lage kant zijn geweest omwille van een combinatie van redenen: onwil tot verandering en verscherping van beleid, meevaren op de golven van het grote geld, schaamte, over en weer coördinatieproblemen op ministerieel en ambtelijk niveau tussen de Nederlands Antilliaanse overheden en de Nederlandse overheid. De invloed van het drugscircuit wordt groter naarmate de Antilliaanse en vooral de Curaçaose formele economie in crisis blijft verkeren en in ieder geval niet groeit. De inkomsten van het Land en eilandgebieden stegen in 2002 enigszins na een aantal jaren van economische recessie, maar de eveneens jarenlang optredende overheidstekorten zijn niet wezenlijk verminderd.²⁴ De schuldpositie van het Land en Curaçao is klemmend. Het aandeel van de schuld als percentage van het BBP bedroeg in december 2001 77% en liep per december 2002 op tot 86%.

²² FMA werd in 1995 opgericht en ontvangt sedertdien NAF 2,9 miljoen (voorheen NAF 2 miljoen) op jaarbasis van de Curaçaose eilandelijke overheid. De subsidie werd onlangs verhoogd ondanks de slechte financiële situatie op het eiland. Een kliniek voor dwangopname en de verslavingsafdeling van de Caprileskliniek ontvangt op jaarbasis resp. NAF 3 miljoen en NAF 1,5 miljoen van de landelijke overheid. In totaal besteedt de landelijke en eilandelijke overheid ongeveer NAF 7,5 miljoen aan verslavingszorg en -preventie. Geld voor diagnosticerend en beleidsondersteunend onderzoek is niet voorhanden.

²³ *Extra*, 28 maart 2002. Betreft een interview met oud-Minister-President Pourier.

²⁴ Op kasbasis is het tekort veel lager, maar dat is te verklaren uit het feit dat de overheid haar rekeningen aan de crediteuren, de SVB en het pensioenfonds APNA niet voldoet (IMD-Consultancy 2002: 7).

Een tweede probleem is het gevoel van hulpeloosheid bij de natuurlijke leiders en gezagsdragers in de wijken en op scholen: de drugsinvasie sleept de kinderen mee, de ouders verzetten zich niet meer, de politie die zorg draagt voor de wijken is minder zichtbaar en treedt volgens velen onvoldoende op. De wijkbewoners voelen zich overgeleverd aan de dreiging en het geweld van de spelers binnen de drugseconomie:

‘Heel veel mannen en vrouwen in mijn wijk’ vertelt een schoolhoofd mismoedig ‘komen in het criminele circuit terecht. Zo’n 70% is *drop-out*. Daar rekruteren ze de *bolita*-koeriers uit. Het begint met de kleine criminaliteit, dan wordt het groter. De politie heeft geen toegang meer tot de gezinnen. Ze hebben hun handen vol en komen soms twee en een half uur te laat. De mensen roepen ze niet eens meer te hulp. In sommige gevallen komen ze niet eens opdagen. We hebben de drugsproblemen onderschat, tegen het grote geld ben je niet opgewassen. In Nederland kun je er weinig tegen doen, hier helemaal al niet. Steeds meer jongeren gaan gebruiken. Een heel groot gedeelte van de bevolking hier heeft op de een of andere manier iets met drugs te maken. Laatst zat ik op mijn kantoortje te werken, daar is geen airco. Ik ben maar een gewoon schoolhoofd. Komt er zo’n koerier binnen, zegt íe: ‘Wat biedt u me dan aan? Een kantoor met airco? NAF 4.000 in de maand? Laat me toch niet lachen!’ Dat krijgen ze met *bolita*-transport. De eerste keer kopen ze kleren in Nederland. Dan wordt de winst zichtbaar: scooters, motors, gouden tanden, gouden kettingen. Aan het huis van hun moeder doen ze niets. Nou, tegen al dat geld, daar kan geen budgetteringscursus van Reda Sosial tegen op.’

In toenemende mate wordt cocaïne via drugskoeriers naar Nederland gesmokkeld. Jonge mensen slikken met alle bijbehorende risico's forse hoeveelheden *bolitas*, kleine zakjes gevuld met cocaïne, stappen op het vliegtuig en nemen bij aankomst laxeremiddelen om de coca uit het lichaam te verwijderen. Tot 1 september 2002 zijn op Schiphol in totaal 1311 drugskoeriers aangehouden. Het betrof 808 koeriers en 503 bolletjesslikkers. In de eerste zeven maanden van 2002 werd ongeveer 3.600 kilo drugs in beslag genomen. In 2000 betrof het aantal aanhoudingen ongeveer 800 en in 2001 1223. Op basis van de door het Openbaar Ministerie verzamelde gegevens bleek dat 22,4% van de koeriers Nederlanders betrof met een vaste woon- of verblijfplaats op de Nederlandse Antillen of Aruba en 31,7% Nederlanders met een vast woon- en verblijfplaats in Nederland.²⁵ In de Nederlandse pers verschenen in 2002 en 2003 regelmatig berichten waarin nogal de nadruk werd gelegd op de invoer van drugs vanuit de Antillen en de plaatsing van een bodyscanner op het Curaçaose vliegveld Hato die een einde aan de drugssmokkel door bolletjesslikkers zou moeten maken. De opwinding ontstond vooral doordat de Nederlandse justitie geen capaciteit had de gearresteerden fatsoenlijk op te sluiten en te veroordelen.

²⁵ Tweede Kamer, vergaderjaar 2002-2003, 28 192, nummer 16.

28 ATAKANDO POBRESA

In de eerste dagen nadat in februari 2003 op Hato een bolletjesscanner was neergezet, had de KLM 25 lege stoelen per vlucht. De wegblijvers waren waarschijnlijk de slikkers. Een slikker kon per vlucht zo'n 800 à 1000 gram cocaïne vervoeren. Aangezien de KLM dagelijks vliegt, kan de hoeveelheid coke die op deze wijze Nederland binnengesmokkeld werd, op 600 kilo per maand geschat worden (Holtwijk 2003). Zonder het probleem van de drugssmokkel door *bolita*-slikkers te willen bagatelliseren, willen wij toch verwijzen naar Zaitch (2002) *Trafficking Cocaine: Colombian Drug Entrepreneurs in the Netherlands* waaruit blijkt dat van de totale invoer van cocaïne in Nederland, slechts 0,3% via de Nederlandse luchthavens binnenkomt.

Hoewel in Nederland heel veel misbaar wordt gemaakt over de drugssmokkel vanuit de Antillen, zijn de consequenties voor de Antillen zelf veel groter. In veel arme wijken is het gezag van de ouderen, de geestelijken, de schoolhoofden, de politie en overheid verdwenen. In het gezagsvacuüm betreden nieuwe spelers de vloer. De diffusie van *drugrelated* netwerken lijkt op de uitbreiding van netwerken van het piramidespel: *bolita*-koeriers beginnen voor zichzelf, ronselen nieuwe jongeren die vervoerders worden. Binnen de wijk beconcurreren drie, vier 'clubs' elkaar. Wapenbezit neemt toe, sommigen vrezen voor de vorming van jeugdbendes en voorspellen bij ongewijzigd beleid de proliferatie van jeugdbendes zoals in het hedendaagse Centraal-Amerika. Drugsgeld verlicht de armoede in de wijken maar biedt geen structurele uitkomst. Cokegeld is snelverdiend geld dat snel weer wordt uitgegeven. Waar vijf jaar geleden participatie in de drugseconomie nog uitzonderlijk was, is dit nu 'normaal' geworden: 'Hele families, van oma tot de jongsten, zijn nu in de drugs.' Morele remmen of het taboe van de illegaliteit en criminaliteit zijn aan het verdwijnen. In de wijken spelen drugsdealers voor informele bankier, via het informele 'bonnensysteem'²⁶ of via krediet bij ziekte van de kinderen of ten behoeve van een verbouwing. Eerst is het gemak waarmee je een voorschot krijgt, dan word je onder dwang gezet bepaalde kleine diensten te bewijzen, daarna word je bedreigd als je zou overwegen medewerking te staken. Jongeren worden niet langer 'verleid' tot deelname in het circuit door opzichtige patsers met gouden kettingen en rode sportwagens, maar door vriendelijk ogende en allesbegrijpende, netgeklede en vlotte leeftijdsgenoten. Het entertainmentcircuit verleent de nieuwe rijken een begerenswaardige status: de lokale DJ's prijzen de naam aan, treden op bij massale sport- en dansevenementen waarbij bekende bands optreden, zang- en missconcurseren worden georganiseerd en zulke begerenswaardige items als gratis kaarten voor je GSM worden verdeeld. De succesvolle drugsdealer is daarmee een soort jeugdfilantroop geworden die nog extra status verwerft als vlotte macho, omringd door dertien- en veertienjarige *peikis*²⁷ die de kwieke 35-jarige 'ondernemer' in het publiek vergezellen.

²⁶ Waarbij de bonnenleverancier garant staat bij winkeliers die de bonnen aannemen voor de uiteindelijke betaling.

²⁷ Begeleidende meisjes, afgeleid van 'pekinees': schoothondje.

ARME WIJKEN

Een opmerkelijk gegeven in het onderzoek van Reda Sosial in 1999 (het Pobresa-onderzoek) was dat de ondervraagden nogal ontevreden waren over de fysieke infrastructuur. Zij klaagden met name over de onverharde, stoffige wegen en het ontbreken van straatverlichting. Sinds 1999 zijn wegen geasfalteerd, is er straatverlichting bijgekomen en zijn scholen opgeknapt, maar helaas kan niet gezegd worden dat de algemene situatie verbeterd is. De armoede en werkloosheid zijn gebleven. Het drugsircuit heeft in de arme wijken een grotere invloed gekregen en naar verhouding hebben zich er veel illegale buitenlanders gevestigd. In de arme wijken van Curaçao bestaat nog steeds een grote onzekerheid over veiligheid, werk en inkomen. De werkloosheid blijft hoog. Weinig personen staan als werkzoekend ingeschreven. In de onderzoeksgroep van 1999 waren in iets meer dan de helft van de gevallen de respondenten (langdurig) werkloos (met name in Soto) en iets meer dan de helft van de huishoudens moest in 1999 rondkomen met minder dan NAF. 500 per maand, waarvan tweederde een inkomen uit onderstand had. Werkloosheid blijkt gerelateerd aan opleiding. 43% van de in 1999 ondervraagden had geen of slechts basis-onderwijs gevolgd. Ook het aantal *drop-outs* was schrikbarend groot. De jongeren lijken niet gemotiveerd om te leren. Ook de criminaliteit is nog steeds stijgend. Het drugsverbruik is nauwelijks gedaald, al is de overlast van *chollers* sinds 1999 minder geworden. In het Pobresa-onderzoek 1999 zijn een aantal arme wijken nader onderzocht. De armoedebestrijdingprogramma's die in deze wijken zijn uitgevoerd staan nader beschreven in de bijlage. In de volgende paragrafen worden de recentere ontwikkelingen in deze (en enkele andere) wijken bekeken.²⁸

KANGA-DEIN

De rommelige indruk die Kanga-Dein, gelegen aan de noordwestzijde van Willemstad, geeft, heeft te maken met het ontstaan van de wijk. De wijk groeide nabij twee landgoederen, die in het begin van de negentiende eeuw tot ontwikkeling werden gebracht. Beetje bij beetje begonnen de eigenaars kleine stukjes grond te verhuren of te verkopen aan de vrije, gekleurde bevolking.²⁹ Om enige infrastructuur bekommerden de eigenaars zich niet. In Kanga vestigden zich na de komst van de Shell vooral inwoners van de bovenwindse eilanden, van wie de meesten Engelstalig waren. In Dein vestigden zich vooral Portugezen. Ook zij vonden werk bij de Shell. In Kanga-Dein woonden in 2001 bijna 2.000 personen, van wie 28% immigrant is (in 1992: 13%). De nieuwe inwoners zijn voornamelijk afkomstig uit de Dominicaanse Republiek en Haïti. Kanga-Dein telt dertien *snèks* en tien winkels.

²⁸ In het Pobresa-onderzoek 1999 zijn vier wijken onderzocht. Vanaf het jaar 2001 zijn de wijken Rooi Santu en Otrobanda betrokken bij het armoedebestrijdingsprogramma, vandaar dat hier ook een beschrijving wordt gegeven van deze twee wijken.

²⁹ Erg veel welstand hebben de inwoners nooit gekend, wat het woord *kanga* ook uitdrukt. Het komt uit het Gené, een West-Afrikaanse taal, waar het de betekenis heeft van armoede en gebrek lijden.

30 ATAKANDO POBRESA

De *bario* heeft geen scholen. De kinderen zijn voor onderwijs aangewezen op de naburige wijken. Er is wel een buurtcentrum. In de wijk praktiseren artsen noch tandartsen. Er is geen medisch centrum. De overgrote meerderheid van de bevolking is participierend katholiek. Gelukkig zijn de afgelopen jaren met financiering van Reda Sosial veel wegen geasfalteerd.

In het Pobresa-onderzoek van 1999 kwam naar voren dat de meeste bewoners ontevreden waren over het vervoer per bus vanuit de wijk. Van alle respondenten vond 85% de infrastructuur van de wijk ver onder de maat. Het vrijwel ontbreken van straatverlichting gaf veel bewoners 's avonds een gevoel van onveiligheid. Van de ondervraagden in Kanga-Dein gaf 75% aan zich 's avonds nauwelijks op straat te durven begeven (tegen een derde in de andere onderzochte wijken). Zelfs in huis voelde een derde van de ondervraagden zich ongemakkelijk. Men was vooral bang voor *chollers* (chronische en overlast veroorzakende drugsverslaafden). Uit onlangs gevoerde gesprekken met *resource persons* blijkt dat de drugsmaffia intussen een nog steviger invloed in de wijk heeft.

In 2001 verkeerde volgens het CBS 14% van de woningen in deze wijk in slechte staat. Van de in 1999 (Pobresa) ondervraagden was 25% van mening dat de eigen woning in slechte of zeer slechte staat verkeerde. De werkloosheid in Kanga-Dein ligt hoog. In 2001 betrof het 20% van de beroepsbevolking. Als jeugdwerkloosheids-cijfer geeft CBS een percentage van 34. In 1999 (Pobresa) was 36% van de onderzochten in de leeftijdscategorie van 20-65-jarigen werkloos. Van de personen die wel werkten, verwierf ruim 50% een inkomen met losse *jobs*. Het gemiddelde inkomen per huishouden in Kanga-Dein is nog geen 50% van het eilandelijke gemiddelde. Het onderwijsniveau ligt laag. 10% van de ondervraagden in 1999 had geen basisschool doorlopen of afgerond. 41% had alleen basisonderwijs genoten. Schoolverzuim is een normaal verschijnsel in deze wijk. De motivatie om naar school te gaan ontbreekt bij veel kinderen. De ouders hebben geen greep op de situatie. Vaak is er geen geld voor geschikte kleding en voeding. Van alle wijken op Curaçao is het opleidingsniveau in Kanga-Dein het laagst. Het vermoeden bestaat dat er onder de bewoners veel functioneel analfabetisme voorkomt.

SERU GRANDI

De wijk Seru Grandi ligt ten oosten van Willemstad. Toen in 1875 grote hoeveelheden fosfaat in de Tafelberg werden ontdekt en een aanvang werd gemaakt met mijnbouw, trokken veel bewoners naar deze wijk vlakbij de Tafelberg om in de mijn te werken. Ook op de bovenwindse eilanden rekruteerde de mijnbouwonderneming veel werkers. Seru Grandi heeft nooit echt een wijk- of buurtcentrum gekend, hoewel tegenwoordig de basisschool een dergelijke functie vervult. Daarnaast is er een kleuterschool. In de wijk is geen politiepост. Er is een gezondheidspost, waarin het

Wit-Gele-Kruis gehuisvest is, dat door Reda Sosial onlangs is gerenoveerd. In totaal staan in de wijk 402 woningen, waarvan er 33 in slechte tot zeer slechte staat verkeren.³⁰ De meeste wegen zijn niet geasfalteerd. In 2001 woonden in Seru Grandi 1.286 personen. De overgrote meerderheid van de inwoners is katholiek. De sekseratio³¹ is 92. Van alle bewoners is ruim 25% jonger dan vijftien jaar. Seru Grandi kent een hoog percentage tienermoeders (15%). Het percentage immigranten ligt laag (8,5). Opvallend is dat veel van deze personen uit Suriname afkomstig zijn.

De afgelopen jaren is onder andere door Reda Sosial flink geïnvesteerd in asfaltering en straatverlichting. Dat was ook wel nodig want in het Pobresa-onderzoek van 1999 vond 80% van de respondenten de straatverlichting onvoldoende. Datzelfde gold voor transportmogelijkheden naar de stad of naar andere delen van het eiland. Gevraagd naar het gevoel van veiligheid op straat gaf 10% aan zich onveilig te voelen. Er is dus een groot verschil met de wijk Kanga-Dein. In Seru Grandi beschouwde in 1999 35% van de ondervraagden zichzelf als arm. Dit komt overeen met het percentage dat aangeeft behoefte aan een lening te hebben (38%). Er wordt vooral bij de commerciële banken geleend en door deelname aan een *sam*.³² Het totale werkloosheidspercentage in Seru Grandi was in 2001 22%. Op de vraag in het Pobresa-onderzoek hoe mensen toegang tot de arbeidsmarkt trachten te verkrijgen, antwoordden de sleutelinformanten dat men vooral op de informele arbeidsmarkt naar losse jobs zocht. De hoge werkloosheid is gecorreleerd aan de lage scholingsgraad van de beroepsbevolking in de wijk. Van alle respondenten had maar 40% het basisonderwijs afgerond. Ook het percentage functioneel analfabeten ligt in Seru Grandi waarschijnlijk hoog, maar exacte gegevens ontbreken.³³

Soto

Het plattelandsdistrict Soto is ontstaan uit de bewoning rond de plantages Groot- en Klein Santa Martha. In 2001 woonden in Soto 1.906 mensen, waaronder iets meer vrouwen dan mannen (respectievelijk 52 en 48%). Er wonen relatief veel jongeren. Van de bevolking is namelijk 28% onder de vijftien. In Soto treft men bijna geen immigranten aan. Slechts 4% van de inwoners is niet op Curaçao geboren. Soto telde in 2001 517 woningen, waarin gemiddeld 3,7 mensen wonen. Dat is overigens aanzienlijk minder dan tien jaar geleden, toen woonden in elk huis gemiddeld 4,8 personen. Ook de kwaliteit van de woningen is de afgelopen jaren verbeterd. In 1992 verkeerde volgens het CBS 10% van de woningen in Soto in slechte staat. De telling van 2001 kwam op 6%. In het Pobresa-onderzoek van 1999 verklaarde 80% van de

³⁰ CBS 2001.

³¹ Een getal boven de 100 geeft een mannenoverschot aan en een getal lager dan 100 een overschot aan vrouwen. De gegevens zijn van het CBS 2001.

³² *Sam* is een spaarsysteem waarbij mensen gezamenlijk geld inleggen.

³³ Pobresa 1999.

32 ATAKANDO POBRESA

geïnterviewden tevreden te zijn met hun woning, hoogstwaarschijnlijk omdat het in 83% om eigendomswoningen ging. De bevolkingsdichtheid van de wijk is voor Curaçaose verhoudingen laag: 117 mensen wonen er op een vierkante kilometer. In Soto bevindt zich een politiepost en een medische post. De infrastructuur van Soto loopt nog duidelijk achter bij de rest van Curaçao. De meeste wegen, met uitzondering van de doorgaande wegen, zijn niet geasfalteerd en de straatverlichting is onvoldoende. Net als elders in Curaçao zijn de meeste bewoners katholiek. De laatste jaren hebben protestantse denominaties wat aanhang gekregen. In Soto staat nu een adventistenkerk en een kerk van *Bida Nobo*, een variant van de pinkstergemeente. Een tiental mensen is Jehova getuige, die ook de beschikking heeft over een gemeenschapsgebouw. Soto kent in totaal vier sportverenigingen met een hoge participatiegraad. Soto heeft twee wijkorganisaties, de FUNDOSA en de *Fundashon Sentro di Barrio*. Soto is één van de armste wijken van Curaçao, met in 2001 een gemiddeld maandinkomen voor werkenden van NAf. 1.721. Werkgelegenheid is in Soto een groot probleem. Van de beroepsbevolking heeft 27% geen werk en met name de jeugdwerkloosheid is groot (47%).³⁴ Een aantal werklozen vindt wel af en toe los werk op de informele arbeidsmarkt, maar exacte cijfers hieromtrent ontbreken.

BERG ALTENA

De stadswijk Berg Altena³⁵ ligt ten oosten van het centrum Punda en ten noorden van Pietermaai, een aan zee grenzende stadswijk. Tot 1866, toen de oude stadswallen werden geslecht, was Berg Altena de enige volksbuurt buiten de wallen van Willemstad. Bij Berg Altena hield indertijd de stad op, maar vandaag de dag ligt het te midden van andere wijken. Voor een deel bestaat de wijk nog steeds uit verschillende grotere en kleinere monumentale, historische panden. In Berg Altena, een gebied van nog geen vierkante kilometer, is de bevolking de afgelopen tien jaar aanzienlijk afgenomen: van 5.070 (in 1992) naar 3.135 inwoners (in 2001). In totaal telt Berg Altena 1.141 woningen, waarvan bijna 60% in eigendom, met een gemiddelde bezettingsgraad van 2,7 bewoners. 12% van de woningen wordt aangemerkt als verkerend in een slechte staat. Bijna 15% van de inwoners van Berg Altena is boven de 65. Dat is meer dan het eilandelijke gemiddelde (10,8%). Relatief gezien wonen er veel immigranten, 25% van de bevolking. Het percentage tienermoeders is hoog (14%). Er zijn ook veel vrouwelijke hoofden van huishoudens (45%).³⁶

In Berg Altena bevindt zich geen politiepost, maar vanuit de naburige wijken is Berg Altena snel en gemakkelijk te bereiken. In het Pobresa-onderzoek van 1999 gaf 40%

³⁴ CBS 2001.

³⁵ In deze studie is de geografische indeling van de Curaçaose dienst voor ruimtelijke ordening DROV/CBS gevolgd. De wijk Berg Altena is daarin groter dan in de volksmond en omvat ook: Coronet, Monteverde, Chèr Asile, Nieuw-Nederland, Cocowijk en La Fama.

³⁶ CBS 1992.

van de respondenten aan dat de straten onvoldoende geasfalteerd waren en dat de straatverlichting niet adequaat was. Het openbaar vervoer per grote of kleine bus functioneerde naar tevredenheid. Hetzelfde gold voor de vuilophaaldienst. Ook in Berg Altena voelde zo'n 10% van de bewoners zich niet veilig op straat. Ook hier zijn de inwoners vooral bang voor *chollers*. Dat bleek ook uit de cijfers voor het gevoel van veiligheid in huis. 50% van de ondervraagden voelde zich daar onveilig. Als negatief kenmerk van de wijk noemden velen de toegenomen criminaliteit (vooral diefstal), het drugsgebruik en de handel in drugs. In de wijk zijn diverse scholen: drie voor kleuters, twee basisscholen, twee MAVO-scholen en een school voor speciaal onderwijs. Van de respondenten in het Pobresa-onderzoek had 33% alleen de basisschool gevolgd. 60% had voortgezet onderwijs gevolgd, maar lang niet iedereen had dat met een diploma afgesloten. De vraag of men zichzelf arm voelde, beantwoordde 23% van de respondenten bevestigend. Zoals in de andere arme wijken onderhoudt men in Berg Altena veel sociale contacten. Men ontmoet elkaar in een van de tien *snèks* van de wijk, of in een van de vele kerken die men daar aantreft. Iets minder dan 50% van de ondervraagden ging zeer regelmatig naar de kerk. Daartegenover staat dat in Berg Altena vrijwel niemand actief in het verenigingsleven is. Men vindt in Berg Altena geen verenigingen en geen wijkorganisatie. Wel is een NGO, de *Fundashon Plataforma Punda*, in de wijk actief. In een wijk grenzend aan Berg Altena loopt een pilotproject 'integrale wijkaanpak Sint Jago', grotendeels gefinancierd door Reda Sosial.

Rooi Santu

De wijk Rooi Santu ligt ten oosten van Willemstad. Deze wijk grenst aan de welvarende wijken Cas Grandi en Jan Thiel. In totaal telt Rooi Santu 2.410 inwoners verdeeld over 779 huishoudens. Bijna alle huizen verkeren in een (zeer) goede staat. De doorgaande wegen in Rooi Santu zijn geasfalteerd, maar de overige wegen zijn voornamelijk zandwegen. Net als op geheel Curaçao wonen er meer vrouwen dan mannen in Rooi Santu. De sekseratio is 86.

Rooi Santu is een wijk die twee gezichten kent: een gedeelte van de wijk waar goede huizen staan, mensen een baan en een redelijk goed inkomen hebben³⁷, het andere gezicht van de wijk is dat waar de mensen leven in bittere armoede (slechte huisvesting, huizen die niet aangesloten zijn op het water- en electriciteitsnet, zandwegen, etc.).³⁴ De huishoudens in deze wijk zitten als enige van de twaalf achterstandswijken, met Naf. 3.870, vlak boven het gemiddelde huishoudinkomen van Curaçao (Naf 3.739). Dit geldt ook voor het gemiddelde inkomen van de werkenden. Met Naf. 2.846 zit het net boven het eilandelijk gemiddelde van Naf. 2.698. De werkloosheid in Rooi Santu komt weliswaar met 17% net boven het eilandelijk gemiddel-

³⁴ CBS 2001.

34 ATAKANDO POBRESA

de uit, maar heeft het laagste cijfer van de twaalf achterstandswijken. Dit in tegenstelling tot de werkloosheid onder jongeren van 15 tot 24 jaar in deze wijk, die 40% bedraagt. In de wijk is de organisatie *Fundashon Adelanto Rooi Santu (FARS)* zeer actief. Zij heeft de laatste jaren samen met de bewoners veel tijd gestoken in een *face-lift* van de wijk. Zo zijn er verschillende grote schoonmaakacties georganiseerd en boort de buurtorganisatie allerlei bronnen aan om een buurtcentrum op te starten. De bedoeling is dan ook om allerlei activiteiten in en rond het centrum te organiseren voor de bewoners. De bewoners hebben ook al jarenlang aangegeven daar behoefte aan te hebben.

De wijk Rooi Santu is in 2001 door Reda Sosial betrokken bij de programma's in het kader van de armoedebestrijding, aangezien de overkoepelende wijkorganisatie *Unidat di Bario* het van wezenlijk belang vond dat ook deze wijk daarin zou participeren in de programma's. Evenals bij de keuze voor de andere ondersteunde wijken speelde hier een rol dat er een goedlopende wijkorganisatie aanwezig was, die zich bereid verklaarde mee te helpen aan de sociaal-economische verbetering in de wijk. Het voorzieningenniveau in de wijk is niet hoog. De inwoners zijn voor de meeste zaken aangewezen op voorzieningen in andere buurten. Zo zijn er, behalve een bakker, geen supermarkten aanwezig. Er zijn wel een aantal *snèks*. Aangezien er geen scholen staan in de wijk, gaan alle kinderen vanaf de kleuterschool naar andere wijken op school. Voorschoolse kinderen gaan naar de crèche in de wijk. Voor naschoolse opvang is thans een noodlocatie (in aanbouw) gefinancierd door Reda Sosial. Er is geen politiepost. Verder wonen er geen huisartsen en is er geen medische post. Ook zijn er geen kerken. Buiten de buurtorganisatie zijn geen andere verenigingen, zoals bijvoorbeeld een sportvereniging actief.

OTROBANDA

De naam Otrobanda is de Papiamentstalige versie van 'Overzijde', via het Frans ('Autrebande') en het Spaans ('Otrabanda'). Toen van Walbeeck in 1634 Curaçao van de Spanjaarden overnam namens de West-Indische Compagnie en op 'de Punt' (de naam die later via Afrikaanse klankverandering 'Punda' werd) een begin maakte met de bouw van het huidige Fort Amsterdam, volgde er in de loop van de zeventiende eeuw de geleidelijke bebouwing van het oudste stadsdeel, totdat door omwalling er geen ruimte meer was en men ertoe overging om 'aan den overzijde' bebouwing toe te staan. Terwijl Punda een typisch Hollands stadje was, ontwikkelde Otrobanda zich op een ongeorganiseerde wijze, op het rommelige af. Allerelei rassen en standen konden er hun gang gaan; er waren weinig voorschriften en er was geen stadsmuur, waardoor men de ruimte optimaal kon benutten en ruimer kon bouwen dan in het beperkte en ongezonde Punda. De enorme verscheidenheid aan rassen leidde ertoe dat er een mengcultuur ontstond met drie hoofdmotieven: de taal, de architectuur en de muziek. De van oorsprong Hollandse architectuur ontwikkelde zich in

Otrobanda tot wat nu bekend is als de Curaçaose architectuur. Otrobanda draagt dan ook voor 3/5 deel bij tot het monumentenbestand van oud-Willemstad. Papiamentu werd al gauw het bindmiddel in een gesegmenteerde maatschappij en de interracciale en culturele ontwikkeling in Otrobanda heeft een belangrijke rol gespeeld in deze ontwikkeling.

De volkswijk Otrobanda zag ook de komst van de eerste Katholieke school in 1842, hetgeen de eerste aanzet werd tot de bloeiperiode van het katholiek onderwijs op Curaçao in de jaren vijftig van de twintigste eeuw. Het vakbondswezen, de politiek, kunst en nijverheid, sport en volksvermaak kwamen eveneens tot bloei in het roerige Otrobanda van de negentiende en vroeg twintigste eeuw. Van een stadswijk met ruim 8.000 inwoners rond 1950, zette het verval zich in en telde de wijk in begin 1970 amper 1500 inwoners: marginale oudere bewoners en randfiguren in het criminele circuit.³⁸ Dit bewonersaantal is in dertig jaar tijd stabiel gebleven. In 2001 telt Otrobanda 1.514 inwoners verdeeld over 632 huishoudens. Hier bestaan de huishoudens gemiddeld dus uit 2,4 mensen hetgeen afwijkt van het gemiddelde van Curaçao met 3 personen per huishouden.

Van de twaalf achterstandswijken bevinden zich in Otrobanda de minste huizen in goede staat: 83% ten opzichte van het eilandelijk gemiddelde van 93%. De gemiddelde huurprijs was in 2001 Naf. 289. De laatste jaren heeft de wijk Otrobanda een enorme renovatie ondergaan. Naast nieuwbouw zijn ook diverse monumentale panden onder handen genomen door de Stichting Monumentenzorg en de woningstichting *Fundashon Kas Popular*. Een zeer groot project was de komst van Kurá Hulanda, een hotelcomplex met restaurants, museum en conferentiecentra. Het voorzieningenniveau in de wijk is erg groot. De centrale straat (*Kaya Grandi*) in Otrobanda is een winkelstraat met zeer uiteenlopende soorten winkels. Tevens zijn er naast het grootste ziekenhuis Sehos, diverse huisartsen en specialisten in de wijk gevestigd. Sinds 2001 bevindt zich in de wijk ook het kantoor van het bevolkingsregister, evenals diverse overheidsdiensten. Net als op geheel Curaçao wonen er meer vrouwen dan mannen in Otrobanda. De sekseratio is 82.

De huishoudens in deze wijk zitten met Naf. 2.122 net onder het gemiddelde huishoudinkomen van de twaalf achterstandswijken (Naf. 2.406), maar wel ver onder het gemiddelde huishoudinkomen van Curaçao (Naf. 3.870). De werkloosheid in Otrobanda bedraagt 22%, die onder jongeren van 15 tot 24 jaar 39%. Deze cijfers liggen boven het eilandelijk gemiddelde. Het percentage tienermoeders in de wijk is 14,1. Het percentage 65-plussers in Otrobanda bedraagt 19, het hoogste percentage van de twaalf wijken en ver boven het eilandelijk gemiddelde van 11.

³⁸ Omschrijving geleverd door de heer J. Hart.

36 ATAKANDO POBRESA

In de wijk is de wijkorganisatie *Federashon Otrobanda* sinds 1999 actief. Zij heeft in juli 2002 in samenwerking met de Dienst Openbare Werken een plan gepresenteerd voor de verbetering van het leefklimaat. Het plan omvat actiepunten voor infrastructurele verbeteringen. De wijk Otrobanda is in 2001 betrokken bij de programma's van Reda Sosial. De overkoepelende wijkorganisatie *Unidat di Bario* vond het (evenals voor Rooi Santu) van wezenlijk belang dat deze wijk snel zou participeren in de programma's. Evenals bij de keuze voor de andere vier wijken speelde ook hier een rol dat er een wijkorganisatie aanwezig was.

SAMENVATTING

Hoewel de Nederlandse Antillen niet langer gelden als ontwikkelingsland, kent het land wel een hardnekkig armoedeprobleem. De inkomensongelijkheid is de afgelopen jaren aanzienlijk toegenomen. Vooral in de twaalf arme wijken op Curaçao zijn de inkomens relatief minder gestegen dan de gemiddelde inkomens. In dit hoofdstuk zijn de verschillende aspecten zoals migratie, gezondheid, werkgelegenheid en de drugseconomie in samenhang met de armoede op wijkniveau nader bekeken.

Door de komst van immigranten is het bevolkingsaantal in de meeste arme wijken de afgelopen jaren gestegen, terwijl juist veel Curaçaoënaars in de leeftijd 15 tot 35 jaar zijn geëmigreerd naar met name Nederland. De gevolgen van migratie zijn goed voelbaar op wijkniveau. Door het vertrek van met name jonge gezinnen, vergrijst Curaçao. Als gevolg van een verminderd aantal schoolgaande kinderen worden onderwijsvoorzieningen ingekrompen terwijl daarnaast de opbouw van pensioenen en de oudedagvoorzieningen in het nauw raken.

Een volgend aspect vormt de gezondheid. Gecombineerde effecten van armoede, ouderdom en sekseverschillen kunnen op langer termijn leiden tot een slechtere gezondheidsperceptie, frequenter chronische aandoeningen en een lager kennis- en toegangsniveau tot het medische en verzorgingscircuit. Vooral vrouwen boven de 65 jaar kampen met gezondheidsproblemen zoals een hoge bloeddruk, diabetes en vaak in samenhang hiermee obesitas. Eveneens het aantal HIV/Aidsbesmetting vormt een grote bedreiging voor de volksgezondheid. De combinatie armoede en een hoge bevolkingsmobiliteit in de gehele Caribische regio wordt genoemd als belangrijke factor bij de verspreiding van deze ziekte. Daarnaast luidde ook de Commissie Onderzoek Knelpunten Ziekenhuiszorg in 2002 de noodklok omdat de gezondheidszorg zelf op Curaçao in een crisissituatie verkeert.

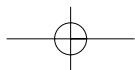
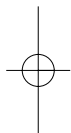
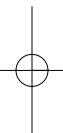
Wanneer gekeken wordt naar de werkgelegenheid, blijkt dat de daling van de beroepsbevolking als een direct gevolg van de migratie en vergrijzing niet heeft geleid tot een afname van de werkloosheid. De werkloosheid in de onderzochte wij-

ken ligt boven het eilandelijk gemiddelde, waarbij vooral het percentage onder jongeren hoog is.

De werklozen kunnen worden onderverdeeld in vier categorieën variërend van goed bemiddelbaar tot niet-bemiddelbaar. Veel werkzoekenden zijn ongeschoold of laag opgeleid. Het ongeschoolde werk dat beschikbaar is, wordt veelal verricht door all-ochtonen. Onder de werklozen geeft een gedeelte de voorkeur aan het werken in de informele sector vanwege de flexibiliteit, de status en het inkomen al dan niet als aanvulling op de onderstand.

Die informele sector valt op te delen in 'gewone' activiteiten en de criminele activiteiten. Curaçao geldt als een belangrijke doorvoerhaven van drugs van het Latijns Amerikaans continent naar Europa vanwege haar geografische ligging en banden met Nederland. Naar verwachting zal de drugseconomie als onderdeel van de informele sector nog toenemen zolang de Antilliaanse en met name Curaçaose formele economie in crisis blijft verkeren met alle gevolgen van dien. Het geweld van de spelers binnen de drugseconomie vergroot het gevoel van onveiligheid bij de wijkbewoners. Op Soto en Otrobanda na beschikt geen van twaalf achterstandswijken over een eigen politiepost. Verder neemt het aantal drugsgebruikers toe. Het beeld van drugsverslaafden draagt vervolgens bij aan de verloedering van de wijk.

Er bestaat een duidelijke relatie tussen de verschillende aspecten van armoede genoemd in dit hoofdstuk en de situatie in de arme wijken van Curaçao. In het volgende hoofdstuk zal dieper worden ingegaan op de kwetsbare groepen in de samenleving.

Hoofdstuk 2 | Kwetsbare groepen

INLEIDING

In het vorige hoofdstuk is veel aandacht uitgegaan naar de arme wijken op Curaçao. Een andere manier om naar armoede te kijken is de samenleving op te delen in groepen die om wat voor reden dan ook aan de onderkant van de samenleving terecht zijn gekomen.

De eerste groep waar armoede verwacht kan worden, betreft de groep werklozen en/of onderstandtrekkers. Tot de tweede groep worden personen gerekend die hun inkomen enkel verwerven in de informele sector. In de derde groep treffen we personen die in woningnood verkeren. Als vierde kwetsbare groep kunnen vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin worden beschouwd. De vijfde groep bestaat uit personen boven de zestig. De zesde groep wordt gevormd door de zogenaamde *drop-outs*, jongeren die vroegtijdig de school hebben verlaten zonder een diploma behaald te hebben. De tienermoeders vormen een zevende groep die specifiek aandacht dient te krijgen. Een achtste armoedegroep betreft immigranten, personen die naar Curaçao zijn geëmigreerd en daar legaal of illegaal verblijven. En tot slot rekenen wij tot de kwetsbare groepen de groep aan drugs en/of alcohol verslaafden. In de volgende paragrafen zal voor deze groepen hun sociaal-economische positie in de Curaçaose samenleving beschreven worden.

GROEP 1 | WERKLOZEN EN/OF ONDERSTANDTREKKERS

In de twaalf arme wijken was in 2001 gemiddeld 28% van de beroepsbevolking werkloos, bijna het dubbele van het eilandelijk percentage. Hier is de werkloosheid de afgelopen vier jaar met 4% gestegen (vgl. 1998: 24%). Dit zijn de werkloosheidscijfers per wijk in 2001 in percentages: Seru Fortuna 36, Soto 27, Rosendaal 25, Paradijs 23, Souax 22, Otrobanda 22, Berg Altena 22, Koraal Specht 22, Seru Grandi 22, Wishi 21, Kanga-Dein 20 en Rooi Santu 17.

40 ATAKANDO POBRESA

De werkloosheid op Curaçao is duidelijk gerelateerd aan geslacht en opleiding. Er zijn meer werkzoekende vrouwen (5.083) dan mannen (3.890). Het percentage werkzoekenden met een diploma is bijna de helft van de werklozen zonder diploma.¹ De bestaande werkloosheid lijkt vrij structureel. In 2001 was 49% van de werklozen al langer dan één jaar werkloos. Het is niet zo dat de armste wijken ook de hoogste percentages voor structureel werklozen halen. Gemiddeld is in de twaalf wijken 53% van de werklozen langer dan één jaar werkloos. In de wijken Kanga-Dein (42%), Paradijs (43), Soto (45), Otrobanda (46) en Wishi (49) ligt dit cijfer onder of op het eilandelijk gemiddelde. In de overige wijken Rooi Santu (52), Souax (53), Berg Altena (55), Rosendaal (60), Koraal Specht (61) en Seru Grandi (61) ligt dit cijfer echter (en soms ver) boven het eilandelijk gemiddelde. In Seru Fortuna is het percentage langer dan één jaar werklozen het hoogst: 66%.

De jeugdwerkloosheid blijft zeer hoog: 34% van de jongeren op Curaçao in de leeftijd van 15 tot 24 jaar had in 2001 geen regulier werk. Vijf jaar eerder was dit cijfer ook al 34%. De migratie naar Nederland heeft de jeugdwerkloosheidscijfers dus niet veranderd. Ook bij jongeren is de werkloosheid gerelateerd aan geslacht: 37% van de meisjes tegenover 31% van de jongens is op zoek naar een baan. De jeugdwerkloosheid in de twaalf arme wijken varieert. Alleen Koraal Specht had met 29% een lagere jeugdwerkloosheid dan het eilandelijk gemiddelde. De overige wijken hebben een zelfde of hoger percentage, met als uitschieter Seru Fortuna (55). De overige wijken gaven het volgende beeld: Rosendaal 50, Soto 47, Rooi Santu 40, Otrobanda 39, Souax 38, Wishi 37, Paradijs 36, Seru Grandi 36, Berg Altena 35 en Kanga-Dein 34%.

Op Curaçao bedroeg de participatiegraad (het percentage werkenden) in 2001 43%. Dit aantal is gegroeid van 32% in 1960 via 40% in 1981 tot 43% in 2001. Deze stijging van de participatiegraad is voornamelijk te verklaren door de hogere participatie van vrouwen. Dat betekent dat tegenover iedere werkende 1,3 niet-werkende persoon (de zogenaamde economisch afhankelijke) staat. Dit kan zijn een jongere, een ouder persoon met pensioen, of iemand die van de onderstand moet leven. Voor de twaalf arme wijken gezamenlijk is dat cijfer aanzienlijk hoger, namelijk gemiddeld 2,1. Alleen in de wijk Rooi Santu ligt het cijfer op hetzelfde niveau als het eilandelijk gemiddelde. In alle andere wijken ligt het cijfer boven het eilandelijk gemiddelde met als uitschieter de wijk Seru Fortuna, waarbij tegenover elke werkende 3,2 economisch afhankelijke staat. In deze wijk is het werkloosheidspercentage hoog en wonen relatief veel (werkloze) jongeren. In tabel 2.1 staan de gegevens met betrekking tot de werkgelegenheid per wijk nog eens op een rijtje.

¹ Verdon Advies NV 1998: 4.

Tabel 2.1: Percentage werklozen en onderstandtrekkers in de twaalf arme wijken, 2001.

	Berg Altena	Kanga-Dein	Koraal Specht	Otrobanda	Paradaijs	Rooi Santu	Rosendaal	Seru Fortuna	Seru Grandi	Soto	Souax	Wishi	Curaçao
Werklozen (%)	22	20	22	22	23	17	25	36	22	27	22	21	16
>1 jr. werkloos (%)	55	42	61	46	43	52	60	66	61	45	53	49	49
Jeugdwerkloosheid (%)	35	34	29	39	36	40	50	55	36	47	38	37	34

Bron: CBS 2001.

Structureel werklozen (mits werkzoekend) hebben recht op 'onderstand', een uitkering van de overheid die per *kinsena* (om de twee weken) wordt uitbetaald.² In 2001 ontving iets meer dan 6% van de totale bevolking van Curaçao, te weten 8.288 personen, deze onderstand. Dat is 1.700 personen minder dan in 1998.³ Zoals te verwachten valt, ligt het onderstandpercentage voor de twaalf arme wijken hoger. In Seru Fortuna is het percentage het hoogst (16%). In Kanga-Dein is dit percentage, hoewel nog steeds hoger dan het eilandelijk gemiddelde, het laagst (7%). Er is sprake van een oververtegenwoordiging van vrouwen in de onderstand. Hun aandeel bedroeg meer dan 70%.⁴

Het merendeel (54%) van de ondervraagden in het Pobresa-onderzoek uit 1999 verdiende minder dan NAF. 500 per maand. Tweederde daarvan gaf als hoofd inkomensbron de onderstand aan. De rest ontving het geringe inkomen uit pensioen, uit 'andere bronnen', of van familie. Die 'andere bronnen' maken de cijfers vaak erg onbetrouwbaar. Er is een tendens verdienen uit de informele sector over het hoofd te zien, als een schatting van het inkomen gemaakt moet worden. Sleutelinformanten uit de wijken met kennis van de informele arbeidsmarkt schatten dat de helft van de personen die opgaf een inkomen te hebben onder de NAF. 500 in werkelijkheid ergens uitkomt tussen de NAF. 500 en NAF. 1.000.

Het bleek in het Pobresa-onderzoek moeilijk te achterhalen in hoeverre familieleden elkaar ondersteunden. Voor Kanga-Dein werd berekend dat 5% van het inkomen per huishouden afkomstig was van familieleden buiten dit huishouden, voor Berg Altena was dat 7%, voor Seru Grandi was het percentage onduidelijk en voor Soto kwamen de onderzoekers uit op 0%, iets wat gezien het sterke familienetwerk in

² Per 1 januari 2002 NAF. 512 per maand per gehuwd of samenwonend paar en een kleine toelage van NAF. 36 per maand per kind. Zie verder noot 22.

³ CBS 1998: 99.

⁴ CBS 2001.

42 ATAKANDO POBRESA

Soto merkwaardig genoemd kan worden. Vermoedelijk beschouwden de respondenten familiesteun niet als een bron van inkomen. Dit zou tevens kunnen gelden voor het inkomen dat men al klussend in het informele circuit verwerft. Deze voorbeelden tonen aan hoe moeilijk het is het inkomen vast te stellen.⁵

Van alle respondenten in 1999 verklaarde 23% een vast inkomen uit arbeid en een extra 10% uit losse arbeid te ontvangen. In wezen had dus slechts een derde van de ondervraagden een inkomen uit arbeid. Het eilandelijk gemiddelde lag toen twee keer zo hoog: 66%.⁶ 5% van de onderzochten had een min of meer regelmatig inkomen als kleine zelfstandige, 8% had een pensioen en 38% kreeg onderstand. Dan blijft zo'n 27% over zonder een vast basisinkomen.

Gemiddeld wordt op Curaçao iets meer dan 30% van het inkomen aan woonlasten besteed (huur, water, elektriciteit, et cetera). In de arme wijken, waar het inkomen gemiddeld twee keer zo laag is en de huren vaak niet lager liggen dan het eilandelijk gemiddelde, zal dus 50 tot 60% van het inkomen besteed moeten worden aan woonlasten. Wat dan nog overblijft voor voeding, kleding, vervoer, scholing, recreatie, aankoop en vervanging van huisraad is beslist ontoereikend.

Curaçao kent een aantal voorzieningen die de mensen helpen bij het vinden van een baan. Sinds 1998 functioneert *Ban Bario Bèk*, oorspronkelijk een samenwerking tussen de Dienst voor Arbeidszorg en de Dienst Sociale Zaken, nu vallend onder de nieuwe Dienst Werk en Inkomen (DWI). *Ban Bario Bèk* beoogt effectiviteit- en efficiëntieverbetering middels de decentralisatie van de hulpverlening gericht op onderstandtrekkers c.q. werkzoekenden. Uit het Pobresa-onderzoek bleek dat maar weinig werklozen zich als werkzoekende inschrijven. De ondernemingszin in de arme wijken is gering. Kanga-Dein geeft in dit opzicht het meest sombere beeld. Slechts enkelen solliciteren actief of melden zich bij *Ban Bario Bèk*.

Aan werklozen is in het Pobresa-onderzoek van 1999 gevraagd waarom zij nu werkzoekend zijn; hoe hun arbeidsmarktpositie in het verleden eruit zag; hoe zij de situatie nu ervaren en wat zij wilden ondernemen voor de toekomst. Van de ondervraagden vond 92% het vervelend geen baan te hebben. De helft van de werklozen kreeg een inkomen uit onderstand. Daarvan beschouwde 93% het als een recht om onderstand te ontvangen. 81% wilde graag aan de slag. Van de respondenten solliciteerde 53% regelmatig en gemiddeld al bijna vier jaar. Het initiatief werk te krijgen, ging vrijwel altijd van de ondervraagden zelf uit. Er wordt weinig werk aangeboden, dus

---

⁵ Pobresa 1999.

⁶ Modus, Statistisch Magazin 1998.

zelden wordt op een bepaalde vacature gesolliciteerd. Van de ondervraagden was 40% van mening dat er eenvoudigweg geen werk was. 80% had in het verleden wel werk gehad. De ondervraagden gaven aan verschillende soorten werk te hebben verricht. Niemand vond de huidige financiële situatie goed. 78% omschreef die als slecht tot zeer slecht. Van de werklozen en/of onderstandtrekkers moest 66% rondkomen van een bedrag dat onder de NAf. 500 per maand lag. Het gemiddelde bedrag per maand was NAf. 231. 24% had een inkomen tussen de NAf. 500 en 1.000. Gemiddeld was het NAf. 610; en 10% had een inkomen boven de NAf. 1.000 per maand, waarbij het gemiddelde NAf. 1.196 bedroeg. Uit de vergelijking tussen de wijken blijkt dat het gemiddelde maandinkomen in Soto en Seru Grandi hoger lag (respectievelijk NAf. 459 en 523) dan in Kanga-Dein en Berg Altena (respectievelijk NAf. 361 en 365).

GROEP 2 | MENSEN WERKZAAM IN DE INFORMELE SECTOR

De informele bedrijvigheid heeft de afgelopen jaren in veel ontwikkelingslanden een enorme groei doorgemaakt. Noodgedwongen zoeken steeds meer mensen naar mogelijkheden zelf werk te creëren en een inkomen te verwerven. De informele sector fungeert zowel als een opvangnet voor werklozen als voor diegenen die hun (minimum)loon willen aanvullen. Bij informelen gaat het onder andere om mensen die goederen verkopen, zoals loten en vis. Maar ook om mensen die een minibusje of taxi rijden, koken en kleren maken voor anderen of huishoudelijk werk verrichten. Ook veel klussen (bijvoorbeeld in constructiewerk) worden in de informele sector verricht. Uiteraard vallen ook criminele activiteiten (drugstransporten, het stelen en strippen van auto's) onder de informele sector.

De economische achteruitgang in de Nederlandse Antillen stimuleerde de informele bedrijvigheid, op Curaçao bekend onder de benamingen *lora man*, *kue job*, *ekonomía di bazar*. Het CBS schatte al in 1992 dat ongeveer 10% van de beroepsbevolking uit de informele sector zijn belangrijkste inkomen haalde: zo'n zes- tot zevenduizend personen. Voor 1996 werd een aantal van 7.400 informelen genoemd.⁷ De gegevens van het Pobresa-onderzoek 1999 boden onvoldoende inzicht in de omvang van de informele arbeidsmarkt. De schatting is dat voor 10% van de Curaçaose bevolking het informele klussen de belangrijkste inkomensbron is. Ook voor 2001 stelde het CBS dat ongeveer 10% van de beroepsbevolking uit de informele sector zijn belangrijkste inkomen haalde.

Daarnaast wordt er door velen een aanvulling op het inkomen gevonden in de informele sector. Het is moeilijk een betrouwbare schatting te maken van het deel van het inkomen dat via de informele arbeidsmarkt wordt verkregen.

⁷ UNA 1995.

44 ATAKANDO POBRESA

Uit het Pobresa-onderzoek bleek dat minimaal 12% van het inkomen werd verkregen buiten loondienst, zonder contract en op tijdelijke basis. Het zal geen verbazing wekken dat in de arme wijken het percentage informelen hoger ligt dan het eilandelijk gemiddelde, namelijk tussen de 11 en 20% (Koraal Specht vormt hierop een uitzondering). Het hoogste percentage informelen was te vinden in Seru Fortuna (19,5%). De meerderheid van de informele werkers was man (67%), waaronder veel immigranten. De komst van deze immigranten zou volgens deskundigen het toetreden tot de informele markt voor de Antillianen moeilijker maken.

Zowel uit het forum *Kultura i Ekonomia Lokal: Bista riba Sektor Informal* (1998) als uit het Pobresa-onderzoek (1999) kwam als belangrijkste voordelen van het werken in de informele sector naar voren dat men zijn eigen baas is en daarmee samenhangend: de flexibele dagindeling. Men is geen verantwoording schuldig en kan de tijd indelen zoals men zelf wil. Men heeft dus tijd voor het regelen van persoonlijke zaken en de zorg over kinderen. Verder voelden de informelen zich minder blootgesteld aan discriminatie en misbruik. Eveneens werd het als voordelig ervaren dat men zonder opleiding toegang heeft tot de informele sector. Tenslotte beschouwde men ook het feit dat men niets te maken heeft met wetgeving en regulering als een groot voordeel.

De informelen beschouwden als nadelen van het werken in de informele sector enerzijds de onzekerheden zoals het ontbreken van een vast maandelijks inkomen en de sociale zekerheid. Anderzijds werd als nadeel het feit genoemd dat men geen juridische bescherming geniet wanneer zich een onenigheid met de informele werkgever of klant zou voordoen. Ondanks deze nadelen gaf de meerderheid van de respondenten aan de werkzaamheden in de informele sector te willen blijven voortzetten. Wel vond men het werk in de informele sector (te) slecht betaald.

Het merendeel van de mensen in de informele sector had een vaste werkplek: in de *snèk*, thuis, een stand of op school. De mensen die in de informele sector werkten, deden dat gemiddeld bijna zes dagen per week, maar voor de helft was het werk niet elke week hetzelfde. Over het algemeen werkte men met zeer bescheiden middelen. Het waren vaak kleine eenpersoonsbedrijven met weinig (en verouderde) apparatuur, geen vernieuwende technologie, weinig toekomstgerichte investeringen, navenant geen boekhouding en geen opgezet plan voor het bedrijf. Het beeld ontstaat dat deze bedrijven leven bij de dag; het gaat zoals het gaat. Het klantenbestand bestaat vooral uit personen uit de wijk. De prijzen van de producten worden berekend aan de hand van de inkoop met een kleine marge daarbovenop. Aangezien voornamelijk gewerkt wordt in de bouw en in de verkoop van etenswaren, sectoren waarbinnen veel concurrentie is, proberen de informele werkers hun producten te verkopen tegen een lage prijs. Als gevolg daarvan is de winst marginaal. De informele werkers

gaven aan dat de overheid voor hen niets doet. Deze zou moeten bijdragen aan goede arbeidsomstandigheden en regelingen moeten treffen die de informele werkers dezelfde rechten geven als werknemers in de formele sector. Non-gouvernementele organisaties zouden hen kunnen helpen met informatievoorziening en cursussen. De vakbonden zouden hen kunnen helpen door de belangen van alle werkenden te behartigen.⁸

Het gemiddelde inkomen van de totale groep informelen bedroeg NAF. 1.195, het hoogste gemiddelde per doelgroep in het onderzoek. De verdeling zag er als volgt uit: 4% had een inkomen onder de NAF. 500 per maand, te weten NAF. 397; 39% had een inkomen tussen de NAF. 500 en 1.000 per maand (gemiddeld NAF. 672 per maand); en 57% had een inkomen boven de NAF. 1.000 per maand, waarbij het gemiddelde op NAF. 1.618 per maand lag.⁹

GROEP 3 | IN WONINGNOODVERKERENDEN

Er zijn op Curaçao twee stichtingen die bouwen voor minder draagkrachtigen. Dat zijn de *Fundashon Kas Popular* (FKP) en *Drecha Kas* met een jaarproductie van circa 200 woningen. In 1992 was volgens het CBS op Curaçao 8,4% van de woningen in slechte of zeer slechte staat.¹⁰ Tien jaar later is deze toestand duidelijk verbeterd. In 2001 ging het om 6,7% van de woningen. Wel stonden er in dat jaar bijna 6.000 woningen op Curaçao leeg. In de twaalf arme wijken zijn veel slechte woningen te vinden: iets meer dan 11% van het totaal. Een uitzondering vormt Koraal Specht waar slechts 4% van de woningen in slechte staat verkeert. In de andere, arme wijken geeft het percentage woningen in slechte staat het volgende beeld (cijfers CBS 2001): Otrobanda (17), Kanga-Dein (14), Berg Altena (12), Rosendaal (12), Wishi (12), Souax (11), Seru Fortuna (8), Paradijs (8), Rooi Santu (8) en Seru Grandi (8) en Soto (7).

De gemiddelde huurprijs op Curaçao bedroeg in 2001 NAF. 475 per maand, een aanzienlijk stijging in twintig jaar tijd: in 1981 en 1992 was het respectievelijk NAF. 132 en NAF. 292. In twee arme wijken, te weten Seru Grandi (NAF. 823,-) en Rooi Santu (NAF. 1110,-) lag de gemiddelde huurprijs aanzienlijk hoger.¹¹ Ter vergelijking wordt verwezen naar tabel 2.2.

⁸ Pobresa 1999.

⁹ Pobresa 1999.

¹⁰ Onder een 'slechte' woning wordt verstaan: een woning die een of meer gebreken vertoont, waardoor geen veilig onderdak wordt geboden. 'Zeer slechte' woningen betekenen een direct gevaar voor de gezondheid van de bewoners. Zie Schonenberg-Hasselmeijer 1996: 48.

¹¹ Er ontstaat hier een vertekend beeld doordat in Rooi Santu een klein segment bestaat uit dure huurwoningen.

46 ATAKANDO POBRESA

Tabel 2.2: Huurprijzen 2001-1992 (NAf.) en woningen in slechte staat in percentages

	Gem. huurprijs		Gem. huurprijs 1992 geïndexeerd (inflatie 1992-2001)	Woningen in slechte staat
	2001	1992	1992	2001
Berg Altena	258	168	210	12
Kanga-Dein	321	213	266	14
Koraal Specht	154	73	91	4
Otrobanda	289	139	173	17
Paradijs	357	179	223	8
Rooi Santu	1110	430	537	8
Rosendaal	301	242	302	12
Seru Fortuna	110	92	115	8
Seru Grandi	823	307	383	8
Soto	338	256	319	7
Souax	394	306	382	11
Wishi	312	167	208	12
Curaçao	475	292	364	6,7

Bron: CBS 1992 en 2001.

Een ruime meerderheid van de respondenten uit het Pobresa-onderzoek woonde in een vrijstaand huis, dat voor het oog in een soms deplorabele toestand verkeerde en vaak diverse ernstige gebreken had. Toch verklaarde het merendeel van de ondervraagden gelukkig te zijn met de woning. De indruk bestaat dat bij de beantwoording van de betreffende vraag de mensen benadrukken dat zij van geluk denken te kunnen spreken een of ander dak boven het hoofd te hebben. Men vergeleek de eigen situatie met die van hen die zelfs een eenvoudig dak moesten ontberen. Gevraagd naar de staat van het woonhuis meende 27% dat die slecht tot zeer slecht was. Opvallend is dat Soto in dit opzicht gunstig afsteekt tegenover de andere wijken. In Soto was 80% van de respondenten tevreden over de staat waarin de woning verkeerde, tegenover Kanga-Dein waar slechts 50% tevreden was. De kwaliteit van de woningen in Berg Altena is in het algemeen slecht tot heel slecht.

Tijdens het Pobresa-onderzoek werden vragen gesteld over de woonsituatie. 26% van mensen die vonden dat zij slecht woonden, woonde in een huurhuis, 39% bezat een eigen huis en 35% woonde in een huis van familie, waarbij het onduidelijk was of dat een huurwoning of een eigen huis van de familie was. Van de ondervraagden in deze doelgroep was 44% geboren en getogen in deze wijk en 35% had altijd in hetzelfde huis gewoond. Sommigen bouwden nu een huis op het erf van hun ouders.

58% was wel eens verhuisd, maar 58% daarvan deed dat binnen dezelfde wijk. De belangrijkste reden om te verhuizen was om bij iemand te gaan wonen waarmee men een relatie had (samenwonen of trouwen). Daarnaast werd het oude huis soms verlaten, omdat het te slecht was om er nog langer in te wonen. Ook familieproblemen vormden soms de oorzaak om te verhuizen. 74% wilde graag in dezelfde wijk blijven wonen.

De ondervraagden wilden een huis dat aan alle voorzieningen voldeed (badkamer, in degelijke staat, een goed dak, et cetera) en dat groter was. 57% van de in 1999 ondervraagden vond dat de woonruimte te klein was voor het aantal mensen dat erin woonde, met name in Seru Grandi. 70% gaf aan dat zij onvoldoende privacy had en 64% was ontevreden met de woning. 63% van de ondervraagden gaf in 1999 aan dat er de afgelopen tien jaar niets aan hun huis veranderd was, of dat hun huis verslechterd was. Aan circa 25 % van de huizen waren de afgelopen jaren wel verbeteringen aangebracht door de FKP, Drecha Kas of de respondenten zelf.

Hoewel slechts 2% van de eilandelijke bevolking geen aansluiting heeft op water en elektriciteit, ligt dit bij de groep die slecht woont aanzienlijk hoger: bijna eenderde. Velen zijn aangewezen op burens of familie voor het gebruik van water. Voor het gemis van elektriciteit werd de oplossing gezocht in het aftappen van stroom bij de burens en gebruikte men kerosinelampen ter verlichting.

Aan de respondenten werd gevraagd op een schaal van 1 tot 100 hun waarde te geven aan voorzieningen aan het huis. Opvallend was dat alle volgende scores boven de 80 uitkomen, dus allemaal zeer belangrijk zijn. Er was echter wel een verschil in waardering: de grootste waarde hechtte men aan privacy (gemiddeld 92). Daarna volgden toegang tot water en elektriciteit (91), het bezit van een eigen huis (89), een huis van steen in plaats van hout (87) en het wonen in een mooi huis (81).

Niet alleen de staat van het huis bleek belangrijk maar eveneens de wijk waarin de respondenten woonden. Men vond het van grote waarde om in een wijk zonder drugsverslaving en criminaliteit te wonen (93) gevolgd door het hebben van een vaste baan (92), sociale controle in de wijk (91) en veilig wonen in de wijk (91). 49% van de respondenten zou zich namelijk tweemaal bedenken als zij een groter en beter huis aangeboden zou krijgen in een andere wijk. Dit betreft vooral inwoners uit Soto en Seru Grandi (Pobresa 1999).

GROEP 4 | VROUWEN AAN HET HOOFD VAN EEN ÉÉNOUDERGEZIN

Op Curaçao wonen meer vrouwen dan mannen. De sekseratio voor Curaçao bedroeg volgens cijfers van het CBS in 2001: 86 (in 1992: 89). In 2001 waren er 17.078 huishoudens met een vrouw aan het hoofd, ongeveer 40% van het totaal. 28% van die

48 ATAKANDO POBRESA

huishoudens (4.808) bestond uit alleen een vrouw. Vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin zijn vrouwen die alleen als hoofd van het huishouden de zorg voor hun kinderen hadden. Dat wilde niet zeggen dat zij niet met familieleden (hun moeder en broers en zussen en kleinkinderen) onder een dak kunnen wonen. In 4552 gevallen ging het om tweepersoonshuishoudens, 3224 huishoudens met een vrouw aan het hoofd bestonden uit drie personen en 4494 uit vier of meer personen.¹² Uit studies van de ECLAC (bijvoorbeeld die uit 1998) blijkt dat huishoudens met alleen een vrouw aan het hoofd een grote kans lopen onder de armoedegrens te vallen.¹³ Het vrouwelijke gezinshoofd draagt een onevenredig zware last, omdat zij naast de zorg voor de kinderen ook die voor het inkomen heeft. Volgens de census van 2001 hadden deze gezinnen op Curaçao bijna de helft minder te besteden dan huishoudens met twee ouders, ongeacht of zij beiden werkten (Een inkomen van NAF. 4.450 voor gezinnen met een man aan het hoofd en NAF. 2.345 voor gezinnen met een vrouw aan het hoofd).

Aan alleenstaande moeders werden tijdens het Pobresa-onderzoek van 1999 vragen gesteld over hoe zij de opvoeding van hun kinderen ervoeren; hoe zij dat combineerden met werk en hoe hun omgeving reageerde op het feit dat zij (voornamelijk) alleen verantwoordelijk waren voor hun gezin. 66% van de groep was geheel alleen verantwoordelijk voor de opvoeding van de kinderen en vond dit moeilijk. In 80% van de gevallen was de vader niet aanwezig, waarvan in 12% van de gevallen omdat hij overleden was. 34% van deze groep vrouwen werd door anderen geholpen bij de opvoeding van hun kinderen, meestal door hun moeder en in mindere mate door de vader(s) van de kinderen. De hulp die zij kregen was doorgaans dagelijks en bestond uit financiële hulp, verzorging en oppas. De ondervraagde groep vrouwen had in totaal 327 kinderen, dat is gemiddeld 4,4. Als zij terugkijken op hun leven zou 55% van deze vrouwen minder of geen kinderen gehad willen hebben. 42% zou hetzelfde aantal kinderen willen hebben. Driekwart van de moeders zag de toekomst voor hun kinderen redelijk positief in, wel onder het voorbehoud dat zij hun school zouden afmaken en werk vonden.

Tijdens het Pobresa-onderzoek had 73% van de ondervraagde vrouwen geen betaald werk. Van de vrouwen die geen inkomen uit werk hadden, wilde 61% graag werken. De reden waarom zij niet werkten, varieerde nogal. Enkele vrouwen konden vanwege een langdurige ziekte niet werken. Anderen konden geen baan vinden vanwege hun leeftijd, of vanwege het feit dat zij de zorg hadden over kinderen of familieleden. Dikwijls werden vrouwen bij sollicitaties afgewezen, omdat ze onvoldoende scholing hadden. Sommigen wilden niet werken, omdat zij onderstand kregen.

---

¹² CBS 2001.

¹³ Zie ECLAC;1998 en Brydon & Chant;1993.

Zij wilden deze uitkering niet kwijtraken door te gaan werken, want een onderstand-uitkering biedt meer zekerheid dan een baan. Iets meer dan een kwart (27%) van de ondervraagde vrouwen was dus wel werkzaam, veelal in de traditionele vrouwenberoepen zoals schoonmaakster, kapster, verkoopster, in de kinderopvang of de verzorging. Zij werkten gemiddeld reeds meer dan acht jaar en gemiddeld vijf dagen per week. Driekwart was tevreden met het werk.

De verdeling van het inkomen van de vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin zag er als volgt uit: 53% moest rondkomen van een bedrag onder de NAf. 500 per maand ligt; 23% had een inkomen tussen de NAf. 500 en 1.000 en 24% verdiende boven de NAf. 1.000 per maand. Het gemiddelde inkomen per maand van de totale doelgroep bedroeg NAf. 668 hetgeen voor 78% van de ondervraagde vrouwen betekende dat zij zeer veel moeite hadden om rond te komen. 86% van de alleenstaande moeders gaf dan ook aan niets te kunnen doen naast het absoluut noodzakelijke (Pobresa 1999).

GROEP 5 | OUDEREN

Curaçao is de laatste decennia aan het vergrijzen. Tussen 1997 en 2001 mag de Curaçaose bevolking dan in getal zijn teruggelopen, dat geldt niet voor de ouderen. Binnen de populatie groeit het aantal zestigplussers nog steeds. Waren er op Curaçao in 1997 18.245 personen ouder dan zestig, in 2001 was dat aantal gestegen naar 19.944, hetgeen 15,3 procent van de bevolking is. In de afgelopen 40 jaar is het percentage ouderen boven de 65 jaar gestegen van 4% in 1960 naar 7% in 1981 en 8,1% in 1997 naar 10,8% in 2001. Het percentage personen boven de 65 jaar is op Curaçao in vier jaar tijd (van 1997 naar 2001) daarmee met meer dan een derde gestegen. De oorzaken voor deze vergrijzing liggen hoofdzakelijk in de hoge vruchtbaarheid in de jaren zestig, gevolgd door een lagere vruchtbaarheid¹⁴ en emigratie in de jaren daarna.¹⁵ Ook de gemiddelde levensduur is gestegen door een verbetering van de woonomstandigheden en een groter aanbod van medische, hygiënische en sociale voorzieningen.

Het aandeel jongeren in de totale Curaçaose bevolking daalt al geruime tijd. In 2001 bedroeg het percentage jongeren onder de 15 jaar 24. Alleen in Berg Altena, Kanga-Dein, Koraal Specht en Otrobanda ligt het percentage onder het eilandelijk gemiddelde. In de overige wijken is meer dan 24% onder de 15 jaar met Seru Fortuna als uitschieter met 33%.

¹⁴ De vruchtbaarheid van de Curaçaose vrouw bedraagt 2,13 kinderen in 2001 (CBS, Sensus 2001, tabel curfl).

¹⁵ Van Leusden 1998:46.

50 ATAKANDO POBRESA

In de twaalf arme wijken liggen de percentages van de bevolking ouder dan 65 jaar met 10% net beneden het eilandelijk gemiddelde. Otrobanda en Souax vormen hierbij uitschieters met respectievelijk 19% en 3%. De percentages liggen in de wijken als volgt: Soto 7, Seru Fortuna 6, Rooi Santu en Paradijs 9, Kanga-Dein 13, Wishi 11, Berg Altena 14, Rosendaal 10, Koraal Specht 10 en Seru Grandi 10 (CBS 2001). Van de éénpersoonshuishoudens boven de 65 jaar gaat het om twee keer zoveel vrouwen als mannen, respectievelijk 65 en 35%. Van de 55-plussers is 19% alleenstaand, 53% gehuwd, 19% weduwe of weduwnaar en 9% gescheiden. In tabel 2.3 zijn de percentages gegeven die 65-plussers en jongeren uitmaken van de totale bevolking in de twaalf arme wijken.

Tabel 2.3: *percentage 65-plussers en jongeren, 2001.*

	Berg Altena	Kanga-Dein	Koraal Specht	Otrobanda	Paradijs	Rooi Santu	Rosendaal	Seru Fortuna	Seru Grandi	Soto	Souax	Wishi	Curacao
65+ (%)	14	13	10	19	9	9	10	6	10	7	3	11	11
Jongeren (%)	22	22	20	18	26	25	26	33	26	28	29	25	24

Bron: CBS, 2001.

Sinds 1996 geldt de verzelfstandiging van het ouderdomspensioen (AOV). In geval van een huwelijk hebben beide partners recht op een eigen ouderdomspensioen vanaf 60 jaar. De AOV bedroeg per 1 januari 2002 Naf. 516 per persoon per maand. Indien één van de partners nog geen 60 jaar is, dan ontvangt deze een maximale toeslag van Naf. 354. Als iemand naast de AOV geen ander inkomen heeft, dan is het leven sober. In 2001 ontving 82% van de zestigplussers volgens het CBS een AOV-uitkering.

Uit het Pobresa-onderzoek (1999) bleek dat 65% van de ouderen zeer veel moeite had om rond te komen. Deze ouderen vonden het bedrag waarvan zij moesten leven (veel) te laag. 33% gaf aan dat zij het redde, maar meer in de trant van dat het wel zou moeten. Meer dan de helft van de ouderen verklaarde niets extra's te kunnen doen. Dat varieerde van het niet kunnen volgen van een voorgeschreven dieet (voor een diabetes), het niet kunnen sparen, soms geen eten hebben tot het huis niet kunnen opknappen. 29% van de ondervraagde ouderen kon een beetje opzij leggen als reserve.

Over het algemeen bleek de groep ouderen zich redelijk tot goed te redden. 83% van de respondenten gaf aan geen verzorging nodig te hebben. In 77% van de gevallen

werden de ouderen geholpen door de kinderen of kleinkinderen. Deze hulp bestond uit huishoudelijke hulp, bezoek en aandacht, financiële hulp en vervoer. De overige 23% kon zichzelf nog goed redden. 82% van de ondervraagden vond ook dat de (klein-)kinderen hun verantwoordelijk dienden te nemen wanneer de ouderen niet meer voor zichzelf konden zorgen. De belangrijkste verklaring voor het niet krijgen van hulp van de (klein-)kinderen was dat die in het buitenland woonden, of hun eigen werkzaamheden hadden, dat die te klein waren om te helpen, of dat zij geen (klein-)kinderen hadden.

Degenen (17%) die wel hulpbehoevend waren, hadden in de eerste plaats behoefte aan thuiszorg voor henzelf en/of voor hun partner, om hen te helpen met de persoonlijke verzorging. Daarnaast wilden zij financiële hulp om hun huis op te knappen. Verder antwoorden 30% van de respondenten op de vraag welke voorzieningen verder wenselijk waren met goede vervoersmogelijkheden. Genoemd werd de mogelijkheid van een belbus. Het vervoer moet goedkoop zijn en geschikt voor rolstoelgangers of mensen die moeilijk ter been zijn. Tenslotte werd eveneens de wens geuit voor aanpassingen aan het huis (aangepast toilet, bad etc) en een medisch centrum in de buurt.

In 2001 heeft de *Fundashon Abrám*¹⁶ een masterplan opgesteld voor verbetering van de collectieve huisvesting voor ouderen. Als eerste onderdeel van dat plan is een inventarisatie gemaakt van de beschikbare voorzieningen voor collectieve huisvesting van ouderen op Curaçao. Daaruit is onder andere gebleken dat de 30 instellingen op het gebied van bejaardenzorg, met een capaciteit van 981 bedden, zich richten op de zorg aan 75-plussers.

De ouderen gaven verder aan dat het voornaamste dat hen ontbrak recreatiemogelijkheden en aandacht waren. 93% van de ouderen was niet actief in de wijk. Er was blijkbaar wel behoefte aan activiteiten, want 77% van de ouderen vond dat er onvoldoende activiteiten voor ouderen georganiseerd werden. De gewenste activiteiten hadden allemaal betrekking op ontspanning, samenkomsten van ouderen, handwerken en domino. Achteruitgang in gezondheid en daardoor afhankelijkheid van anderen en eenzaamheid zijn de meest negatieve aspecten van de ouderdom. De positieve aspecten waren dat ze nu meer tijd hadden voor de (klein-)kinderen en het rustiger aan konden doen. Degenen die een pensioen hadden, beschouwden dit als een positief feit, maar waren meestal niet te spreken over de hoogte ervan. Als men het al had over noodzakelijke veranderingen, dan werd steevast de verhoging van het

---

¹⁶ *Fundashon Abrám* werd in 1999 opgericht met als doel de intramurale zorg voor ouderen op een optimale en algemeen geaccepteerd peil te brengen.

52 ATAKANDO POBRESA

pensioen genoemd. De verdeling van het inkomen van de ouderen zag er als volgt uit: 41% had een inkomen dat onder de Naf. 500 per maand lag (gemiddeld was het Naf. 455 per maand); 37% zat tussen de Naf. 500 en 1.000 (gemiddeld was het Naf. 808) en 22% had een inkomen boven de Naf. 1.000 per maand, waarbij het gemiddelde Naf. 1.370 bedroeg.¹⁷

In maart 1999 heeft de Permanente Commissie voor Bevolkingsvraagstukken een onderzoek verricht naar opvattingen over bevolkingsvraagstukken en bevolkingsbeleid. Dit onderzoek bevestigt de uitkomsten uit het Pobreza-onderzoek dat ouderen vereenzaming en afnemende hulp van de kinderen (als gevolg van de toegenomen emigratie) als een probleem ervaren en dat er vooral behoefte bestaat naar verbetering van de transportmogelijkheden en hulp in de huishouding. Uit het onderzoek bleek tevens dat een vrij grote groep thuiswonende ouderen afhankelijk is van hulp van buitenaf. Daarom is het volgens de Commissie van groot belang dat de overheid door middel van diepgaand onderzoek in kaart brengt *wie* de hulpbehoevende personen zijn, zodat op gerichte wijze professionele hulp kan worden aangeboden. De belangrijkste aanbeveling van de Commissie was dat de AOV-uitkering verhoogd diende te worden.

Uit een recenter onderzoek van voornoemde Commissie (november 2002) naar de zorgbehoefte en sociale netwerken van zestigplussers, bleek dat voor ongeveer bijna de helft van 20.000 zestigplussers op Curaçao de AOV de voornaamste inkomstenbron vormt. Mede door geldgebrek dreigen ouderen in de samenleving te vereenzamen, met alle gevolgen van dien voor hun lichamelijke en geestelijke welzijn. Naar verwachting zullen die problemen de komende jaren alleen maar toenemen als de overheid niet actief inspeelt op de vergrijzing, aldus voornoemde Commissie tijdens een persconferentie in maart 2003.

GROEP 6 | DROP-OUTS; VOORTIJDIGE SCHOOLVERLATERS ZONDER DIPLOMA

Al jaren vormt het een probleem dat een kwart van de leerlingen de basisschool niet afmaakt.¹⁸ In de arme wijken is deze situatie aanzienlijk slechter. In Soto bijvoorbeeld maakt 38% van de leerlingen de basisschool niet af, in Rooi Santu 40%, in Koraal Specht 49% en in Rosendaal 52%. Bij de groepen die in 1999 door Reda Sosial werden onderzocht, had iets minder dan de helft van de ondervraagden geen of slechts basisonderwijs genoten (43%).

Slechts 4% van de Curaçaose bevolking was in 1992 absoluut analfabeet. De arme *barios* wijken nauwelijks van het eilandelijk gemiddelde af. Alleen in Soto (7%) en Kanga-Dein (9%) wonen meer analfabeten.

¹⁷ Pobreza 1999.

¹⁸ Bakhuis et al 1996.

Naast absoluut analfabetisme komt ook functioneel analfabetisme voor.¹⁹ Voor heel Curaçao schat *Pro Alfa* dit percentage op boven de twintig.

18% van de Curaçaose bevolking voltooide een middelbare schoolopleiding (MBO, HAVO of vier jaar VWO). Zoals te verwachten valt ligt dit percentage in de arme wijken lager. Rooi Santu is met 19% een gunstige uitzondering. Het opleidingsniveau is het laagst in Seru Fortuna, waar maar 5% van de inwoners een middelbare schoolopleiding met een diploma heeft afgesloten. Uit het Pobresa-onderzoek kwam naar voren dat 36% van de respondenten na de basisschool een vervolgopleiding afgerond had, variërend van BVO/LBO tot HBO. Van alle personen boven de vijftien had slechts 7% een opleiding afgerond op het niveau van of hoger dan vier jaar HAVO.

Sleutelinformanten en onderwijzers gaven in het Pobresa-onderzoek als belangrijkste oorzaak voor de slechte schoolresultaten aan dat ouders hun kinderen te weinig of helemaal niet stimuleren om hun best op school te doen. Opmerkelijk is dat de sleutelinformanten het taalprobleem (Papiamentu versus Nederlands) niet als oorzaak van het zittenblijven noemen. Een groot aantal jongeren in de leeftijd van 15 tot 24 jaar dat de school niet afrondt, is afkomstig uit éénoudergezinnen. De ouder was zelf meestal ook laag opgeleid en relatief vaak werkloos. Jongens verlaten eerder en sneller de school dan meisjes. De belangrijkste redenen voor het vroegtijdig verlaten van de school zijn: verwijdering, moeilijkheden met leraren, zwangerschap, een gebrek aan interesse en de wens om te gaan werken, maar ook het gebrek aan financiële middelen van de ouders, het feit dat ouders minder invloed hadden op de houding van hun kinderen ten aanzien van het volgen van onderwijs en de matige opvoeding door de ouders.²⁰ Bovendien hadden de jongeren geen perspectief op werk en een goede toekomst, waardoor de stimulans ontbreekt om de opleiding af te ronden. Bij gebrek aan recreatiemogelijkheden hangen veel jongeren *bou di palu* (onder de boom) of op straat rond. Zonder werk en toekomstperspectief vormen deze jongeren een doelwit voor professionele criminelen en *gangs*. De drugshandel floreert in deze kringen. Gezien het gebrek aan aandacht van de ouders voor hun kinderen en de afbrokkelende sociale controle in de wijken, lijkt dit proces op Curaçao onomkeerbaar.

Op Landsniveau heeft de *Task Force voor Antilliaanse Jongeren* een coördinerende rol toebedeeld gekregen om te komen tot een integraal jeugdbeleid. Vanuit het Departement van Welzijn, Gezins- en Humanitaire Zaken (DWGHZ) wordt gewerkt aan het realiseren van een infrastructuur om tot onderlinge afstemming te komen tussen overheid en veld op het gebied van ouderen, vrouwen en jeugd.

¹⁹ Tot de absoluut analfabeten behoren zij die de meest eenvoudige lees- en schrijfvaardigheden onvoldoende beheersen. Iemand is functioneel analfabeet als hij niet beschikt over die lees- en schrijfvaardigheden die zijn omgeving als normaal beschouwt.

²⁰ DMC 1998.

54 ATAKANDO POBRESA

Er bestaat een preventieprogramma voor *drop-outs*, ontworpen door het Directoraat voor de Cultureel Educatieve Sector (CES), dat sinds 1998 wordt uitgevoerd.

In het Pobresa-onderzoek (1999) werd de *drop-outs* gevraagd waarom zij vroegtijdig de school hadden verlaten; wat zij momenteel doen en hoe zij hun toekomst zien. Het merendeel van de *drop-outs* erkende het belang van een goede (beroeps-)opleiding om de kansen op de arbeidsmarkt te verbeteren en betreurde het de school niet afgemaakt te hebben. Zij noemden daarbij het gebrek aan een goede begeleiding, perspectief en vertrouwen in de toekomst als belangrijkste reden om de school te verlaten. In de periode voor het definitieve afhaken, ging het slechter op school. Slechts 30% van de *drop-outs* spijbelde min of meer regelmatig in die periode. Toch zien zij wel degelijk de samenhang tussen spijbelen en schoolverlating. 76% van de *drop-outs* was daarom voor een strenge controle op het spijbelen middels bijvoorbeeld presentielijsten of door controle van leerkrachten. In 60% van de gevallen controleerden de ouders of hun kinderen wel naar school gingen. Zij keken naar het huiswerk, bekeken de roosters of namen contact op met school. Een en ander maakt duidelijk dat verzuim goed genoteerd en gesignaleerd werd, maar dat er onvoldoende actie tegen werd ondernomen. Van de ondervraagde *drop-outs* hadden 33 zelf de beslissing genomen om van school te gaan, slechts drie waren van school verwijderd.

De ouders reageerden overwegend (70%) teleurgesteld of boos op het besluit om van school te gaan. Hun vrienden reageerden iets milder: in 40% van de gevallen reageerden zij negatief, de rest reageerde nauwelijks. In 68% van de gevallen waren de *drop-outs* niet erg onder de indruk van deze reacties. Zeven ondervraagden hadden na het beëindigen van hun school nog wel een opleiding of cursus gevolgd. De anderen waren gaan werken - een vaste baan en losse jobs - (43%), waren thuis gebleven c.q. waren op straat gaan rondhangen (38%), of hadden zonder resultaat geprobeerd werk te zoeken (19%). De ervaring leert dat het voor de jongeren zonder diploma moeilijk is om werk te vinden.

Als zij schoolhoofd zouden zijn, zouden zij in 92% van de gevallen meer energie besteden aan het contact leggen met leerlingen en hun ouders om er voor te zorgen dat dezen hun school zouden afronden met diploma. Zij vonden ook dat er meer aandacht moest zijn voor de problemen waarmee zij rondliepen. De school of het systeem hoefde voor 60% van de geïnterviewde *drop-outs* niet zoveel te veranderen. De overige 40% had wel suggesties voor verbetering: meer contact tussen leerkrachten en leerlingen, beter materiaal en boeken, de school aantrekkelijker maken en meer organiseren, langere pauzes en een latere aanvangstijd van de school.

49% van de *drop-outs* had eigenlijk wel alsnog de school willen afmaken om een diploma te halen en zo hun kansen op (beter) werk te vergroten en een vak te leren.

De helft die de school niet wilde afmaken, gaf aan te willen werken, geen zin te hebben, al te veel tijd op school verloren te hebben, naar Nederland te gaan, of wel een avondcursus te willen volgen. 71% wilde wel een cursus of opleiding volgen voor beroepen zoals (kinder-)verzorgster, monteur, bouwvakker, lasser en 'iets met computers'. De *drop-outs* zouden deze studie bij voorkeur gewoon doordeweeks of overdag willen volgen.

Van de 37 ondervraagde *drop-outs* hadden zes jongens en twee meisjes een baan. De helft van de geïnterviewde *drop-outs* had nog nooit gewerkt omdat er geen werk voor hen was. Andere redenen voor de werkloze jongeren om niet te werken waren: gebrek aan opleiding, het arbeidscontract was afgelopen, te jong, hadden kleine kinderen, wilden naar Nederland, wilden niet onder een baas werken, of hadden ooit geen loon ontvangen en zochten nooit meer werk. 80% wilde wel graag aan het werk om een inkomen te hebben, om iets te doen te hebben en om op eigen benen te kunnen staan. Zes ondervraagden gaven aan nu geen baan te willen, omdat zij of met hun situatie tevreden waren, plannen hadden om naar Nederland te gaan of binnenkort weer naar school te gaan.

GROEP 7 | TIENERMOEDERS

Tussen 1990 en 1996 raakten per jaar gemiddeld 330 meisjes van negentien jaar of jonger zwanger.²¹ In het jaar 2000 kregen 158 meisjes in deze leeftijdscategorie een kind. In 2001 waren er 354 meisjes tussen de 15 en 19 jaar moeder, 7% van alle meisjes tussen de 15 en 19 jaar. In de twaalf arme wijken liggen de percentages vaak hoger. Het hoogste percentage tienermoeders vindt men in Soto (15,6), daarna volgen Seru Grandi (14,6) en Otrobanda (14,1).

In studies over tienerzwangerschappen wordt vaak benadrukt dat veel van de zwanger geraakte meisjes de conceptie min of meer bewust over zich heeft laten komen uit gebrek aan aandacht en liefde van thuis en nieuwsgierigheid naar het liefdesspel. Van sommige meisjes was de zwangerschap zelfs gepland. Zij wilden iets van zichzelf hebben om voor te zorgen en waarvan zij liefde hoopte te ontvangen zonder te beseffen dat het moederschap ook verantwoordelijkheden met zich meebrengt. In de omgeving van de tienermoeder wordt het hebben van een kind op jonge leeftijd niet altijd als een probleem beschouwd. Dikwijls heeft de moeder van de tienermoeder haar eerste kind zelf ook als tiener gekregen. Ook het ontbreken van een toekomstperspectief kan leiden tot zwangerschap op jonge leeftijd.²²

Aan tienermoeders zijn in het Pobresa-onderzoek uit 1999 vragen gesteld over hun zwangerschap op jonge leeftijd en hun moederschap; waarom zij op die leeftijd een

²¹ Task Force 1998: 20.

²² Kuipers & Hendriks 1997.

56 ATAKANDO POBRESA

kind hadden gekregen; hoe zij dat ervaren hebben; hoe de omgeving hierop reageerde en hoe zij de zorg voor hun kind(eren) regelen en ervaren; en wat hun plannen voor de toekomst zijn. De groep respondenten was vrij gemêleerd. Zo waren er jonge vrouwen bij die net moeder waren geworden en vrouwen die als tienermeisje zestien jaar geleden hun eerste kind hadden gekregen. De gemiddelde leeftijd waarop de onderzochte groep tienermoeders haar eerste kind kreeg, was 17,6 jaar. De jongste was veertien, de oudste twintig jaar. Verder bleek ook dat 58% van deze groep moeders na de eerste zwangerschap meer kinderen had gekregen. In totaal hadden zij 89 kinderen, variërend van een tot zeven. Gemiddeld hadden zij 2,2 kinderen. Ondanks het feit dat 58% aangaf goede en duidelijke seksuele voorlichting te hebben gehad op school, via *Famia Planea*, of via de ouders werd tegelijkertijd door de overgrote meerderheid van de vrouwen (88%) gesteld dat zij destijds niet zwanger wilden worden, omdat zij (40%) nog bezig waren met school en die af wilden maken. 60% van de respondenten zat nog op school toen zij zwanger raakte. Acht meisjes werden van school gestuurd met de mededeling dat zij na hun bevalling konden terugkomen. Vijf waren zelf van school gegaan. In vier gevallen reageerde de school normaal, volgens de ondervraagden.

De gevolgen van de zwangerschap zijn verschillend. Voor 20% van het totaal had de zwangerschap geen gevolgen. Acht meisjes gaven aan dat er een heel nieuw leven voor hen begon, waarin veranderingen plaatsvonden en zij het idee hadden hun vrije leven te hebben verloren. Drie vrouwen hadden door hun zwangerschap hun baan verloren. 78% van de jonge moeders was na de geboorte van hun kind niet (meer) naar school gegaan, meestal omdat zij wilden thuisblijven om voor hun kind te zorgen, soms omdat zij intussen werkten of werk zochten. Degenen die wel een opleiding volgden, doen/deden dat bij *Feffik*, *Pro Alfa*, op de (middag-)MAVO, bij *Infosodo* of op de huishoudschool. Zij konden deze opleiding volgen, omdat tijdens schooltijd hun moeder op de kinderen paste. Zij hoopten door het afronden van deze opleiding sneller een baan te vinden.²³

Ondanks het feit dat de overgrote meerderheid hun zwangerschap niet gepland had, beoordeelde toch 72% van de jonge moeders hun eerste zwangerschap als een positieve ervaring. De overige 28% beschouwde hun eerste zwangerschap als moeilijk tot zeer slecht. Tijdens de zwangerschap kregen zij in 58% van de gevallen geen hulp van buiten. 42% kreeg wel hulp, voornamelijk van hun moeder en andere familieleden, van de kraamkliniek en het ziekenhuis. Deze hulp werd als zeer ondersteunend en goed ervaren.

---

23 Pobresa 1999.

Deze groep kende slechts drie organisaties waar iemand terecht kon voor hulp, namelijk Famia Planea, Fundashon Lechi di Mama en DSZ.

Van de vaders van het kind reageerde 65% gewoon of goed op het nieuws dat zij een kind verwekt hadden. Andere vaders wilden aanvankelijk niets van de zwangerschap weten maar draaide later bij. In een paar gevallen is de vader zijn rol in de zwangerschap blijven ontkennen. De reactie van de familie van de aanstaande moeders was precies tegengesteld aan die van de vaders van het kind: 70% van de familie reageerde in eerste instantie boos en teleurgesteld toen zij het hoorde. 30% van de familie reageerde gewoon. Vrienden in de omgeving reageerden anders: in 43% van de gevallen reageerde men positief of normaal. In 20% reageerde men negatief. Opvallend was dat 23% van de jonge moeders aangaf dat zij toentertijd geen vrienden hadden om daarover te praten. 43% van de groep gaf aan dat de mening van familie en/of vrienden geen invloed op hen heeft gehad. De rest gaf in even grote mate aan dat het zowel een negatieve als positieve invloed op hen had.

In slechts de helft van alle gevallen droeg de vader (gedeeltelijk) bij in het levensonderhoud voor het kind. De rest van de uitgaven werd gedragen door de familie van deze groep tienermoeders. De kinderen van de tienermoeders werden in 42% van de gevallen volledig opgevoed door de moeder alleen of door haar met hulp van haar moeder (35%). In 23% van de gevallen werd het kind opgevoed door de moeder en haar partner (vaak de vader van het kind).

Ongeveer de helft van de moeders vond het opvoeden van kinderen leuk. Het ging goed en zij waren er trots op. De anderen vonden opvoeden niet makkelijk. Het kostte veel geduld, aandacht, energie en liefde. 78% van de tienermoeders zag de toekomst van haar kinderen positief en goed tegemoet. Zij hoopten slechte invloeden van buitenaf tegen te kunnen houden. Een klein deel (12%) zag de toekomst van hun kinderen somber in. Gezien de situatie waarin zij zich bevonden, hadden ze weinig vertrouwen in de toekomst. Duidelijk kwam ook naar voren dat alle moeders hun kinderen datgene toewensten, dat zij zelf (nog niet) bereikt hadden: een goede opleiding, werk en het zich ontwikkelen tot zelfstandige individuen. De moeders hoopten ook dat hun kinderen respect zouden hebben voor andere mensen. Dit komt niet vanzelf. De moeders beseffen dat het veel kracht, energie, geduld en communicatie van hen zal vergen om de kinderen in deze banen te leiden.²⁴

Naar aanleiding van het Pobresa-onderzoek valt moeilijk op te maken of er een verband bestaat tussen de leeftijd waarop de tienermoeders hun eerste kind kregen en de leeftijd waarop hun moeders een eerste kind hadden gekregen.

---

²⁴ Pobresa 1999.

58 ATAKANDO POBRESA

Van de jonge moeders had 80% tijdens het onderzoek geen betaalde baan. Verschillende vrouwen gaven aan dat ze graag parttime wilden werken, maar dat zij moeite hadden met het vinden van kinderopvang. Daarnaast bleek het moeilijk een baan te vinden vanwege een gebrekkige opleiding of dat zij nog op school zitten of de zorg hadden over een ziek familielid. 73% van de tienermoeders omschreef de financiële situatie als slecht. 60% voelde zich arm, waarvoor zij wel reden had, want het gemiddelde inkomen van de groep tienermoeders bedroeg NAF. 519 per maand. Zeven jonge moeders hadden zelf geen inkomen en waren volledig afhankelijk van de financiële steun van hun familie. De meerderheid van de tienermoeders (70%) woonde ten tijde van het onderzoek niet zelfstandig, maar bij hun familie in.

GROEP 8 | IMMIGRANTEN

Het demografische gat dat geslagen is door de migratie naar Nederland wordt in snel tempo opgevuld door immigranten. In 1998 schatte men het aantal immigranten op 8.500. Voor 2001 schatte het CBS dat op Curaçao 22.446 immigranten, zo'n 16% van de inwoners van Curaçao, woonden. Hier betreft het dan mensen die buiten de Nederlandse Antillen en Aruba geboren zijn. Bijna 7% van de Curaçaose bevolking heeft niet de Nederlandse nationaliteit. Op Curaçao heeft 43% van de immigranten een baan. De buitenlandse arbeidskrachten werken met name in de particuliere huishoudens (51%), de primaire sector (38% van de totale beroepsbevolking in deze sector is van buitenlandse afkomst),²⁵ en de horeca (27%). Zij waren oververtegenwoordigd onder zowel de hoger (47%), als de lager opgeleide arbeidskrachten (67% van de werkende bevolking zónder opleiding is buitenlander).

De migranten die uit de omringende landen komen, zijn vaak arm en in toenemende mate illegaal. Van de twaalf arme wijken heeft Kanga-Dein het hoogste percentage immigranten: 28. Ook in Otrobanda (28%) en Berg Altena (24%) wonen veel immigranten. Soto heeft met 4 het laagste percentage. Wat hun sekse betreft zijn vrouwen bij de immigranten oververtegenwoordigd: 60% is vrouw, tegen 40% man. Van de immigranten uit Cuba is zelfs 77% vrouw, van die uit de Dominicaanse Republiek 74% en van die uit Colombia 70%.²⁶

De autochtone inwoners van Curaçao en Bonaire laten zich in het algemeen weinig positief uit over de aanwezigheid van immigranten op de eilanden. Slechts een minderheid (van 43%) van de inwoners van Curaçao en Bonaire vond in 1999 de aanwezigheid van immigranten een aanwinst vanwege de culturele verscheidenheid.²⁷

²⁵ De groep die door het CBS genoemd wordt: 'agriculture, fishing and mining' (CBS 1998: 40).

²⁶ CBS 2001

²⁷ Permanente Commissie voor Bevolkingsvraagstukken 1999: 5.

Van de ondervraagden was 56% van mening dat het grote aantal immigranten de criminaliteit doet stijgen. Volgens 57% bezetten de immigranten de banen van Antillianen en volgens 66% moesten 'vreemdelingen alleen worden toegelaten als het gaat om werk dat Antillianen niet willen doen.'²⁸

Tijdens het Pobresa-onderzoek zijn aan immigranten vragen gesteld over de redenen om naar Curaçao te emigreren; hun ervaringen; het contact met hun familie in het land van herkomst en over de integratie in de Curaçaose samenleving. Van de groep immigranten uit dit onderzoek komt 62% uit de Dominicaanse Republiek, de overigen zijn geboren in Jamaica, Haïti, Guyana, Portugal en Dominica. Van deze immigranten bezit 15% de Nederlandse nationaliteit, 5% heeft een dubbele nationaliteit en 80% heeft de nationaliteit van het land van herkomst. Gemiddeld wonen zij 6,3 jaar in hun wijk. 73% heeft eerst elders op Curaçao gewoond. De geïnterviewde immigranten gaven aan dat zij geëmigreerd waren vanwege de slechte economische situatie en werkloosheid in hun land (44%) of vanwege een huwelijk met een Antilliaan (40%). De grootste problemen in het land van herkomst lijken op die van Curaçao: drugs, criminaliteit, economische achteruitgang en armoede. Zij waren naar Curaçao gekomen op aanraden van vrienden en familie die hier reeds woonden, vanwege hun partner of vanwege werk. De helft van de respondenten gaf aan dat hun situatie verbeterde op het moment dat zij hier kwamen. Voor ruim een derde was hun vroegere situatie beter, meestal doordat ze toen werk hadden.

Toen zij op Curaçao aankwamen, werden zij geconfronteerd met een andere taal, een andere cultuur, nieuwe contacten, het zoeken naar werk en verschillende nieuwe instellingen. De helft van de immigranten gaf aan dat zij van tevoren rekening gehouden had met deze nieuwe situatie en dat zij hiermee om kon gaan. Driekwart van de ondervraagden vond het niet moeilijk zich aan te passen. Een kwart had in het begin moeilijkheden onder andere met de vreemde taal, maar gaf aan daaraan nu gewend te zijn. De immigranten hadden niet gedacht daarin geholpen te zullen worden door instanties. Acht respondenten hadden een cursus gevolgd toen zij op Curaçao aankwamen: taalcursussen en cursussen om een beroep te leren. 61% van de immigranten kwam alleen naar Curaçao. Het advies dat zij aan andere immigranten wilden meegeven is om eerst de eigen situatie goed te analyseren en een kijkje te komen nemen op Curaçao voordat men zich hier definitief vestigt en te zorgen dat de 'papieren' helemaal in orde zijn.

Op twee na onderhielden de migranten contact met de familie in het land van herkomst. 47% ging regelmatig terug (gemiddeld één keer in de anderhalf jaar). Op één na voelde iedereen zich nu welkom en geaccepteerd in de samenleving. 91% had con-

---

²⁸ Ibidem 1999: 6.

60 ATAKANDO POBRESA

tact met Antillianen in de wijk, de helft had zelfs meer contact met Antillianen dan met andere immigranten. 47% gaf aan dat er cultuurverschillen waren en vond dat ook normaal. 31% vond dat er niet zoveel verschillen waren. Opvallende verschillen waren volgens de respondenten dat Curaçaoënaars van goed feesten houden, hulpvaardig zijn, maar dat zij zich zelf graag op de borst kloppen en een grote mond hebben. Zij beoordeelden de situatie op Curaçao in 71% van de gevallen als gemakkelijker dan de situatie in het land van herkomst. 91% stond ingeschreven in het bevolkingsregister. 91% sprak ondertussen Papiamentu, waarvan 15% een beetje. 9% sprak het niet, maar begreep het wel. Thuis spraken ze met hun kinderen zowel in hun eigen taal als in het Papiamentu omdat de kinderen Papiamentu op school leerden.

Van de groep migranten had 64% geen betaalde baan, 36% wel. Acht personen hadden wel eens een losse job. Toen zij aankwamen op Curaçao, was het volgens 44% van de ondervraagden gemakkelijker om een baan te vinden dan nu. 29% vond het toen ook al moeilijk. 51% was van mening dat het nu voor iedereen (al of niet migrant) moeilijk was een baan te vinden. De verdeling van de totale inkomsten van alle ondervraagde migranten en hun familie zag er als volgt uit: 38% moest rondkomen van een bedrag dat onder de NAF. 500 per maand lag; 33% had een inkomen tussen de NAF. 500 en 1.000 per maand en 29% had een inkomen van boven de NAF. 1.000 per maand. Gemiddeld had deze groep als inkomen NAF. 825 per huishouden per maand.²⁹

GROEP 9 | DRUGS- (OF ALCOHOL-)VERSLAAFDEN

Het totaal aantal verslaafden op het eiland is niet precies bekend gezien het grote aantal onzichtbare gebruikers³⁰, maar volgens schattingen van de UNA (1996) en de *Fundashon Maneho di Adikshon* (1999) waren er zo'n 1.500 chronisch verslaafden, met een gender ratio van 3/1 (man/vrouw).³¹

Het drugsgebruik wordt door de Curaçaoënaar als een groot probleem ervaren. De *choller* is voor velen een symbool van verloedering, een steen des aanstoots in veel buurten door de overlast die deze daar veroorzaakt en (vaak) crimineel gedrag. De modale drugsverslaafde op Curaçao is een jonge man, die een verleden van sociale en persoonlijke problemen met zich meedraagt, in aanraking is geweest met (kleine) criminaliteit en verlaten is door zijn familie. Hij heeft meestal geen stabiele sociale positie, woning en baan, ook niet na een afkickperiode, zodat een groot aantal

²⁹ Er was één respondent die meer dan NAF. 9.000 per maand verdiende. Deze respondent haalt het gemiddelde aanzienlijk omhoog. Deze respondent is bij het berekenen van gemiddelde inkomsten en uitgaven niet meegenomen.

³⁰ Task Force had in samenwerking met de *Fundashon pa Maneho di Adikshon* (FMA) een literatuuronderzoek verricht: *Jongeren en drugs* (1999).

³¹ Ten Napel & Bishop 1997: 59.

opnieuw blootgesteld wordt aan de verleiding te vluchten in de wereld van drugs. Het aantal drugsverslaafde vrouwen is kleiner. Het merendeel van de drugsverslaafden op Curaçao gebruikt cocaïne en cocaïnerivaten. Volgens deskundigen is het aantal *chollers* de afgelopen jaren gedaald. Een gedeelte is naar Nederland gemigreerd en anderen zijn in de coca-handel gegaan, waardoor zij voldoende inkomen zouden krijgen om hun verslaving te kunnen betalen.

De mannelijk chronisch verslaafde is totaal gefixeerd op het verrichten van kleine klussen (bijvoorbeeld het wassen van auto's) om geld te verkrijgen waarmee drugs kunnen worden gekocht. Velen zijn er trots op zelf nog zorg te dragen voor een eigen inkomen, ook al gaven zij direct toe dat dit gespendeerd wordt aan crack of cocaïne.³² De vrouwelijke verslaafden voorzien in veel gevallen in hun levensonderhoud door prostitutie.

Aan verslaafden werden in het Pobresa-onderzoek gevraagd wanneer en hoe zij begonnen met drugs of alcohol; hoe zij hun situatie inschatten en hoe zij over het drugsprobleem op Curaçao dachten. Van de 35 ondervraagde verslaafden, waren er 29 verslaafd aan drugs en zes aan alcohol. De gemiddelde leeftijd van deze groep was 40 jaar. Het gemiddelde aantal jaren dat zij gebruikten was zeventien jaar. Hieruit valt af te leiden dat de gemiddelde leeftijd waarop zij met drugs begonnen begin twintig was. Van de drugsverslaafden gebruikte 66% dagelijks één of meer van bovengenoemde drugs. Van de alcoholverslaafden bezoop de helft zich dagelijks en anderen dronken wel elke dag, maar sloegen alleen in de weekenden door.

In de meeste gevallen zijn de mensen gaan drinken of gebruiken onder druk of aanbeveling van anderen, of om bij een groep te (blijven) behoren. De druk van de groep is groot. 60% werd gestimuleerd door vrienden om het ook eens te proberen. De verslaafden hadden in 63% van de gevallen op het moment dat zij begonnen te gebruiken een inkomen waardoor zij het zich konden veroorloven drugs te kopen. In zes gevallen werden zij geholpen door vrienden. Twee hadden een uitkering, vijf kregen het geld door bedelen, prostitutie, stelen, gokspellen of het feit dat zij zelf dealer waren. Drugs en alcohol zijn altijd zeer gemakkelijk te krijgen geweest: alcohol in de supermarkt of bij de snèk, drugs zowel in de eigen wijk, als in ander wijken. Ondanks het feit dat de meerderheid van de verslaafden dagelijks gebruikte, gaf tegelijkertijd 85% aan dat het gebruiken van drugs slecht was. 54% van de ondervraagde verslaafden was ooit in aanraking geweest met justitie, merendeels vanwege diefstal, brandstichting, mishandeling en vanwege bezit, transport of verkoop van drugs. De onderzochte groep gebruikte dus gemiddeld reeds zeventien jaar drugs en

---

32 Lewis 1998: II.

62 ATAKANDO POBRESA

alcohol en 84% vond dat niet alleen de maatschappelijke situatie, maar ook het lichaam erop achteruit was gegaan. Vrijwel niemand van de verslaafden had in 1999 een baan. Van de 86% die in het verleden wel een baan had gehad had het merendeel deze verloren onder invloed van hun drugsgebruik.³³

GAAT HET NU BETER?

In het Pobresa-onderzoek uit 1999 is aan alle respondenten gevraagd een oordeel te geven over verleden, heden en toekomst. Zij moesten een getal noemen op een schaal van 1 tot 100. De respondenten gaven gemiddeld hun leven ten tijde van de interviews (1999) een beoordeling van 48. Vijf jaar daarvoor (1994) waren zij in hun ogen beter af, namelijk gemiddeld een 57. Over vijf jaar (2004) hoopten en verwachtten zij gemiddeld een 68. Voor hun gevoel bevonden de respondenten zich in 1999 dus gemiddeld op het laagste niveau. Zoals te verwachten is, zag de groep ouderen de toekomst niet optimistisch tegemoet. Zij verklaarden al blij te zijn als de situatie over vijf jaar weer het niveau van vijf jaar daarvoor zou halen. *Drop-outs*, tienermoeders en vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin scoorden over de gehele linie boven het gemiddelde. Verslaafden en mensen in woningnood cijferden zich onder het gemiddelde, met uitzondering van de situatie over vijf jaar. Zij verwachtten dus de meeste verbetering. Immigranten bleken over de situatie boven het gemiddelde tevreden te zijn, maar zich zorgen te maken over hun situatie over vijf jaar. Werklozen en/of onderstandtrekkers waren over de gehele linie onder het gemiddelde tevreden. In woningnoodverkerenden en werklozen en/of onderstandtrekkers gaven hun situatie vijf jaar daarvoor het laagste punt (53), ouderen het hoogste (62). Verslaafden gaven hun situatie in 1999 het laagste punt (37) en ouderen het hoogste (54). Ouderen gaven hun situatie over vijf jaar het laagste punt (62) en *drop-outs* het hoogste (76). In tegenstelling tot de diverse doelgroepen onderling, was er over het algemeen geen duidelijk verschil te constateren tussen mannen en vrouwen in de beoordeling van hun situatie.

In december 2002 is bij 25 personen die ook al in 1999 werden geïnterviewd opnieuw een enquête afgenomen.³⁴ Zij beoordeelden de eigen situatie in december 2002 gemiddeld op 57 op een schaal van 1 tot 100, een magere voldoende maar meer dan wat ze in 1999 als score vermeldden: gemiddeld 45. De opgetreden verbetering is voor de helft van de respondenten vooral te verklaren uit het feit dat voor een aantal de woning is opgeknapt; een aantal heeft thans werk in tegenstelling tot vroeger;

³³ Pobresa 1999.

³⁴ 19 vrouwen en 6 mannen. 4 van hen kwamen uit Kanga-Dein, 4 uit Berg Altena, 6 uit Seru Grandi, 9 uit Soto, en daarnaast 2 uit Rooi Santu. De distributie over de doelgroepen van 1999 was als volgt: 5 werklozen c.q. onderstandtrekkers, 9 in woningnood verkerenden, 4 vrouwen aan het hoofd van een éénoudergezin, 3 tienermoeders, 2 verslaafden. De 2 respondenten uit Rooi Santu hebben in 1999 niet aan de interviewronde deelgenomen.

bij een aantal is de inkomenssituatie verbeterd. Ook indien het de kinderen beter gaat blijkt dat in een hoger gemiddelde score. In totaal is de gemiddelde score voor de respondenten wier situatie is verbeterd met 25 punten toegenomen.

De andere helft van de respondenten zag geen wijziging in de situatie optreden of vonden dat hun situatie was verslechterd. Hun gemiddelde score is tien punten minder dan in 1999. Ze zijn er in inkomen op achteruitgegaan of verloren een baan, beschikken over minder financiële middelen en klagen over een slechtere gezondheid.

De armoedebestrijdingprogramma's die in de arme wijken zijn uitgevoerd worden in het algemeen goed beoordeeld.³⁵ De beneficianten tonen zich tevreden, zijn dikwijls trots op hun behaalde diploma's en verklaren er op vooruit te zijn gegaan. Wat opvalt is dat de cursussen overwegend door vrouwen zijn gevolgd. Mannen haken af, verklaren niet veel te zien in deelname of komen niet opdagen.

Men woont nu in een beter huis, men heeft geleerd beter met schaarse financiële middelen om te gaan, het contact met de kinderen en met de burens is verbeterd. Het leven is wat rustiger geworden, de zorgen minder. Maar de cursussen hebben niet automatisch meer werk of een beter inkomen opgeleverd. Werk, een stabiel inkomen en een goede gezondheid zijn, in de ogen van de respondenten, sterk bepalend voor het persoonlijk welbevinden. Gevraagd naar hoe men de toekomst ziet, wordt de hoop uitgesproken op een baan, op een beter en stabiel inkomen. De helft van de geïnterviewden gaf aan dat de situatie in hun wijk er beter op was geworden. Vooral de geïnterviewden uit Seru Grandi springen er uit met positieve reacties. De wijk heeft nu straatverlichting, geasfalteerde wegen, de overlast van stof is afgenomen, de huizen zijn opgeknapt, er rijdt nu een 'konvooi' (stadsbus). Van degenen die vinden dat de wijk situatie verslechterd is of gelijk bleef, geven de meesten als reden op de invasie van de drugseconomie en de grote werkloosheid op het eiland. Wat evenzeer opvalt is de grote mate van gelatenheid: niemand heeft een voorstel voor verandering of onderneemt actie. De situatie wordt als onveranderbaar geaccepteerd. Wel vragen de meeste geïnterviewden om meer dienstverlening door de overheid of door particuliere instellingen: meer bewaking, meer surveillance door de politie, het scheppen van adequate werkgelegenheid, meer cursussen, meer activiteiten voor de jeugd. Dezelfde problemen die men als wijkgebonden benoemt, worden ook over geheel Curaçao geuit. Maar de strekking van de commentaren is in dat geval veel meer uitgesproken negatief:

Op één respondent na zijn alle 25 door ons in december 2002 geïnterviewde personen van mening dat de situatie op het eiland in vergelijking met 1999 is verslechterd of op zijn best gelijk is gebleven. Zij wijten de verslechterde situatie aan de

---

³⁵ Zie bijlage.

64 ATAKANDO POBRESA

belabberde sociaal-economische situatie, de toenemende werkloosheid, het geringe inkomen ten opzichte van de gestegen uitgaven.

Opvallend vaak worden de prijsstijging van water, elektriciteit en consumptiegoederen genoemd. De onveiligheid is een andere bron van ongerustheid: het zich uitbreidende drugcircuit, het toenemend aantal moorden in de afrekeningsfeer, de daarmee zich expanderende criminaliteit. 'Vroeger was er armoe maar daar kon je mee leven. Nu is er geen zekerheid meer, je moet nu bang zijn voor je leven. Er is geen moraal meer, een mensenleven is niets meer waard. Alles draait om geld en drugs,' is de mening van één van onze respondenten. De schuldvraag voor al deze problemen wordt gedeponereerd bij de politici. Zij zouden zich onvoldoende hebben ingezet om de problemen aan te pakken, ze werken niet samen en bekommeren zich, eenmaal gekozen, weinig om hun kiezers. In plaats van een voorbeeldfunctie te vervullen zijn het ook politici en bestuurders die worden aangehouden, verdacht van corruptie. Ook de illegalen en de migranten uit de Cariben en Colombia zouden van negatieve invloed zijn: Zij verdringen Antillianen van de arbeidsmarkt en ontplooi en criminele activiteiten op Curaçao, aldus onze respondenten. Meer inzet van de overheid om het werkgelegenheidsprobleem aan te pakken en de veiligheid op het eiland te vergroten, is wat de hier geïnterviewde wijkbewoners vragen. Als het blijft zoals het nu gaat dan moet je bang zijn voor de toekomst, zo menen zij.

SAMENVATTING

In dit hoofdstuk staan een negental kwetsbare groepen beschreven. Een belangrijk kenmerk van de arme wijken zoals beschreven in het eerste hoofdstuk is juist dat daar zoveel groepen wonen, die om wat voor reden dan ook aan de onderkant van de samenleving terechtgekomen zijn.

De werkloosheid is in de arme wijken bovengemiddeld. Van de werklozen ontvangt de helft een inkomen uit onderstand hetgeen betekent dat het merendeel van de personen in deze groep moet rondkomen van minder dan Naf. 500. Vooral de woonlasten drukken zwaar op hun maandelijks inkomen. Daklozen en krotbewoners hebben in het algemeen niet de beschikking over basisbehoeften als water en elektriciteit. Het geld ontbreekt om huizen te onderhouden waardoor buurten een verpauperde indruk geven. De aanwezigheid van drugs- en alcoholverslaafden versterkt de verloedering.

Het is moeilijk vast te stellen wat nu het reële inkomen per huishouden bedraagt, aangezien uit eerder onderzoek is gebleken dat de informele sector hieraan een grote bijdrage levert. Naar schatting haalt ongeveer 10 procent van de beroepsbevolking daaruit zijn belangrijkste inkomen. Het werken in deze sector biedt verschillende voordelen zoals een flexibele dagindeling, werken buiten wet- en regelgeving en een diploma is geen vereiste. De nadelen zijn dat werknemers in deze sector geen vast inkomen, sociale zekerheid of juridische bescherming genieten.

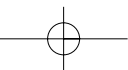
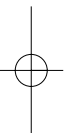
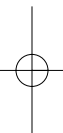

De Antillen vergrijzen door migratie, betere medische verzorging en het dalen van de geboortecijfers. De groep zestigplussers moet rondkomen van een lage AOV al dan niet aangevuld door extra inkomsten. Door de emigratie van hun kinderen verenzamen veel ouderen en zijn zij voor zorg aangewezen op derden. Er bestaat vooral behoefte aan goede transportmogelijkheden en thuiszorg.

Ook jongeren in arme wijken vormen een kwetsbare groep. Het opleidingsniveau ligt er laag. Veel jongeren verlaten vroegtijdig de school, vaak niet gestimuleerd door hun ouders of ongemotiveerd door het ontbreken van perspectief op werk. *Drop-outs* krijgen zelden begeleiding bij hun daginvulling. Een aantal jongeren dat geen toegang krijgt tot de formele arbeidsmarkt, zoekt zijn toevlucht tot de informele sector, vaak criminele, drugsgelateerde activiteiten. Tienermoeders die na hun zwangerschap niet terugkeren naar school, steunen voor de zorg voor hun kinderen en hun levensonderhoud op hun familie bij wie zij vaak nog inwonen. Een aantal wil graag parttime werken, maar voelt zich beperkt door het ontbreken van kinderopvang.

Uit een eind 2002 afgenomen enquête bleek dat in vergelijking met 1999 een groep van 25 respondenten iets meer tevreden is over de *eigen* situatie. Een verklaring hiervoor ligt in het feit dat voor de helft van de respondenten de individuele situatie daadwerkelijk verbeterd is. In enkele wijken is de infrastructuur duidelijk verbeterd. Verder hebben sommige ondervraagden een baan gevonden of een diploma behaald. Een aantal personen heeft geleerd beter met zijn inkomen om te gaan dankzij budgetteringscursussen. De tot nu toe uitgevoerde programma's worden over het algemeen positief beoordeeld.

Wat de situatie op Curaçao *in zijn algemeenheid* betreft, waren de ondervraagden van mening dat die niet verbeterd, maar eerder verslechterd is. Zij wijzen op de invasie van de drugseconomie en de grote werkloosheid. Werk, een stabiel inkomen en een goede gezondheid zijn, in de ogen van alle respondenten, sterk bepalend voor het persoonlijk welbevinden. De groep geeft aan hier zelf niet veel aan te kunnen doen, maar vraagt juist om meer dienstverlening door de overheid of door particuliere instellingen: meer bewaking, meer surveillance door de politie, het scheppen van adequate werkgelegenheid, meer cursussen en meer activiteiten voor de jeugd.

Hoofdstuk 3 | Armoedebestrijding door integrale wijkaanpak

INLEIDING

In de voorgaande hoofdstukken hebben wij kennis kunnen maken met de sociaal-economische problemen waarmee de Nederlandse Antillen anno 2003 kampen. De karakteristieken van een aantal achterstandswijken zijn beschreven en wij zijn ingegaan op de meest kwetsbare groepen die de Antilliaanse samenleving kent. Met hulp van censusmateriaal uit 2001 zijn de vele onderwerpen gekwantificeerd zodat her en der ook vergelijkingen konden worden gemaakt met de resultaten van eerdere publicaties van het CBS.

In dit hoofdstuk zal het accent komen te liggen op de beschrijving van de integrale wijkaanpak die Reda Sosial voorstaat, reeds in gang heeft gezet en de komende jaren zal voortzetten. Het is de bedoeling dat de monitoring van de integrale wijkaanpak (zie verderop) de *core business* van Reda Sosial gaat worden op alle eilanden van de Nederlandse Antillen. De motivatie voor en de filosofie achter de integrale wijkaanpak komen aan de orde. We zullen zien hoe Reda Sosial aankijkt tegen de integrale wijkaanpak en zullen uiteraard suggesties doen voor het uitvoeringstraject. Het hoofdstuk wordt besloten met een aantal aanbevelingen en strategische keuzes.

ARMOEDEBESTRIJDING DOOR REDA SOCIAL (2000-2002)

Maatschappelijke welvaart is meer dan materiële vooruitgang alleen. Sociale vooruitgang in evenwicht met de natuurlijke omgeving is minstens zo belangrijk. In de balans tussen materiële vooruitgang, sociale verbetering en de kwaliteit van de leefomgeving ligt de sleutel voor een duurzame ontwikkeling. Wordt die balans verstoord, dan ontstaat op den duur scheefgroei, geestelijk en materieel. Duurzaamheid is niet de toekomst plannen en vastleggen en daarmee de ontwikkeling op slot doen,

68 ATAKANDO POBRESA

maar gewenste ontwikkelingen mogelijk maken en bevorderen. Armoede is meer dan het missen van middelen om aan voedsel te komen of een bepaalde levensstandaard te bereiken. Van armoede is ook sprake als personen geen toegang hebben tot voorzieningen die voor anderen wèl openstaan en als mensen niet kunnen participeren in maatschappelijk gebruikelijke activiteiten, zoals het onderhouden van sociale relaties¹. Armoede is ook een *state of mind*.

Reda Sosial is sinds medio 2000 begonnen met de uitvoering van twaalf armoedebestrijdingprogramma's op kleine schaal in zes achterstandswijken. (Zie de bijlage voor een nadere beschrijving van de programma's en de effecten ervan.) Deze programma's kwamen als resultaat van het Pobresa-onderzoek van 1999 tot stand in de Curaçaose wijken. In feite ging het bij de invulling van de anti-armoedeprojecten op wijkniveau in de afgelopen jaren om een combinatie van:

- (assistentie bij) de verbetering van de fysieke infrastructuur (aanleg en/of verbetering van woningen, wegen, riolering, buurtcentra, sportvoorzieningen, sociale werkplaatsen);
- (assistentie bij) de institutionele versterking van lokaal leiderschap en lokale organisaties (capaciteitsopbouw van leiders en vrijwilligers van buurtorganisaties);
- specifieke ondersteunende cursussen (budgetteringscursussen, vakopleidingen voor werkzoekenden, alfabetiseringscursussen); en
- specifieke ondersteunende activiteiten (naschoolse opvang, opvoedingsondersteuning aan kinderen met ontwikkelingsstoornissen, schoonmaakacties in de wijken, gezondheidsvoorlichting).

Het programma was mede opgezet op basis van wensen van potentiële beneficianten zoals in de vorige hoofdstukken beschreven. Werklozen, onderstandtrekkers en *drop-outs* vroegen om programma's ter bevordering van de werkgelegenheid. Ook de vrouwelijke gezinshoofden alsmede de geïnterviewde tienermoeders in ons onderzoek vroegen om werk, daarbij aantekend dat ze graag van de mogelijkheid voor part time werk gebruik zouden maken in verband met de zorgplicht voor kleine kinderen. Na werk en veiligheid vroegen de meeste respondenten om cursussen, in het algemeen om hen individueel beter op de arbeidsmarkt te situeren.

In december 2002 heeft Reda Sosial een mini-enquête bij 25 personen afgenomen, die sinds medio 2000 op één of andere manier hebben geparticipeerd aan één van de voornoemde programma's van Reda Sosial. Hun reacties op enkele programma's is verwoord in de bijlage.

---

¹ Townsend 1979

ARMOEDEBESTRIJDING DOOR INTEGRALE WIJKAANPAK 69

Indertijd was voor drie jaar NAF. 18 miljoen gereserveerd voor directe armoedebestrijding. Helaas kon door gebrek aan fondsen slechts ca. NAF. 4 miljoen voor deze component worden vrijgemaakt. Hierdoor is het effect van de programma's minder sterk geweest dan aanvankelijk verwacht werd.

Integrale wijkaanpak

INLEIDING

De door Reda Sosial opgebouwde expertise gedurende de afgelopen drie jaar ligt vooral op het terrein van armoedebestrijding op wijkniveau. De nadruk heeft voornamelijk gelegen op fysieke wijkverbetering. Verbetering van de infrastructuur en woningen was ook het meest urgent, omdat alleen op deze wijze een start kon worden gemaakt met het tegengaan van het proces van wijkverloedering en de daarmee samenhangende maatschappelijke ontbinding aan de onderkant van de samenleving. Daarnaast is er ook een aantal sociale programma's uitgevoerd (zie vorige paragraaf), die tot doel hadden om te investeren in de mens, de zogenaamde *Human Capital Investment*.

DE FILOSOFIE VAN DE INTEGRALE WIJKAANPAK

Het bestuursakkoord 2003-2007 van het eilandgebied Curaçao meldt dat er een actief beleid tot stand moet komen ter bestrijding van de armoede (lees: het verbeteren van de leefbaarheid in de wijken). Hierbij dient de mens centraal te staan met recht op een evenwichtige sociale ontwikkeling, aldus het akkoord.

Reda Sosial is op basis van interne evaluaties ten aanzien van de doelstelling van armoedebestrijding tot de conclusie gekomen dat integrale wijkaanpak een essentiële vereiste is om de problemen in de achterstandswijken op structurele wijze aan te pakken².

Uit het eerste hoofdstuk is duidelijk geworden dat aan de onderzijde van de Curaçaose samenleving de situatie de afgelopen jaren is verslechterd. De noodklok luidt, omdat de Antilliaanse samenleving als geheel, maar met name de onderkant, onderhevig is aan de invloed van een snel aan omvang winnend drugscircuit dat bij ongewijzigd beleid een desastreuze invloed zal blijken te hebben op de cohesie van de Antilliaanse samenleving en ertoe zal leiden dat men de twee volgende generaties Antilliaanse jeugd en jongeren *de facto* tenminste voor een deel zal moeten afschrijven.

---

² Reda Sosial, 2003b: 5-8

70 ATAKANDO POBRESA

Integrale (wijk)ontwikkeling betekent uitgaan van de mens als integraal en (fysiek en mentaal) kwetsbaar wezen, alsmede van de menselijke leefomgeving. Daarin staan behoeften en problemen van mensen niet op zichzelf; ze houden verband met elkaar. Het houdt tevens in dat achtergestelde buurten en behoeftige groeperingen voorrang krijgen.

Een integrale ontwikkeling is niet mogelijk zonder die culturele- en maatschappelijke problemen aan te pakken, die belemmeringen vormen voor de menselijke emancipatie. Een belangrijke stimulans voor integrale ontwikkeling is de bevordering van de zelfredzaamheid van de wijkbewoners. Zelfredzaamheid omvat de inspanningen van de bewoners om hun eigen problemen en die van de buurt aan te pakken. Het is de eerste praktische stap tot een oplossing op basis van eigen behoeften, ervaring en cultuur.

MOTIVATIE INTEGRALE WIJKAANPAK

Reda Sosial heeft zich voorgenomen om zich de komende jaren te blijven richten op de *integrale* wijkaanpak, omdat deze aanpak een absolute voorwaarde is om de problemen in de achterstandswijken op *structurele* wijze aan te pakken. Bovendien wordt met een integrale wijkaanpak op continue basis werkgelegenheid geschapen voor de werklozen die in de desbetreffende wijken woonachtig zijn. Daarnaast heeft deze wijkgerichte aanpak de volgende voordelen:

- betrokkenheid van de armen zelf (zelfredzaamheid), waardoor zij ook gemakkelijker meewerken aan het verbeteren van de situatie in hun wijk;
- een *small scale* aanpak waardoor effectiever en efficiënter kan worden gewerkt, dus overzichtelijker en goed te plannen; en
- de (positieve) prikkel van de ene wijk op de andere als men vooruitgang ziet.

Bij een dergelijke integrale aanpak gaat het met name om het verbeteren van de levensomstandigheden in de wijken, hetgeen onder andere inhoudt het verbeteren van het welzijn van de mensen en de verbetering van haar fysieke omgeving, met nadruk op het bevorderen van de zelfredzaamheid.

Integrale wijkaanpak is onontbeerlijk bij de bestrijding van armoede, het tegengaan van drugsverloedering en het een halt toeroepen van het verloren gaan van een huidige en toekomstige generatie jongeren en kinderen. Het Bestuurscollege van het eilandgebied Curaçao ondersteunt deze gedachte door in het bestuursakkoord aan te geven dat als eerste prioriteit een halt moet worden toegeroepen aan het proces van sociale achteruitgang en dat er gewerkt dient te worden aan het optimaliseren en versterken van onze sociale ontwikkeling en het sociaal welzijn van de mens³.

³ *Un pueblo, un pakto, un destino*, pagina 7.

ARMOEDEBESTRIJDING DOOR INTEGRALE WIJKAANPAK 71

UITGANGSPUNTEN INTEGRALE WIJKAANPAK

Reda Sosial heeft de afgelopen jaren op het steeds verder voortschrijdende desintegratie- en verloederingsproces gewezen en programma's ontwikkeld om deze processen om te buigen.⁴ Hierbij heeft Reda Sosial gekozen voor vier uitgangspunten:

- de leefbare wijk;
- de lerende wijk met speciale aandacht voor de geestelijke ontwikkeling en dan met name het bestrijden van een *pobresa mental* (geestelijke armoede);
- de gezonde wijk; en
- de werkende wijk.

Gedacht wordt aan een samenhangend cluster van zes componenten: (a) werkgelegenheid; (b) ruimtelijke ordening, verkeer en volkshuisvesting; (c) veiligheid; (d) welzijn, cultuur en sport; (e) onderwijs; en (f) gezondheidszorg. Deze componenten zijn in tabel 3.1. in schema gebracht.

Tabel 3.1: Knelpunten en oplossingen

Knelpunt	Oplossingen
a. WERKGELEGENHEID (<i>werkende wijk</i>)	beroepsgerichte vooropleidingen leerlingstelsels werkgelegenheidsprojecten stimuleren klein ondernemerschap banenpool
b. RUIMTELIJKE ORDENING, VERKEER EN VOLKSHUISVESTING (<i>leefbare wijk</i>)	opknappen huizen straatverlichting asfaltering water en elektriciteit openbaar vervoer
c. VEILIGHEID (<i>leefbare wijk</i>)	politiepost in de wijk/wijkagent wijkbeveiliging veiligheidsvoorlichting

⁴ Reda Sosial (2003a, 2003b).

72 ATAKANDO POBRESA

d. WELZIJN, CULTUUR EN SPORT
(*leefbare wijk*)

buurtcentrum
 sportvelden/speelplaatsen
 recreatiemogelijkheden
 vrijwilligerswerk
 algemeen maatschappelijk werk/
 sociaal werkers/buurt- opbouw-
 werkers
 relatie buurt en kerkelijke organisaties

e. ONDERWIJS (*lerende wijk*)

volwasseneneducatie
 (o.a. computercursussen)
 naschoolse opvang
 kinderdagverblijven/ speelscholen
 opknappen schoolgebouwen
 controle op drop-out of schoolverzuim
 maaltijdvoorzieningen op scholen

f. GEZONDHEIDSZORG (*gezonde wijk*)

thuiszorg
 bejaardenzorg
 consultatiebureau: baby- kleuterzorg
 en ouderenzorg, gezondheids-
 voorlichting
 voorlichting jong ouderschap
 medisch centrum: huisartsen, tandartsen
 verslavingszorg
 gehandicaptenzorg

UITVOERING INTEGRALE WIJKAANPAK

Dat integrale wijkaanpak het speerpunt is van Reda Sosial staat niet ter discussie. Veel belangrijker is echter *hoe* een en ander in de praktijk vorm zal krijgen. De uitvoering van deze complexe materie vereist een soepele afstemming inzake financiering, taakafbakening en gelijktijdig in uitvoeringneming van verschillende wijk- en mensgerichte activiteiten. Integrale wijkverbetering staat of valt met een uitmunten- de overlegstructuur van planning en uitvoering. Immers bij integrale wijkaanpak worden gelijktijdig allerlei activiteiten binnen een wijk ondernomen. Daarbij speelt een goede en strakke regie c.q. monitoring een cruciale rol.

Reda Sosial zou graag alle activiteiten in het kader van de integrale wijkaanpak behe- ren, uiteraard in samenwerking met andere entiteiten (zie ook hierna: strategische samenwerking). De rol van Reda Sosial met betrekking tot de integrale wijkaanpak kan als volgt worden beschreven:

ARMOEDEBESTRIJDING DOOR INTEGRALE WIJKAANPAK 73

- monitoring activiteiten in het kader van de integrale wijkaanpak;
- gestructureerd overleg met buurtorganisaties en andere entiteiten;
- zorgdragen voor fondsenwerving;
- initiatiefnemer periodiek (armoede)onderzoek; en
- veranderingsprocessen bewaken (onder andere door periodieke evaluaties en het volgen van cijfermatige informatie, waaronder die van het CBS).

Een belangrijke voorwaarde bij integrale wijkaanpak is dat er duidelijkheid moet zijn rond de hoogte en de continuïteit van de financiering van deze aanpak. Zonder deze zekerheid wordt het moeilijk om de activiteiten op (middel)lange termijn te plannen. Reda Sosial is bereid om de integrale wijkaanpak mede te financieren.

STRATEGISCHE SAMENWERKING MET ANDERE ENTITEITEN BIJ INTEGRALE WIJKAANPAK

Om de integrale wijkaanpak een grote kans van slagen te geven is samenwerking met wijkorganisaties, de bewoners van de wijken en eilanddiensten een 'must'. Daarbij valt voor wat betreft de activiteiten op Curaçao te denken aan de Plataforma Punda, Wijkontwikkelingsteam Punda Noord, Unidat di Bario/Fesebako, de Grupú di Konsulta Tripartite, Ban Bario Bèk, Dienst Cultuur en Educatie, Sedreko, Geneeskundige en Gezondheidsdienst (GGD), Fundashon pa Maneho di Adikshon, Brasami, Fundashon Kas Popular. Voor St. Maarten is dat de St. Peters Community Council, de St. Maarten Housing Foundation, Pro-Com Developent Foundation, WAVE, SIFMA. Op Bonaire, Saba en St. Eustatius zal samen worden gewerkt met de sociale partners, wijkorganisaties en woningstichtingen. Op landsniveau zal een en ander worden kortgesloten met de Directie Jeugd en Jongerenontwikkeling, Dienst Ontwikkelingssamenwerking (DOS), Directie Sociale Ontwikkeling (DSO), AMFO en het Departement voor Volksgezondheid.

Samenwerking met enkele Nederlandse gemeenten is de moeite waard vanwege de ervaring die men aldaar heeft opgebouwd in het kader van de stadsvernieuwing. Specifieke samenwerking met de zogenaamde 'Antillengemeenten' is ook van essentieel belang in verband met de remigratie van Antillianen die kennis en ervaring hebben met betrekking tot de zorggebieden die bij de integrale wijkaanpak als prioriteit gelden.

KEUZE WIJKEN

Het ligt in de bedoeling gedurende de periode 2003-2005 de onderstaande wijken aan te pakken in het kader van de integrale wijkaanpak. Een eerste aanzet is hiertoe al gemaakt in de *pilot*wijken Sint Jago op Curaçao en Sint Peters op Sint Maarten.

74 ATAKANDO POBRESA

CURAÇAO

- Otrobanda en omstreken (onder andere Dòmi)
- Rooi Santu
- Pietermaai en omstreken (afgezien van de *pilotwijk* St. Jago nu ook Monte Vèrde, Coronet, Nieuw-Nederland, et cetera.).

ST. MAARTEN

- Middle region
- Dutch Quarter
- Sucker Garden
- Cay Bay
- St. Peters (*pilotwijk*)

BONAIRE

- Antriol
- Amboina

ST. EUSTATIUS

- Jeems

SABA

- The Bottom

In een separate rapportage zullen de kerngegevens van de wijken op de eilanden St. Maarten, Bonaire, St. Eustatius en Saba worden uitgewerkt.

AANBEVELINGEN*Strategische keuze*

Hiervoor is getracht de integrale wijkaanpak, die Reda Sosial voorstaat, zo goed mogelijk te beschrijven. Bij elk van de componenten, zoals genoemd in tabel 3.1., wordt rekening gehouden met financiële ondersteuning van activiteiten van zowel infrastructurele als sociaal-educatieve aard. Toch valt ook binnen deze componenten weer een strategische prioriteitstelling (lees: keuze) aan te geven voor het geval dat de middelen niet toereikend zijn om alle activiteiten in het kader van de integrale wijkaanpak uit te voeren, te weten:

1. Infrastructureel herstel, creëren van werkgelegenheid en veiligheid in de wijken;
2. Proces van opbouw c.q. versterking van leiderschap en sociale organisaties in de wijken;
3. Problemen van alleenstaande vrouwen met kinderen verlichten;
4. Meer aandacht voor ouderen (in verband met toenemende vergrijzing); en
5. Meer aandacht voor de gezondheidssituatie van armen.

AD. 1: INFRASTRUCTUREEL HERSTEL, CREËREN VAN WERKGELEGENHEID EN VEILIGHEID IN DE WIJKEN

In samenspraak met de landelijke en eilandelijke overheden en de Antilliaanse Medefinancieringsorganisatie (AMFO) is het in eerste instantie van belang aandacht te schenken aan infrastructureel herstel, werkgelegenheid en veiligheid in de wijken. Werkgelegenheid en veiligheid zijn wereldwijd de verlangens van bewoners van volkswijken en wijken die aan desintegratieprocessen onderhevig zijn. Gegeven de voortschrijdende aantasting van de sociale cohesie, de toenemende onveiligheid thuis en op straat en het ontbreken van reële inkomensalternatieven voor de entree in het drugsircuit zal de bevordering van werkgelegenheid en veiligheid in het kader van integrale wijkaanpak topprioriteit moeten blijven voor de eerstkomende jaren.

Een programma van 'kleine economische activiteiten' en steun aan micro- en kleine ondernemers zou prioriteit moeten krijgen. In een aantal eilandstaten van de Caribische regio, in alle landen van Centraal Amerika, de meeste Andeslanden en Brazilië is juist investeren in programma's voor micro-ondernemerschap buitengewoon effectief gebleken bij armoedebestrijding op wijkniveau. Deze programma's blijken daarnaast succesvol bij het mobiliseren van vrouwelijk ondernemerschap. In de meeste hier genoemde landen werken centrale en lagere overheid, het bancaire circuit, grotere NGO's en initiatiefnemers vanuit de verschillende Kamers van Koophandel in goed overleg samen. Misschien zou het voor de hand liggen te rade te gaan bij een donor met een consistent programma van steun (en van ondersteuning op expertisegebied), bijvoorbeeld USAID of een van de Amerikaanse gespecialiseerde Foundations binnen het grote State-circuit.

Voorts valt ook te denken aan inkomensbevorderende programma's voor jeugdigen op het *drop-out* traject die tweedekans vakopleidingen willen volgen, als alternatief voor het opdringende drugsircuit. De meest succesvolle aanpak lijkt een combinatie van leren en werken onder gelijktijdige bevordering van stage- en scholingsplaatsen, een soort *on the job* training met een (part time) salaris.

AD 2: PROCES VAN OPBOUW C.Q. VERSTERKING VAN LEIDERSCHAP EN SOCIALE ORGANISATIES IN DE WIJKEN

In de armoedebestrijdingprogramma's zou meer aandacht dienen te worden geschonken aan het versterken van het traditioneel gezag in de wijken (schoolhoofden, onderwijzers, jeugd- en sportleiders, medisch personeel, sociaal werksters) en het versterken van organisaties van allerlei aard op wijkniveau, gericht op het versterken en revitaliseren van het sociale weefsel van de wijken. Het zal hier gaan om programma's zoals permanente kadertraining en investeringen in leiderschap. Gegeven het feit van een voortschrijdend proces van desintegratie aan de onderkant

76 ATAKANDO POBRESA

van de Antilliaanse samenleving, is aandacht voor opbouw en consolidering van leiderschap en organisatieniveau een noodzakelijke voorwaarde voor succes.⁵

AD 3: PROBLEMEN VAN (JONGE ALLEENSTAANDE)**VROUWEN MET KINDEREN VERLICHTEN**

Binnen de wijkprogramma's zou bijzondere aandacht moeten worden geschonken aan de problemen van vrouwen met kinderen. In de matrifocale Antilliaanse maatschappij voeden jonge, veelal ongehuwde moeders, tezamen met hun indertijd jonge, ongehuwde moeders (nu grootmoeders) de nieuwe generaties op. Zolang de gezins- en buurtbanden hecht waren en kleine kinderen en jongeren in grootfamilieverband opgroeiden, was dat een goed functionerend systeem van waarde-overdracht en opvoeding tot burgerschap voor de komende generaties. Een stelsel van goed functionerende scholing complementeerde de opvoeding. Dit systeem is sinds vijftien, twintig jaar uit het lood geslagen. Jonge moeders overleven thans met een magere onderstanduitkering, die hun moeders indertijd ook ontvingen. Zo zien we een transgenerationale onderklasse gevormd worden door een oma met haar kinderen en kleinkinderen, zonder uitzicht op opleiding, werk, inkomen, levenskansen en waardigheid.

Wat valt van nieuwe generaties Antillianen te verwachten die in een sociaal-economische omgeving van schamelheid en misère opgroeien? Voeg dit bij de verwaarloosde wijken, de uiteenvallende samenhorigheidsverbanden, het relatieve isolement van de volkswijken tot de rest van de eilandomgeving, de kansloosheid van de opgroeiende jeugd die onmiddellijk na de lagere school als *drop-outs* in de maatschappij terechtkomen. Genoeg ingrediënten voor een enkele reis richting kansloos leven in armoede. Kinderen van tweede- of derdegeneraties moeders in de onderstand beginnen een burgerschapstraject op grote achterstand. De oplossing zou dus moeten zijn: haal de moeders uit de onderstand en zet ze aan het werk. De laatste jaren is daar de proliferatie van de drugseconomie bijgekomen.

Bij de door Reda Sosial ondernomen activiteiten in het kader van de armoedebestrijding hebben overwegend vrouwen deelgenomen. Wie vrouwen als belangrijkste focusgroep definieert, weet dat de zorg voor hun kinderen daarmee wordt vergemakkelijkt. Omgekeerd zal er in speciaal op vrouwen gerichte activiteiten extra rekening moeten worden gehouden met het feit dat het in veel gevallen gaat om jonge, alleenstaande moeders voor wier deelname speciale faciliteiten worden geschapen in verband met de zorg voor en opvang van hun kinderen.

⁵ Zoals bij voorbeeld ook het geval is bij steunprogramma's ten behoeve van vakbondsactiviteiten en bewegingen binnen de civiele maatschappij waarbij steun aan leiderschap en organisatievorming als een permanente en continue te financieren component wordt gedefinieerd.

AD 4: MEER AANDACHT VOOR OUDEREN**(IN VERBAND MET DE TOENEMENDE VERGRIJZING)**

Het is eveneens van belang om bijzondere aandacht te schenken aan het ouderenprobleem. Het percentage ouderen van de bevolking van Curaçao en van de achterstandswijken is aanzienlijk toegenomen. Terwijl naast die vergrijzing tevens het percentage mannen en vrouwen in het leeftijdscohort dat traditiegewijs voor het belangrijkste deel van het lokale inkomen zorgt, is afgenomen.

Het is aanbevelenswaardig om na een inventarisatie van de behoeften onder ouderen, samen met de Raad voor het Ouderenbeleid, de ergste noden aanpakken. Hierbij valt met name te denken aan het opkrikken van het voorzieningenniveau van ouderen op alle eilanden van de Nederlandse Antillen, zoals het opknappen van woningen van bejaarden op alle eilanden en het bekostigen van hulpmiddelen (steunbeugels, krukken, orthopedisch materiaal, et cetera).

AD 5: MEER AANDACHT VOOR DE GEZONDHEIDSSITUATIE VAN ARMEN

De gezondheidssituatie van armen wijkt af van die van de bevolking als geheel vanwege een aantal factoren die specifieke gezondheidsrisico's vergroten. Dit thema is tot op heden onderbelicht en zou tot specifieke interventies aanleiding moeten geven. Te denken valt aan gerichte voorlichting, het opknappen van consultatiebureaus in samenwerking met het Wit Gele Kruis et cetera .

Financieringsstructuur

Voor de effectiviteit van programma's in het kader van de integrale wijkaanpak is het voorts van belang dat er sprake is van een stabiele financieringsstructuur. Zo vragen de planning en uitvoering inzake armoedebestrijding, werkgelegenheid en integrale wijkverbetering om een optimale financiering en een soepele institutionele coördinatie tezamen met een zo eenvoudig mogelijke uitvoeringsstructuur. Het vereist ook een jarenlange multiële financiering waarbij veranderingen in de financieringsstructuur vermeden moeten worden. De financiering van de omvangrijke programma's die voor de komende jaren op stapel staan, is nijpender aan het worden, terwijl het probleem van *verloederde wijken*, van een Antilliaanse *onderklasse* die inmiddels transgenerationale trekken heeft aangenomen, van een al maar omvangrijker wordend drugscircuit aan welker invloed de bewoners van de Antilliaanse armoedewijken steeds minder kunnen ontsnappen zich de afgelopen dertig jaar heeft geconsolideerd.

Om het voornoemde probleem adequaat op te lossen zullen er voldoende fondsen beschikbaar moeten zijn c.q. gegarandeerd zijn. Hierbij wordt in de eerste plaats gedacht aan fondsen die door Nederland, het Land en de eilandgebieden ter beschikking worden gesteld. Mocht deze financiering uitblijven, dan is het aan te bevelen

78 ATAKANDO POBRESA

uit te kijken naar alternatieve financiering zowel binnen als buiten het Koninkrijk. Misschien is het mogelijk een beroep te doen voor financiële ondersteuning en technische adviesverlening op Nederlandse gemeenten met een grote Antilliaanse populatie, die een direct belang hebben bij oplossing van armoedegerelateerde problemen op de Nederlandse Antillen.

Verder zou ook kunnen worden gezocht naar financiering uit de *9th European Development Fund* (Europese Unie), waarbij een bedrag van EUR 8,3 miljoen is gereserveerd ten behoeve van de ondersteuning van de sociale sector, waaronder armoedebestrijding.

Daarnaast valt te denken aan inschakeling van de Nederlandse medefinancieringsstructuur (CORDAID, ICCO, NOVIB en HIVOS) en haar internationale partners zoals CIDSE, organisaties verbonden aan de Wereldraad van Kerken en de OXFAM-groep. Het valt verder wellicht te overwegen nauwere betrekkingen aan te gaan met de Vlaamse ontwikkelingshulp, welke politiek leiders een versterking van de banden met Vlaams/Nederlandse taal- en cultuurgebieden nastreven.

Voor (mede-)financiering zouden we ons eveneens kunnen wenden tot de vele instanties binnen het omvangrijke Amerikaanse donorcircuit rond State en USAID. Deze organisaties verschaffen in het algemeen steun op basis van humanitaire én geopolitieke overwegingen inzake veiligheid en drugsbestrijding en zouden directe steun kunnen verlenen aan de Antilliaanse armoedebestrijding en het tegengaan van de wijkverloedering door armoede en drugs.

Misschien zou tevens Brazilië kunnen bijdragen door technische assistentie te leveren aan wijkverbetering en werkgelegenheid. Brazilië is tenslotte, evenals de Verenigde Staten, een grote en machtige buur. Zo stelde het federale programma SEBRAE⁶ bijvoorbeeld tot nu toe haar expertise vooral ter beschikking van de Lusoculturele gemeenschappen zoals Cabo Verde, Angola en Mozambique.

Indien Nederland om financiële of andere redenen niet in staat is een adequate oplossing van het Antilliaanse armoedeprobleem en de wijkverloedering voldoende te financieren, is het in het belang van de direct betrokken Antilliaanse actoren om te zien naar andere oplossingen.

SAMENVATTING/EPILOOG

Uit het vorenstaande blijkt duidelijk dat Reda Sosial ervan overtuigd is dat de integrale wijkaanpak een absolute voorwaarde is om de problemen in Antilliaanse

⁶ Een organisatie voor microbedrijven die in de meeste *favelas* actief opereert.

ARMOEDEBESTRIJDING DOOR INTEGRALE WIJKAANPAK 79

achterstandswijken op structurele wijze aan te pakken. Reda Sosial heeft zich voorgenomen om zich de komende jaren te blijven richten op de *integrale* wijkaanpak. Met deze aanpak wordt op continue basis werkgelegenheid geschapen voor de werklozen die in de desbetreffende wijken woonachtig zijn. Daarnaast heeft deze wijkgerichte aanpak de volgende voordelen:

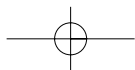
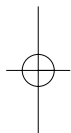
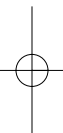
- betrokkenheid van de armen zelf (zelfredzaamheid), waardoor zij ook gemakkelijker meewerken aan het verbeteren van de situatie in hun wijk;
- een *small scale* aanpak waardoor effectiever en efficiënter kan worden gewerkt, dus overzichtelijker en goed te plannen; en
- de (positieve) prikkel van de ene wijk op de andere als men vooruitgang ziet.

Bij een dergelijke integrale aanpak gaat het met name om het verbeteren van de levensomstandigheden in de wijken, hetgeen onder andere inhoudt het verbeteren van het welzijn van de mensen en de verbetering van haar fysieke omgeving, met nadruk op het bevorderen van de zelfredzaamheid. Wie biedt een zinvol alternatief voor de verleiding van het makkelijk verdiende geld, de flits van het korte maar interessante leven binnen het drugscircuit? Wie biedt een waardig of tenminste inkomensgenererend alternatief aan de jeugd in de wijken waar de tweedeklas burgers van morgen worden geboren?

Om het effect van de inspanningen te vergroten zullen er samenwerkingsrelaties dienen te worden aangegaan, zowel lokaal als internationaal. De rol van Reda Sosial met betrekking tot de integrale wijkaanpak kan als volgt worden beschreven:

- monitoring activiteiten in het kader van de integrale wijkaanpak;
- gestructureerd overleg met buurtorganisaties en andere entiteiten;
- zorgdragen voor fondsenwerving;
- initiatiefnemer periodiek (armoede)onderzoek; en
- veranderingsprocessen bewaken (o.a. door periodieke evaluaties en volgen cijfermatige informatie, waaronder die van het CBS).

Reda Sosial is bereid om de uitvoering van de integrale wijkaanpak mede te financieren. De sociale problematiek, veelal voortvloeiend uit de voortschrijdende individualisering en de toenemende normvervaging, wordt complexer, terwijl de beschikbare middelen verre van toereikend blijken om het tij te keren. Het blijft daarom van imminent belang dat deze problematiek bij de horens wordt gevat. Daarvoor is geld, overtuiging en daadkracht nodig.

Geraadpleegde literatuur |

Alberts, J. F. et al., 1996

The Curaçao Health Study. Methodology and Main Results. Assen: Van Gorcum.

Antersijn, G., 1996

‘Vruchtbaarheid van Antilliaanse vrouwen in Curaçao en in Nederland.’ In: M. Blokland & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 1 (3): 66-68.

Antersijn, G., 1998

‘Bevolkingsontwikkelingen.’ In: M. Blokland & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 3 (4): 52-58.

Bais, K., 1994

Arme wereld. Over armoede, sociale uitsluiting en werkloosheid. Kopenhagen 1995. Amsterdam: Instituut voor Publiek en Politiek.

Boer, de S., 1998

‘De woningbehoefte in de Nederlandse Antillen, 1997-2002.’ In: M Blokland & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 3 (4): 59-65.

Bovenkerk, Frank, 2000.

Notitie over Antilliaanse criminaliteit ten behoeve van de raad van hoofdcommissarissen, vergadering 8 november 1999. Bijgewerkte versie 4.1.2000. Utrecht: Universiteit Utrecht/Pompe Instituut.

Brydon, L. & S.Chant, 1993

Women in the Third World. Gender Issues in Rural and Urban Areas. England: Edward Elgar Publishing Limited.

Bukman, Piet, 1999.

NGO's in perspectief. De rol van NGO's in de toekomstige samenwerking van Nederland, de Nederlandse Antillen en Aruba. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties/Directoraal-Generaal Constitutionele

82 ATAKANDO POBRESA

Zaken en Koninkrijksrelaties (DGCZK).

CBS, 1992

Third Population and Housing Census Netherlands Antilles 1992. Volume 1. Methodology, Main results, Code Books and Questionnaire. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS, 1996

Statistical Yearbook 1996 Netherlands Antilles. Willemstad: CBS.

CBS, 1998

Statistical Yearbook 1998 Netherlands Antilles. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS, 2001

Fourth Population and Housing Census Netherlands Antilles 2001. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, Vol. I.

Choenni, Chan E. S., 2001

'Aantal Surinamers in Nederland: Verdubbeld sinds onafhankelijkheid.' *Oso, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde, Cultuur en Geschiedenis* 20 (1): 95-108.

Coffie, L.A.A., 1996

Een samenleving uit balans. Lombra den sombra. Curaçao: eigen beheer.

Commissie Financieringsmodaliteiten, 1997

Ontwikkeling in vertrouwen. Naar een Antilliaanse ontwikkelingsfinancieringsmaatschappij. Eindrapport van de Commissie Financieringsmodaliteiten. Den Haag.

Commissie Nationaal Herstelplan, 1999

Rapport van de Commissie Nationaal Herstelplan. Op eigen kracht naar herstel van de bestuurlijke kracht en het verstevigen van de financiële basis in de Nederlandse Antillen.

Commissie Onderzoek Knelpunten Ziekenhuiszorg

Geen Woorden Maar Daden, juni 2002

Commissie Oumento di partisipashon den desaroyo, 1996

Oumento di partisipashon den desaroyo. Projectplan nr. 038011295. Task Force Antilliaanse Jongeren.

Dam, van E., 1995

Migratie van en naar de Nederlandse Antillen in Sociaal-Economische Context 1981-1992. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Devereux, S. & M. Moore, 1999

'Nationalising the Anti-Poverty Agenda?' *IDS Bulletin*. Brighton: Institute of Development Studies at the University of Sussex/Publication Office, Vol. 30, nr. 2.

Dutch Caribbean Management Consultancy N.V., 1998

Onderwijs kwaliteit op de Nederlandse Antillen. In opdracht van de Regering van de Nederlandse Antillen onder leiding van het Departement van Onderwijs Nederlandse Antillen.

- Easterly, W. en A. Kraay, 1999
Small States, Small Problems? Washington: The World Bank Development Research Group/ Macroeconomics and Growth, Policy Research Working Paper # 2139.
- Echeverria, R., 1998
 Strategy for Rural Poverty Reduction. Inter-American Development Bank.
- ECLAC, 1998
Social Panorama of Latin America 1997. Chile: United Nations Publications.
- Eilandgebied Curaçao, 2003
 Bestuursakkoord 2003-2007. 'Un pueblo, un pakto, un destino. juni 2003.
- Eimers, J. M. et al., 1997
Statistisch Overzicht Gezondheidszorg Curaçao: 1993 – 1995. Willemstad: GGD/Afdeling Epidemiologie en Onderzoek.
- Engbersen, G., 1994
 'De weg naar anomia? Armoederegimes en levenskansen'. In: G. Engbersen, A. Hemerijck & W. Bakker (red.), *Zorgen in het Europese huis. Verkenning over de grenzen van nationale verzorgingsstaten*. Meppel: Boom, pp. 113-141.
- Engbersen, G., H. Vroom & E. Snel (red.), 1996
Arm Nederland - het eerste jaarrapport armoede en sociale uitsluiting.
- Feres, J. Carlos, 1997
 'Notes on the Measurement of Poverty by the Income Method.' *CEPAL Review*. United Nations Publications, pp. 119-134.
- FNV mondiaal, 1997
Zonder bescherming: werkenden in de informele sector: een uitdaging voor de vakbeweging wereldwijd. Amsterdam: Stichting FNV Pers.
- Fuchs, G. et al., 2002
The St. Maarten Health Study: Methodology and Main Results. Curaçao: ISOG.
- Fundashon pa Maneho di Adikshon, 1999
 Uitwerking plan van aanpak voor de acute chronische verslaafden overlast.
- Gallup, J.L., S. Radelet & A. Warner, 1998
Economic Growth and the Income of the Poor. Harvard Institute for International Development.
- GGD Afdeling Epidemiologie en Onderzoek Curaçao, 1997
Statistisch overzicht gezondheidszorg Curacao: 1993-1995. Curaçao: Curaçaosche Courant.
- Gowricharn, Ruben, 2001
 'Moral Capital in Surinamese Transnationalism'. Paper gepresenteerd op de Caribbean Diaspora Conference, South Bank University, Londen, 30 augustus – 2 september.
- Grievink, L. et al., 2001
The St. Eustacius Health Study. Methodology and Main Results. Curaçao: ISOG.
- Grievink, L. et al., 2002a

84 ATAKANDO POBRESA

- Kon salú Boneiru ta? The Bonaire Health Study. Methodology and Main Results.* Curaçao: ISOG.
- Grievink, L. et al., 2002b
The Saba Health Study. Methodology and Main Results. Curaçao: ISOG.
- Haan, A. de & S. Maxwell (eds.), 1998
Poverty and Exclusion in North and South. IDS Bulletin 29 (1): pp. 1-31.
- Haan, E., 1998
Antilliaanse instituties. De economische ontwikkeling van de Nederlandse Antillen en Aruba, 1969-1995. Capelle aan de IJssel: Labyrint Publication.
- Hanmer, L.e.a., 1996
Poverty in Sub-Saharan Africa. What Can we Learn from the World Bank's Poverty Assessment? The Hague: Institute of Social Studies (ISS).
- Hartog, Johan, 1957
Bonaire. Van Indianen tot toeristen. Aruba: Gebroeders de Wit.
- Hel, van de M., 1996
'Huishoudstructuur en gezinssamenstelling.' In: M. Blokland & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine.* Centraal Bureau voor de Statistiek, 2 (1): 56-59.
- Heuvel, John van den, 2002.
Sneeuw over Curaçao. Hoe Colombiaanse cocaïne kartels de Nederlandse Antillen en Aruba in hun greep kregen. Den Haag: Uitgeverij BZZTôH.
- Hoetink, Harry, 1958
Het patroon van de oude Curaçaose samenleving; een sociologische studie. Aruba: De Wit.
- Holtwijk, Ineke, 2003
'De vele routes van Colombiaanse coke.' *De Volkskrant*: 18 juli 2003.
- IBRD, 1997
Poverty Reduction and the World Bank. Progress in FY96. Washington D.C.: IADB.
- IMD Consultancy & Training, 1999
Onderzoek naar het bereik van het beleid gericht op armoedebestrijding op Curaçao. 'Armoedetroof'. In opdracht van Reda Sosial in het kader van het armoedebestrijdingsonderzoek.
- IMD Consultancy, 2002
Economische ontwikkelingen 2002 en vooruitzichten 2003. Curaçao: IMD Consultancy, oktober.
- Jacobs, Ludo, 2000.
'Armoede in Suriname en familienetwerken in Nederland.' *Oso, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde, Cultuur en Geschiedenis* 19 (2): 297-308.
- Jacobs, M., 1998
'Sociale situatie. Het onderwijs in de Nederlandse Antillen.' In: M. Blokland & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine.* Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 3 (4): 66-71.

- Jeandor, E., 1998
 'Criminaliteitsproblematiek in de Nederlandse Antillen.' In: M. Blokland & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 3 (4): 75-81.
- KEZ, 1997
 Drop-out preventie in het kleuter en basisonderwijs op Curaçao.
- Klomp, Anke, 1986
Politics on Bonaire. An Anthropological Study. Assen/Maastricht: Van Gorcum.
- Komishon Akshon Soshal, 1996
 Aan de slag. Van sociale nood naar economisch perspectief. Een sociaal economisch actieprogramma. Rapport ten behoeve van de Regering van de Nederlandse Antillen.
- Koonings, K., 1999
 Armoede en sociale uitsluiting. Conceptualisering en beleidsimplicaties. Den Haag: Universiteit Utrecht/Onderzoeksschool CERES voor NEDA.
- Kuipers, H. & S. Hendriks, 1997
 Tienermoeders op Curaçao. Een inventarisatie naar werkzaamheden van organisaties. Curaçao: SIFMA.
- Kultura Propio / Werkgroep Integraal Buurtbeleid, 1997
 Barionan, base pa un nashon. Plan di maneho pa añanan 97 te 2010.
- Krafft, A.J.C., 1951
Historie en oude families van de Nederlandse Antillen. The Hague: Krafft.
- Kruijt, D. (et al), 1997
Ontwikkeling en armoede op de Nederlandse Antillen. Een beleidsevaluatie van Sede Antia (1987-1996). Amsterdam: Thela Publishers.
- Kruijt, Dirk, 2001.
- Fact Finding Missie NGO - kantoor Nederlandse Antillen (1 - 6 april 2001) Verslag van werkzaamheden, bevindingen en aanbevelingen. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken/Directoraal-Generaal Constitutionele Zaken en Koninkrijksrelaties (DGCZK).
- Lake, Z., 1996
 'Analyse van de inkomensgegevens uit AKO.' In: M. Blokland & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*, Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 1 (3): 50-54.
- Lake, Z., 1998
 'Arbeid en inkomen. De beroepsbevolking van de Nederlandse Antillen.' In: M. Blokland, M. & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*, Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 3 (4): 82-89.
- Leusden, H. van, 1998
 'Aantal zestigplussers stijgt explosief.' In: M. Blokland & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*, Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 3 (3): 46-51.

86 ATAKANDO POBRESA

- Lewis, O., 1959
Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty. New York: Basic Books.
- Lewis, O., 1970
 'The Culture of Poverty.' In: *Anthropological Essays*. New York: Random House, pp. 67-80.
- Lewis, P., 1998
 Drug Abuse Prevention Strategy for the Islands of Curaçao 1998-2000. Fundashon pa Maneho di Adikshon.
- Lourents, N. et al., 2001
Tandheelkundig onderzoek Curaçao. Een studie naar de mond- en gebitstoestand onder de bevolkingsgroepen van 12 jaar en 35 – 44 jaar op Curaçao. Curaçao: GGD Curaçao in samenwerking met Curaçao Health Society en ISOG 2000, september.
- Maduro & Curiel's Bank, 1998
 Totaal/Werkgelegenheids/plan. Contouren voor een alternatieve en definitieve aanpak van het werkloosheidsprobleem op Curaçao.
- Marks, A.F., 1976
Male and Female and The Afro-Curacaoan Household. The Hague: Nijhoff.
- Menke, Jack, 2000.
Een nieuwe agenda voor sociale ontwikkeling en armoedebestrijding. Op weg naar een grotere participatie, effectiviteit en efficiëntie. Position paper van de regering van Suriname. Paramaribo: Ministerie van Regionale Ontwikkeling, februari.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties/Directoraat-Generaal Constitutionele Zaken en Koninkrijksrelaties, 1999
Toekomst in samenwerking. Nota Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Juni 1999.
- Montfort University, 1997
 The Netherlands Antilles. Policies and Strategies for Promoting Sustainable Growth. Final Report for Inter American Development Bank. United Kingdom: Leicester.
- Napel, H. ten & G.Bischof, 1997
 'Onderzoek naar het gebruik van verslavende middelen in Curaçao. Eerste resultaten Substance Use Survey (SUS).' In: M. Blokland & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 2 (2): 55-63.
- Onderzoek naar de zwerfende verslaafden, 1998
Onderzoek naar de zwerfende verslaafden op Curaçao. Fundashon pa Maneho di Adikshon. Willemstad: Curaçao Institute for Social and Economic Studies (CURISES).
- Permanente Commissie voor Bevolkingsvraagstukken, 1999.
 Opvattingen van de bevolking over bevolkingsvraagstukken en bevolkingsbeleid. Eerste resultaten onderzoek Curaçao en Bonaire. Fort Amsterdam.
- Pobresa, ban atak'é, 1999.
Pobresa ban atak'é. Een sociaal-economische diagnose van de armoede op Curaçao.

- Amsterdam/Willemstad: Thela Publishers in opdracht van de Stichting Fonds voor Sociale Ontwikkeling en Economische Bedrijvigheid (Reda Sosial).
- Renkema, W.E., 1981
Het Curaçaose plantagebedrijf in de negentiende eeuw. Zutphen: De Walburg Pers.
 Reda Sosial, 2003a
Armoedebestrijding in de Nederlandse Antillen; lopende programma / effectrapportage.
 BEGROTING 2003. Willemstad: Reda Sosial, januari.
 Reda Sosial, 2003b
Bestedingsplan 2003. Willemstad: Reda Sosial.
- Samson, M. & M. Saab, 1997
 Concept aanzet tot een beleidsnota. Dienst Sociale Zaken.
- Schenk, L., 1994
 'Cocaine en Cocaine-Derivaten.' *Beurs Magazine* 2: 6.
- Sentro di Dama, 1999
 Beleidsconferentie 'Oudere vrouwen en armoede'. Maart 1999.
- Task Force, 1997
 Sociale wijkaanpak St.Jago. Projectdossier no. CO35080895 (november). Curaçao.
- Task Force, 1998
 Jeugdkaart 1998, Willemstad: Task Force Antilliaanse Jongeren.
- Task Force, 1999
 Literatuuronderzoek ten behoeve van het project jongeren en drugs.
- Tendler, Judith & Bishwapiya Sanyal, 1993
Poverty Alleviation and Employment Creation in Curaçao. Report Prepared for the Foundation for Work Curaçao, Netherlands Antilles. Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology, Augustus 1993.
- The Curaçao Health Study, 1996
The Curaçao Health Study: Book of Tables. Groningen: Northern Centre for Health Research, 1996.
- Townsend, Peter, 1979
Poverty in the United Kingdom : A Survey of Household Resources and Standards of Living. London : Allen Lane.UNA, 1995
- UNAIDS, 2002
Factsheet 2002. Latin America and the Caribbean AIDS Epidemic Update, december.
- UNDP, 1997
Human Development Report 1997. New York: Oxford University Press.
- UNDP, 1998
Human Development Report 1998. New York: Oxford University Press.
- UNDP, 1999
Human Development Report 1999. New York: Oxford University Press.
- Verton Advies NV., 1998
 Match-mis-match. Om-, her- en bijscholing in de Nederlandse Antillen. Een onder-

88 ATAKANDO POBRESA

- zoek en beleidsadvies in opdracht van de Stichting Fonds voor Sociale Ontwikkeling en Economische Bedrijvigheid. Curaçao.
- Vierbergen, F., 1998a
 'Langdurig werklozen.' In: M. Blokland & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 2 (3): 42-50.
- Vierbergen, F., 1998b
 'Inkomensverdeling en armoede in de Nederlandse Antillen.' In: M. Blokland & F. Vierbergen (red.), *Modus Statistisch Magazine*. Willemstad: Centraal Bureau voor de Statistiek, 3 (4): pp. 90-96.
- Voorlichtingsdienst Ontwikkelingssamenwerking van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, 1996
Leefbare Stad. Een Habitat voor Iedereen. Den Haag, pp. 3-29.
- Windt, C. de, 1994
 'Choller: de betekenis van het woord.' *Beurs Magazine* 2: 4.
- Witteveen, I., 1996
 Buurtbewoners, partners in ontwikkeling (1997-2000). Projectdossier. KULDESPRO.
- Witteveen, I. (red.), 1999
Kultura i Ekonomia Lokal: Bista riba Sektor Informal. Fundashon Kultura i Desaroyo. Curaçao: Hercules Printing.
- Witteveen, I., R. Toré & L. Weeber (red.), 1997
Bario, Kultura is Desaroyo. Fundashon Kultura i Desaroyo.
- World Bank, 1990
 'What Do we Know About the Poor?' In: *World Development Report 1990: Poverty*. Oxford University Press, pp. 24-39.
- World Bank, 1994
Zambia Poverty Assessment. Volume V: Participatory Poverty Assessment. Washington D.C.: World Bank.
- World Bank, 1996
Poverty Reduction and World Bank Progress and Challenges in the 1990s. Washington D.C.: World Bank.
- World Bank, 2001
Netherlands Antilles. Elements of a Strategy Washington D.C.: World Bank.
- World Statistics Pocketbook, United Nations, New York, Jan. 2001.
- Zaitch, Damián, 2002
Trafficking Cocain : Colombian Drug Entrepreneurs in the Netherlands. The Hague : Kluwer Law International; Studies of organized crime ; vol. 1.

***Bijlage | Beschrijving en effecten
armoedebestrijdingsprogramma's***

90 ATAKANDO POBRESA

AANBEVELINGEN VOORTKOMEND UIT HET ARMOEDEBESTRIJDINGSRAPPORT 'POBRESA, BAN ATAK'É' (1999)

A. WERKGELEGENHEIDS-/INKOMENSBELEID

Micro-niveau

A.1. Bevordering van scholing en vorming op weg naar de arbeidsmarkt

- A.1.1. Het aanleren van beroepsvaardigheden
  - A.1.2. Ondersteuning van beroeps cursussen
-

A.2. Stimulering van kleine economische activiteiten

- A.2.1. Bevordering van het micro- en kleinbedrijf
-

A.3. Ondersteuning van de informele sector

- A.3.1. Versterking van de organisatiegraad
  - A.3.2. Training, scholing en cursussen
-

A.4. Herstructurering van de sociale zekerheid

- A.4.1. Aanpassing van de AOV-uitkering
  - A.4.2. Aanpassing van de onderstanduitkering
-

Macro-niveau

A.5. Structurele bevordering van de werkgelegenheid

- A.5.1. Banenpools/ opleiding-plus-baangarantie
  - A.5.2. Wetgeving/ technisch-financiële steun aan het micro- en kleinbedrijf
  - A.5.3. Aantrekken van investeerders
-

B. LEEFBAARHEID IN DE WIJKEN

Micro-niveau

B.1. Bevordering van scholing en vorming

- B.1.1. Versterking van NGO's/wijkorganisaties
  - B.1.2. Verzorgen van cursussen (o.a. budgetteren, opvoedingsvoorlichting, volwasseneneducatie)
  - B.1.3. Stimulering van recreatieve activiteiten
  - B.1.4. Ondersteuning van naschoolse opvang
-

B.2. Verbetering van de veiligheid in de wijk

- B.2.1. Straatverlichting
  - B.2.2. Informatieverstrekking over preventieve veiligheidsmaatregelen
  - B.2.3. Invoering van een buurtwachtstelsel
-

B.3. Optimalisering van de verslavingszorg

- B.3.1. Walk-in
  - B.3.2. Informatieverstrekking
  - B.3.3. Opvang verslaafden vanuit de wijk
-

B.4. Verbetering van de woonomstandigheden

- B.4.1. Woningverbetering
-

Macro-niveau

B.5. Verbetering van de wijkvoorzieningen (sociaal, organisatorisch en fysiek)

- B.5.1. Verbetering van de informatievoorziening

B.6. Verbetering van de veiligheid in de wijk

- B.6.1. Invoering van een "Lik-op-stuk-beleid"
- B.6.2. Decentralisatie van politie-activiteiten naar de wijken
- B.6.3. Strengere straffen op handel in drugs

B.7. Onderwijs

- B.7.1. Leerplichtwet: verbetering van de inspectie en controle
  - B.7.2. Verbetering van het contact tussen ouders en scholen
  - B.7.3. Naschoolse opvang
-

92 ATAKANDO POBRESA

Als uitvloeisel van de aanbevelingen zijn per april 2000 twaalf programma's van start gegaan met name op Curaçao, maar ook op enkele andere eilanden van de Nederlandse Antillen, te weten.

1. Budgetteringscursussen;
2. Opvoedingsondersteuning (Opstap);
3. Sociale vaardigheden en scholing;
4. Naschoolse opvang;
5. Mobiele walk-in;
6. Verbetering van de veiligheid in de wijken;
7. Woningverbetering;
8. Bestrijding ondervoeding schoolgaande kinderen;
9. *Ban logra mas moveshon ku formashon* (deskundigheidsbevordering vrijwilligers);
10. Psychotherapie voor kinderen uit zwakke sociale milieus;
11. Alfabetiseringscursussen; en
12. Verbetering van de voorzieningen in de wijk (consultatiebureau).

In januari 2003 is een overzicht gemaakt van de resultaten en effecten van deze twaalf programma's.

1. BUDGETTERINGSCURSUSSEN

De inhoud van de cursus betrof het doel en de inhoud van budgettering toelichten, hoe maakt men een budget, hoe gaat men er mee om, gezin en budgettering, gezonde voeding binnen een bepaald budget, het afsluiten van noodzakelijke verzekeringen, schuldsanering, psychologische kanten van schuldenproblematiek. In de cursus worden aan de hand van 'casestudies' en rollenspelen voorbeelden gegeven hoe te werken met een bepaald budget.

Nadat de cursussen waren afgerond, zijn er terugkombijeenkomsten georganiseerd om de cursisten de mogelijkheid te geven met meer vragen te komen en vooral om met hen te kijken hoe de theorie overgegaan is naar de uitvoering in de dagelijkse praktijk. Hierbij kwam duidelijk naar voren dat de cursisten enthousiast waren over de cursus en hetgeen zij geleerd hebben ook toepassen in de praktijk. Mensen gaven onder andere voorbeelden, waaruit blijkt dat zij bewuster omgaan met geld, zowel met boodschappen doen, gebruik van water en elektriciteit, meedoen aan gokspelen, maar ook meer bewust gezonder eten. Sommigen gaven aan voor het eerst te sparen! Aantal deelnemers tot nu toe: 385 (op alle eilanden van de Nederlandse Antillen).

Gezien het grote succes van de cursus en de aangegeven behoefte van mensen om hierin begeleid te worden, is Reda Sosial onlangs een samenwerking aangegaan met Ban Bario Bèk, waarbij 500 onderstandtrekkers de cursus zullen volgen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de faciliteiten van de vijf Ban Bario Bèk kantoren.

De cursussen voor de onderstandtrekkers zijn reeds van start gegaan en zullen doorgaan in 2003. Totaal gaat het nu dus om 885 cursisten.

2. OPVOEDINGSONDERSTEUNING (OPSTAP)

“Opstap” is een ontwikkelingsstimulerend programma voor kinderen van vier tot zes jaar en hun ouders. Het doel van het programma is de interactie tussen moeder en kind te stimuleren en de onderwijskansen van het kind te verbeteren. Het is een tweejarig programma dat zich richt op ouders met maximaal een MAVO-opleiding en hun vier- tot zesjarige kinderen. Uit de evaluatie is het volgende gebleken:

- het programma bevordert de taalontwikkeling van het kind. De Opstap-moeders vinden dat ze door het project bewust zijn geworden van het feit hoe weinig verbale communicatie ze hebben met hun kinderen;
- het bevordert een positief zelfbeeld van de moeders; ze hebben ervaren dat ze hun kinderen zelf kunnen helpen;
- tijdens de ouderbijeenkomsten hebben de moeders veel opvoedkundige vraagstukken kunnen behandelen en konden ze onderling hun ervaring uitwisselen;
- de moeders hebben zelf veel geleerd; door de aansluiting van het programma op de activiteiten van de kleuterschool konden de moeders beter begrijpen aan welke ontwikkelingsgebieden de school werkt;
- als positieve bijkomstigheid heeft het programma ertoe geleid dat (ook) de vaders zich meer betrokken voelen bij de opvoeding van hun kind.

Aantal participerende ouder-kinderparen: 180 (Curaçao en Bonaire)

3. SOCIALE VAARDIGHEDEN EN SCHOLING

Deze cursus is bestemd voor werklozen, die (alsnog) basisvaardigheden (persoonlijkheidsvorming, attitudevorming, bedrijfsoriëntatie) worden aangeleerd, zodat de kansen op deelname aan het arbeidsproces worden vergroot. Het is de bedoeling om na de basiseducatie door te stromen naar een vakopleiding bij de Feffik. De bedoeling is om te zijner tijd enkele cursisten in te zetten bij woningverbeteringsprojecten in de wijken.

Aantal cursisten: 125. Inmiddels zijn nagenoeg alle cursisten uit de wijk Fuik – vanuit een in eerste instantie uitzichtloos bestaan - geholpen aan een baan en is in september 2002 de vakopleiding (is vervolg op basiseducatie) in de wijken Soto, Kanga-Dein, Rooi Santu en Otrobanda van start gegaan. De bedoeling is dat ook de cursisten uit deze twee wijken na afronding van de vakopleiding worden geholpen aan een baan.

4. NASCHOOLESE OPVANG

In dit programma worden basisschoolleerlingen (leeftijd 6 t/m 12 jaar) opgevangen na schooltijd. Tijdens de opvang wordt aandacht besteed aan huiswerkbegeleiding, vorming en sport. Aantal participerende kinderen: 1100 (Curaçao en St. Maarten).

94 ATAKANDO POBRESA

Enkele resultaten op Curaçao:

- huiswerk heeft over het algemeen, dankzij het NOC-programma, meer aandacht in het schoolgebeuren gekregen; door het continue maken van huiswerk onder deskundige begeleiding zijn de leerprestaties van vele kinderen vooruitgegaan; sommige scholen hebben aangegeven dat het aantal zittenblijvers het afgelopen jaar met om en nabij de 20% is gedaald;
- er vinden meer leerlingenbesprekingen plaats dan voorheen; door onder andere deze besprekingen is bij enkele scholen het probleemoplossend vermogen van de school toegenomen en kregen de desbetreffende leerkrachten meer kans om meer kinderen te helpen die met een of ander probleem zaten;
- door dit programma is het aantal ouders dat frequenter contact heeft met de school, toegenomen; en
- het aantal gevallen van asociaal, destructief en problematisch gedrag binnen en buiten de klas is op de NOC-scholen drastisch verminderd.

Op St. Maarten is gebleken dat gedurende het schooljaar 2001-2002 van de 203 basisschoolleerlingen ruim 95% is bevorderd.

5. MOBIELE WALK-IN

De mobiele walk-in (onder beheer FMA) voor drugsverslaafden (en drugsvoorlichting) is nu al ruim een jaar operationeel en beoogt het tot stand brengen van contacten met zwervende problematische drugsverslaafden om de overlast in de wijken te verminderen. Het gaat hier om een 'aangeklede' bus, die beschikt over de volgende faciliteiten: een doucheruimte, toilet, spreekkamer, eenvoudige keuken et cetera. De bedoeling is dat naast het verstrekken van voorzieningen zoals baden, een kopje koffie ook medisch onderzoek en counseling plaatsvindt. Daarnaast wordt de bus ook ingezet voor voorlichtingsactiviteiten ten behoeve van scholen.

Gedurende de afgelopen twaalf maanden hebben 150 cliënten (lees: drugsverslaafden) gebruik gemaakt van de diensten van de bus. Hiervan zijn 30 doorverwezen naar reguliere hulpverleningsinstanties (bijvoorbeeld Caprileskliniek, Brasami, et cetera.). Daarnaast hebben vijftien scholen (tien basis en vijf voortgezet) gebruik gemaakt van de bus (met name voor voorlichting/preventie). Verder wordt de bus ook bezocht door politieagenten, winkeliers, kerkelijke groeperingen, bedrijven, et cetera. Tot nu toe heeft de bus een standplaats gehad in de volgende wijken: Mari Pampoen, Groot Kwartier, Soto, Parera. De bedoeling is dat ook de wijken Tera Cora, Sta. Maria, Fuik en Otrobanda worden bezocht.

6. VERBETERING VAN DE VEILIGHEID IN DE WIJK

A. Wegenverbetering

De belangrijkste wegen in Fuik zijn verbeterd c.q. geasfalteerd, hetgeen de begaanbaarheid van de wegen drastisch heeft verbeterd. Verder is er nu ook veel minder last van stof, met alle gevolgen van dien.

B. Straatverlichting

Aangezien nogal wat gezinnen vanwege betalingsachterstanden zijn afgesloten van het elektriciteitsnet, is straatverlichting aangebracht in die delen van Seru Grandi/Fuik waar de meeste mensen in het donker woonden. Dit heeft de leefbaarheid (veiligheid) in de wijk vergroot.

7. WONINGVERBETERING

De uitvoering is in handen van verschillende aannemers. Er zijn tot nu toe in totaal circa 70 woningen opgeknapt. De bewoners hebben hierop zeer positief gereageerd (geen lekkages en termieten, uiteindelijk echte ramen, et cetera).

8. BESTRIJDING ONDERVOEDING SCHOOLGAANDE KINDEREN

De commissie Schoolleiders heeft een onderzoekje verricht op de scholen om en nabij de armoedewijken, om de ondervoeding op deze scholen in kaart te brengen en om met voorstellen te komen ter bestrijding van dit probleem. In samenwerking met het project *Duna e mucha e man* van de Lions Club worden bepaalde scholen voorzien van een ontbijt (circa 1000 kinderen). Verder zal met hen gekeken worden welke scholen in de toekomst in aanmerking kunnen komen voor een lunch.

9. BAN LOGRA MAS MOVESHON KU FORMASHON (VERSTERKING WIJKORGANISATIES)

Deskundigheidsbevordering aan bestuurders en wijk/buurtorganisaties door middel van kadertrainingen en vormingscursussen. Om ervoor te zorgen dat wijk- en buurtorganisaties beter toegerust zijn op de uitvoering van hun taken wordt deze deskundigheidsbevorderingscursus georganiseerd. Het upgraden van vrijwilligers is belangrijk voor het mobiliseren van bewoners van de wijken in het kader van de armoedebestrijding. Aan de orde komen onder andere hoe je een (wijk)project opzet, hoe je erachter komt wat er speelt binnen de wijk en hoe je met conflicten omgaat. Het belangrijkste doel hierbij is het vergroten van de zelfredzaamheid. Via deze trainingen worden de participanten weerbaar, zelfredzaam en leren zij verantwoordelijkheden op zich te nemen, besluiten te nemen, goede plannen te maken en structureel uit te voeren. Aantal cursisten tot nu toe: 160 (8 wijken).

10. PSYCHOTHERAPIE VOOR KINDEREN UIT ZWAKKE SOCIALE MILIEUS

Door middel van psychotherapie worden kinderen met een specifiek probleem in sociaal en/of emotioneel opzicht en kinderen met een cognitieve achterstand behandeld.

96 ATAKANDO POBRESA

Het gaat hierbij veelal om kinderen die een traumatische ervaring hebben opgedaan. Aantal behandelde kinderen: 250. Enkele effecten:

- een groot aantal leerkrachten geeft aan dat de behandelde kinderen zich in de klas beter (rustiger) gedragen;
- meestal zegt het kind na afloop dat hij/zij de therapie-uurtjes heel prettig heeft gevonden; het effect zit hem er dan meer in dat het kind heeft ervaren dat er ook anders (op een andere manier) met hem/haar kan worden omgegaan. De situatie blijft helaas wel hetzelfde (ouders die drugs gebruiken, bijvoorbeeld);
- het duidelijkste effect in positieve zin zie je als ouders betrokken zijn bij de therapie; om de vier sessies is er een ouderinterventie: zowel ouders als het kind kunnen dan aangeven dat zij merken dat er 'iets' veranderd is.

11. ALFABETISERINGSCURSUSSEN

Tijdens de alfabetiseringscursussen (door Pro Alfa) wordt aandacht besteed aan alfabetisering en basiseducatie. De doelgroep zijn (functioneel) analfabeten. Uit de aanbiedingsbrief van 22 januari 2002 bij het rapport *Pro Alfa; op weg naar een professioneel instituut voor permanente educatie*, is de volgende passage te lezen: 'De omvang van sociale achterstanden en de voortijdige schooluitval op Curaçao heeft reeds een dergelijke omvang aangenomen dat gesproken kan worden van een rampzalige situatie. Vanwege het niet goed functionerende onderwijssysteem zijn er vele vroegtijdige schoolverlaters, met als gevolg dat ook het aantal functioneel analfabeten hoog is, zelf hoger dan het wereldgemiddelde'.

Afgezien van het grote aantal personen dat bij Pro Alfa heeft leren lezen en schrijven zijn er ook heel veel leerlingen met leesproblemen (basisschool) geholpen bij Pro Alfa. Opvallend is dat velen (met name jonge volwassenen met een lage opleiding) na het volgen van de cursus de smaak te pakken krijgen om verder te leren en zich hiervoor aanmelden. Het aantal participanten tot en met 2002 bedroeg circa 800.

12. VERBETERING VAN DE VOORZIENINGEN IN DE WIJK (CONSULTATIEBUREAU)

Het bestaande gebouw van het Wit Gele Kruis te Fuik is gerenoveerd tot een multifunctioneel gebouw, toegankelijk voor alle inwoners van Fuik en omstreken. Het gebouw wordt thans optimaal gebruikt voor voorlichtingssessies bijvoorbeeld ten behoeve van tienermoeders en alleenstaande moeders. Ook ouderen maken veelvuldig gebruik van het gebouw (gezondheidsvoorlichting, et cetera).

De hiervoor genoemde 12 programma's zijn in de volgende wijken uitgevoerd (aangegeven met kruisje).

BIJLAGE 97

Programma	Soto	Kanga/ Dein	Seru Grandi	Berg Altena e.o.	Rooi Santu	Otrobanda
Budgetterings- cursussen	x	x	x	x	x	x
Opvoedingson- dersteuning (Opstap)	x	x	x	x	x	
Sociale vaardigheden en scholing / vakopleiding	x	x	x	x	x	x
Naschoolse opvang	x	x	x	x	x	x
Mobiele walk-in	x	x		x		
Verbetering van de veiligheid in de wijken (o.a. straatverlichting)			x			
Woningverbetering	x	x	x	x		
Bestrijding ondervoed- ing schoolgaande kin- deren i.s.m. Lion's Club	x	x	x	x		
Ban logra mas moveshon ku formashon (deskun- digheidsbevordering vrijwilligers)	x	x	x	x	x	
Psychotherapie voor kinderen uit sociaal zwakkere milieus	x	x	x	x		
Alfabetiseringscursussen	x	x	x	x	x	x
Verbetering van de voor- zieningen in de wijk (consultatieburo)			x			

OPINIES VAN BENEFICIANTEN VAN DE VERSCHILLENDE**ARMOEDEBESTRIJDINGSPROGRAMMA'S VAN REDA SOCIAL (2002)**

In december 2002 heeft Reda Sosial een mini-enquête bij 25 personen afgenomen, die sinds medio 2000 op één of andere manier hebben geparticipeerd aan één van de 12 armoedebestrijdingsprogramma's van Reda Sosial. Nagenoeg alle 25 respondenten waren in 1999 ook al geïnterviewd in verband met het Pobresa-onderzoek.

Uit de resultaten van de enquête blijkt dat het werk van Reda Sosial in het kader van de armoedebestrijding zeker waardevol is geweest. Een aantal beneficiënten van de armoedebestrijdingsprogramma's heeft er duidelijk van geprofiteerd, anderen weer niet of in mindere mate. Hierna worden enkele reacties van de respondenten geciteerd.

98 ATAKANDO POBRESA

OVER DE EFFECTEN VAN DE VERSCHILLENDE PROGRAMMA'S

Woningverbetering

'Vroeger woonde ik bij familie in huis met mijn drie kinderen. Nu heb ik een eigen huis, aan de overkant. En natuurlijk ben ik daar dik tevreden mee, mijn kinderen en ik wonen nu veel rustiger en relaxter. Maar financieel sta ik er krap voor, ik krijg onderstand en ik moet ook nog afbetalen op mijn nieuwe huis, dat is geen vetpot.'

'Ik ben reuze geholpen. Ik vond het fantastisch dat ik mocht meedoen aan het programma voor een betere woning. Nu heb ik een beter huis. Dat wel. Maar financieel ben ik er niet op vooruit gegaan. Ik heb geen elektriciteit. Ik moet overdag een accu opladen om 's avonds een lampje te kunnen laten branden.'

Opvoedingsondersteuning

'Ik ben er op vooruitgegaan. Met mijn kinderen heb ik nu een beter contact, met andere mensen ook. Nu durf ik meer met andere mensen te praten. Met mijn kinderen, daar luister ik nu beter naar. Vroeger schreeuwde ik alleen maar tegen ze.'

Sociale vaardigheden/vakopleiding

'Prima, die opleiding, echt goed. Dingen die ik vroeger niet goed wist snap ik nu wel. Nu heb ik een diploma. Maar werk ben ik nog niet tegengekomen. De bazen geven de voorkeur aan illegalen en buitenlanders. Knap beroerd.'

Cursus budgetteren

'Ja, echt, een heel goed project. Daar heb ik veel van geleerd. Nu kan ik tenminste met mijn geld omgaan. Maar ik heb nog steeds geen werk. Alles is duurder geworden. Dan helpt een cursus niet zo goed, als je geen baan hebt met een vast inkomen.'

Mobiele walk-in, bus LIBER

'Nu weet ik wat goed is en wat fout is. Ik heb de mensen veel beter leren begrijpen. Het heeft me geholpen een man te worden. Mijn manier van denken is helemaal veranderd. Heel constructief, dit project.'

Kookactiviteit tijdens programma voor naschoolse opvang op St. Maarten

buurtmoeder op bezoek bij moeder-kindpaar in het kader van het opvoedingsondersteuningsprogramma op Curaçao

Woningverbetering in de wijk Soto, Curaçao; links de huidige woning en rechts de nieuwe woning

